

Ὄρθοδοξη Μαρτυρία

ἔκδοσι παγκυπρῶν συλλόγων ὀρθοδόξων παραδόσεως
«οἱ φίλοι τῆς ἁγίας ὀρθῆς»

Ὄρθοδοξη Μαρτυρία
ἄριθμος 133 ἄνοιξη - καλοκαίρι 2024

ἄριθμος 133 ἄνοιξη - καλοκαίρι 2024

Ὄρθοδοξη Μαρτυρία

ἑκδοση Παγκυπρῶν Συλλογῶν Ὄρθοδόξων Παραδόσεων

«οἱ φίλοι τῆς ἁγίας Ὄρθου»

ISSN 1011 – 1719

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

* * *

Διεύθυνση:

T.K. 25524 – 1310 Λευκωσία

* * *

www.orthodoximartyria.com

* * *

Οἱ συνεργάτες ἔχουν τὴν εὐθύνη τῶν ἀποψεῶν τους.

* * *

Ἐπίσημα συνδρομὴ Κύπρου: 7 εὐρώ.

Τιμὴ τεύχους: 3 εὐρώ.

Ἐπίσημα συνδρομὴ Ἑλλάδας: 10 εὐρώ.

Ἐπίσημα συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ: 10 εὐρώ.

Ὁ τραπεζικὸς λογαριασμὸς τοῦ Περιοδικοῦ εἶναι:

Τράπεζα Κύπρου. «Φίλοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους»,

00173-05-016152, κώδικας πράξης 4222.

Δικαιούχος: PAN. SYL. ORT. PARA. «ΦΙΛΟΙ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ»

IBAN NO: CY37 0020 0173 0000 0005 0161 5200

SWIFT: BCYPCY2N

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛΙΔΑ
A' ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ	
1. Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου Γ', Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὸ ὄραμά του	1
2. Ἀπὸ τὸν «Εὐεργετινὸ», Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀρετῆς	4
3. Ἁγίου Ἐφραίμ Κατουνακιώτη, Προσευχὴ καὶ καθημερινότητα	7
4. Θαύματα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Χαμακιώτη	10
5. Σάββα Ἀλεξάνδρου, Τὰ ἅγια λείψανα	13
B' ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (ΑΦΙΕΡΩΜΑ)	
6. Συμεὼν Πηγαδουλιώτη, Προλογικὸ σημεῖωμα	16
7. Χριστόδουλου Βασιλειάδη, Ἐκκλησίες τῆς Κερύνειας	19
8. Ἐλένης Προκοπίου, Ἡ ἱερά μονὴ τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβέντη, Συγκαρί Κερύνειας	22
9. Κυριάκου Παναγιῆ, Οἱ ἐκκλησίες τῆς Λαπίθου	30
10. Γεώργιου Κάκκουρα, Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκκου	38
11. Μαρίας Κελίρη - Ἰωαννίδου, Ὁ Χρυσοστόμης τῆς Ἀκανθοῦς	41

(Ἡ συνέχεια τῶν περιεχομένων στί 2η σελίδα τοῦ ὀπισθοφύλλου)

12. Δημήτριου X. Καππαῖ, Ἐκκλησίες τῆς Ἀσσίας	47
13. Κωνσταντίνου Κυριακίδη, Οἱ ἐκκλησίες τοῦ Λευκονοικοῦ	50
14. Γιώργου Φιλοθέου, Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Κανακαρίας στή Λυθράγκωμη Καρπασίας	53
15. Ἀρχιμανδρίτη Βαρνάβα Κουσιάππα, Οἱ ναοὶ τῆς κατεχόμενης Λύσης	58
16. Ἀρχιμανδρίτη Νεκτάριου Πάρη, Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Φίλωνος	61
17. Ἀρχιμανδρίτη Ἰωήλ Νικολάου, Ἡ ἀρχαία πόλη τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου καὶ ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου	63
18. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου – Ἀνδρέα Φούλια, Παναγία τοῦ Τρικώμου	66
19. Ἀντωνίου Κουφέττα, Τὸ Φλαμούδι καὶ οἱ ἐκκλησίες του	75
20. Βασίλειου Χαραλάμπους, Οἱ ἐκκλησίες τῆς Ζώδειας	79
21. Χριστάκη Εὐσταθίου, Οἱ κατεχόμενες ἐκκλησίες τῆς Κυθρέας	82
22. Στέλιου Παπαντωνίου, Ἐκκλησίες τῆς τουρκοκρατούμενης Λευκωσίας	88
23. Πρωτοπρεσβύτερου Μιχαὴλ Εὐθυμίου, Ἁγίος Μάμας Μόρφου	91
24. Ἰωάννη Δ. Κωνσταντίνου, Οἱ κατεχόμενες ἐκκλησίες τοῦ Νέου Χωρίου Κυθρέας	95
25. Μελανῆς Κ. Θεοδώρου, Οἱ κατεχόμενοι ναοὶ τῆς Σκυλλούρας	100
26. Πρωτοπρεσβύτερου Ἰωάννη Κ. Ἰωάννου, Ἡ βασιλικὴ τῶν Σόλων	103
27. Πρωτοπρεσβύτερου Σπυρίδωνος Παπαδόπουλου, Ἡ ἱερά μονὴ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος στήν Τρεμετουσιά	106
28. Βιβλιοπαρουσιάσεις - Βιβλία πού λάβαμε	111

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Ἐνθρονη Θεοτόκος μέ τούς Ἁγίους Γεώργιο καὶ Νικόλαο, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Κατεχόμενο χωριὸ Βατυλή, ἐπαρχία Ἀμμοχώστου. Ἔργο τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος. Σήμερα βρίσκεται στοῦ Βυζαντινὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στή Λευκωσία (μέ τὴν ἄδεια τοῦ ὁποῦ δημοσιεύεται ἐδῶ).

Φωτογραφία ὀπισθοφύλλου: Φωτογραφία τῆς ἐκκλησίας τῶν Γενεθλιῶν τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τὸ κατεχόμενο χωριὸ Γέναγρα, ἐπαρχία Ἀμμοχώστου. Κτίσμα τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος.

Μητροπολίτου Μάνης Χρυσσοστόμου Γ΄

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ

αὔλος, ἀπόστολος, ἀποστολή, ἱεραποστολή, ἔννοιες πνευματικῶς ταυτόσημες. Καί δέν θά μπορούσε νά ἦταν διαφορετικά γιά τή μεγάλη προσωπικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ, τόν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο. Ὁ οὐρανοβάμων ζεῖ καί κινεῖται μέσα στό πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Κυρίου: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη» (Μαθ. κη΄ 19).

Αὐτός ὁ ἱερός πόθος τῆς μεταδόσεως στους συνανθρώπους του τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος τόν συνέχει σ΄ ὅλη του τή ζωή. Ζεῖ διαρκῶς μετά τήν ἐπιστροφή του εἰς Χριστόν μέ τό θαῦμα τῆς Δαμασκοῦ μέ ἰσχυρότατη τήν συναίσθηση τῆς ἱερῆς του ἀποστολῆς. «Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐαί δέ μοι ἐστίν, ἐάν μή εὐαγγελίζωμαι» (Α΄ Κορ. θ΄ 16) θά γράψει πρὸς τούς Κορινθίους καί πρὸς τούς Ῥωμαίους θά πεῖ: «Ἑλλησὶ τε καί βαρβάρους, σοφοῖς τε καί ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί» (Ῥωμ. α΄ 14).

Ἀπό τά Ἱεροσόλυμα, τήν Ἀθήνα, τή Ῥώμη, μέχρι καί τήν Ἰσπανία ὁ Παῦλος δέν θά παύσει νά κηρύττει Χριστόν Ἐσταυρωμένον καί Ἀναστασία καί νά μεταφέρει τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, τήν χριστιανική ἐλπίδα, τήν εἰρήνη καί τήν καταλλαγή μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν. Ὁ Θεός τοῦ δείχνει τόν ἱεραποστολικό δρόμο καί «δεδεμένος τῷ Πνεύματι», ἐκεῖνος πορεύεται. Θά περιοδεύσει ἀνά τήν οἰκουμένη χωρὶς νά μετρήσει θυσίες, κόπους, διώξεις, ταλαιπωρίες. Ὁραϊότητα, ὁ ἱερός Χρυσόστομος θά πεῖ, ὅτι «ὡς πτηνόν τήν οἰκουμένην ἔδραμε».

Εἰδικότερα, ὁ ἀπ. Παῦλος διοργάνωσε τέσσερις μεγάλες ἀποστολικές περιοδοῖες. Κέντρο του ἔχει τή μεγάλη πόλη τῆς Ἀντιόχειας καί ὀργανώνει τό ἱεραποστολικό του ἔργο συστηματικά, ποιμαντικά, οἰκοδομικά, καθοδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν σ΄ Ἀνατολή καί Δύση.

Ἡ ἱεραποστολή γιά τόν Παῦλο δέν εἶναι δευτερευούσης σημασίας ἐργασία. Εἶναι γι΄ αὐτόν ἕνας ἀκατάπαυστος ἀγώνας «νυκτός καί ἡμέρας». Εἴτε μέ τό φλογερό του κήρυγμα, εἴτε μέ τίς ἐπιστολές του, εἴτε μέ τίς ἐπισκέψεις καί ἀτομικές ἐπικοινωνίες, κυριολεκτικά δίνεται ὁλόκληρος γιά τόν ἄλλον, τόν κάθε ἄλλον πού εἶναι ἀδελφός του ἐν Χριστῷ. Γιά τόν Ἀπόστολο, οἱ πιστοί εἶναι ἀδελφοί του ἀγαπητοί καί ἐπιπόθη-

τοι, χαρά και στέφανός του. Ὑπέροχα τὸν ἐγκωμιάζει ὁ ἱ. Χρυσόστομος ὅταν γράφει: «Ἐνας ἄνθρωπος αὐτὸς κατέκτησε ὅλην τὴν οἰκουμένην καὶ μετέστρεψε ὅλους εἰς τὴν μίαν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας. Καὶ ὡσάν λέων πού βρυχᾶται καὶ νομίζεις ὅτι βγάζει φωτιά ἀπὸ τὸ στόμα ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος ἦτο ἀσυγκράτητος, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταπήδα συνεχῶς. Ἐτρεξε πρὸς τούτους, ἤλθεν εἰς ἐκείνους, ἔφυγε διὰ τοὺς μὲν, ἐπέταξε πρὸς τοὺς δέ ταχύτερος καὶ ἀπὸ τὸν ἄνεμον. Ὡσάν νά ἦτο ἡ οἰκουμένη ὅλη ἓνα σπῆτι ἢ ἓνα πλοῖο τὴν ἐκυβέρνα. Καὶ τοὺς μὲν ἐβάπτιζε, ἀφοῦ τοὺς ἀνέσυρε ἀπὸ τῆ θάλασσα τοῦ κακοῦ, τοὺς δέ κλονιζομένους ἐστήριζε, τοὺς ναύτας τοῦ σκάφους τῆς Ἐκκλησίας καθωδῆγει. Εἰς τὰ πηδάλια ἐκάθητο, τὴν πλώρην ἐπώπτευε, τὰ σχοινία ἐτέντωνε, τὰ κουπιά ἔπιανε. Τὰ ἰστία ἄνοιγε ἢ ἐμάζευε, πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔβλεπε. Ἦτο αὐτὸς μέσα σ' ὅλα. Καὶ ναύτης καὶ κυβερνήτης καὶ πλώρη καὶ πανιά καὶ πλοῖον. Καὶ τὰ πάντα ὑπέμεινε διὰ νά ἀπαλλάξῃ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τὸ κακό». Τελικὰ, ὁ πόθος του ἦταν πόθος ἱερώτατος. Μόχθος καὶ πόθος νά καθοδηγήσῃ τοὺς ἀκροατὲς του στὸν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ νά παραστήσῃ «πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Κολ. α' 28). Αὐτὴ ἦταν ἡ ὑψηλὴ ἀποστολὴ του.

Ἡ πρώτη ἀποστολικὴ περιοδεία του περιέλαβε τὴν Κύπρο, τὴν Πέργη τῆς Παμφυλίας, τὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας, τὴ Λυκαονία, τὸ Ἰκόνιο, τὰ Λύστρα, τὴ Δέρβη. Συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ ἀποστολικὸ αὐτὸ ταξίδι δίνουν τὰ κεφάλαια 13 καὶ 14 τοῦ βιβλίου τῶν «Πράξεων τῶν Ἀποστόλων». Ἡ πρώτη αὐτὴ περιοδεία εἶχε μάλιστα μεγάλην ἐπιτυχία, καθ' ὅτι δημιουργήθηκαν πολλές χριστιανικὲς κοινότητες καὶ ἰδρύθηκαν πολλές Ἐκκλησίες ἀποτελούμενες κυρίως ἐξ ἐθνικῶν.

Ἡ δευτέρη ἀποστολικὴ περιοδεία εἶχε στό πρόγραμμά της τὴν Κιλικία, τὴ Φρυγία, τὴ Γαλιτικὴ χώρα, τὴν περιοχὴ τῆς Τρωάδος. Στὴν Τρωάδα ἀξίζει νά μείνουμε κάπως περισσότερο. Στὴν πόλη αὐτὴ ὁ Ἀπόστολος καθοδηγεῖται λίαν ἐμφαντικῶς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐνας ἄνδρας Μακεδῶν ἐνεφανίσθη καὶ ὄναρ στὸν Παῦλο λέγοντάς του: «*Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν*» (Πράξ. κοτ' 10). Ἐδῶ κρύπτεται καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Δύση καὶ ἀνοίγονται οἱ πύλες τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου γιὰ νά ἔλθῃ τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως. Ἀπὸ τὴν Τρωάδα ἔρχεται εἰς Φιλίππους καὶ διαμέσου τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς Ἀπολλωνίας καταφθάνει στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Βέροια. Ἀκολουθεῖ τὸ ταξίδι στό ἰσοτεφές, ἄστυ, στό «τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἔρεισμα», στὴν Ἀθήνα. Μὲ τὸν περίφημο λόγο του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στὸν Ἄρειο Πάγο, παρὰ τὴν πρώτη μικρὴ χριστιανικὴ ὁμάδα πού σχηματίσθηκε, ἡ εἰδωλολατρία παρέμεινε ὡς μυθολογία πού ἦταν καὶ τὰ ποικιλῶνυμα φιλοσοφικὰ συστήματα ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν αἰώνια ἀλήθεια καὶ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου

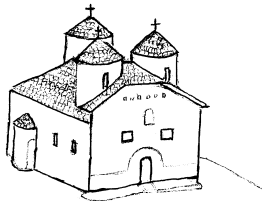
τοῦ Θεοῦ. Ὁ Παῦλος ἀντιπαραβάλλει τό χριστιανικό πνεῦμα πρὸς τὴν τυπικότητα τοῦ ἰουδαϊκοῦ κόσμου καὶ τὴν κενότητα τῆς εἰδωλολατρίας. Ἐξαγγέλλει τό μυστήριο τοῦ Σταυροῦ ὡς δύναμη καὶ σοφία Θεοῦ ἐναντι τῆς ὀρθολογισούσης ἑλληνικῆς σκέψεως πού τό βλέπει ὡς «μωρία» καὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ νομικισμοῦ πού τό χαρακτηρίζει ὡς «σκάνδαλο». Ὁ «ἄγνωστος Θεός» πλέον καθίσταται γνωστός. Ἡ δευτέρα του αὐτῆ ἀποστολική περιοδεία καταλήγει μέ τὴν ἐπίσκεψη καὶ παραμονή του στήν Κόρινθο, ὅπου θά ἐργασθεῖ σκληρά καὶ θά γράψει τίς πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο ἐπιστολές του.

Ἡ τρίτη ἀποστολική περιοδεία περιέλαβε τὴν Ἔφεσο καὶ ἄλλα μέρη τῆς Μ. Ἀσίας ὡς ἐπίσης καὶ πάλιν περιοχές καὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἡ τέταρτη περιοδεία ἀπλώθηκε ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία, Ἑλλάδα μέχρι τὴν Ῥώμη καὶ τὴν Ἰσπανία. Στὴ πρωτεύουσα τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, τῆ Ῥώμη συνέβη ἡ φυλάκισή του καὶ τό μαρτυρικό τέλος του περὶ τό 68 μ.Χ.

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, πράγματι, κατέστη ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ προσωπικότης του εἶναι μεγάλη μέσα στήν ἱστορία τοῦ πνεύματος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ θεολογία του ἐμπνέει καὶ μυσταγωγεῖ τίς ψυχές καὶ τό κήρυγμά του παρηγορεῖ, ἐνισχύει καὶ συγκινεῖ. Οἱ ὑπέροχες καὶ θεόπνευστες ἐπιστολές του, δεκατέσσερις τόν ἀριθμό, μποροῦν «ἐν τοῖς πράγματι» νά καταστούν βίωμα καὶ καθημερινή πράξη δίδοντας νόημα στήν ἀνθρώπινη ζωή. Καὶ τοῦτο γιατί ὁ ἴδιος ζοῦσε ἐν τῷ Χριστῷ καὶ Χριστός ἐζη ἐν αὐτῷ. Ἦταν μία ὀλοζώντανη προβολή τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ ἔθνη. Ἡ ὑπακοή του στή θεία βούληση εἶναι τό βασικό του γνώρισμα καθ' ὅτι ἔχει πάντοτε βαθύτατη ὑπαρξιακή συναίσθηση τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς στήν ὁποία κλήθηκε ἀπὸ τό Θεό. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τόν ἀγῶνα του μέ τὰ ρήματα «τρέχω», «πυκτεύω», «θηριομαχῶ». Εἶχε τό πάθος τοῦ προφήτη, τὴν τέχνη τοῦ παιδαγωγοῦ, τὴν ἀγάπη τοῦ πατέρα. Γι' αὐτό καὶ ἐγίνε «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα».

Ὁ Παῦλος εἶναι οἰκουμενικός διδάσκαλος. Εἶναι, ὁ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ στυλοβάτης. Εἶναι τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καὶ στήριγμα, καύχημα καὶ δόξα.

Ο ΜΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄

Ἀπό τόν «Εὐεργετινό»

Η ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟ

Ἰπε κάποτε ὁ Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς ὅτι ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖ πάντοτε τήν προαίρεσή μας καί μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ μπορούμε νά κατορθώσουμε κάθε ἀγαθό. Ἀλλά ἐμεῖς δέν ἐπιζητοῦμε νά βάλουμε ἀρχή στό ἀγαθό, οὔτε ἐπιδεικνύουμε μεγάλη προαίρεση καί προθυμία, ἔτσι ὥστε νά ἀποσπάσουμε τή χάρη τοῦ Θεοῦ πρὸς βοήθεια, ἀλλά καί ἂν κάποτε φανούμε ὅτι δείχνουμε κάποια προαίρεση, αὐτή ἡ προαίρεση εἶναι ὀκνηρή καί εὐτελής καί δέν ἔχει καμιά ἀξία γιά νά τύχει ὀποιουδήποτε ἀγαθοῦ ἀπό τόν Θεό. Δέν γνωρίζουμε πώς ὅλα ὅσα μᾶς ἀφοροῦν εἶναι ὅπως τό σπόρο καί τήν ἐπικαρπία του; Ὅπως δηλαδή ὁ γεωργός σπέρνει μέν τή δική του γῆ, ὕστερα ὅμως περιμένει τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ καί στέλνει στή συνέχεια ὁ Θεός τή δωρεά του μέ τή βροχή στόν κατάλληλο καιρό καί τούς εὐνοϊκούς ἀνέμους, φυτρώνοντας καί αὐξάνοντας καί τελειοποιώντας τούς σπόρους πού ἔχουν φυτευτεῖ ἀπό τόν γεωργό καί μέ αὐτό τόν τρόπο τόν βοηθᾷ ἀπό τά λίγα νά κερδίσει πολλά.

Ἔτσι λοιπόν καί ἐμεῖς, ἂν σπείρουμε πλούσια καί μεγαλόψυχη προαίρεση πρὸς τά καλά, θά βροῦμε καί ἀνάλογη τή Χάρη ἀπό τό Θεό, διά τῆς ὁποίας στό ἐξῆς θά μπορέσουμε χωρίς ταλαιπωρία καί κόπο νά κατορθώσουμε ὅλα τά ἀγαθά. Διότι τό ἴδιο βλέπουμε νά συμβαίνει καί στίς τέχνες. Αὐτός, δηλαδή, πού προσέρχεται γιά νά μάθει κάποια τέχνη στήν ἀρχή κοπιάζει καί ζημιώνει καί πολλές φορές φτάνει στήν ἀποτυχία ἀλλά ὅμως δέν ἀποθαρρύνεται, οὔτε ἀπογοπεύεται, ἀλλά καί πάλι ξαναδοκιμάζει. Καί ὅσες φορές καί ἂν ἀποτύχει, ἄλλες τόσες ἐπιζητεῖ νά διορθωθεῖ, δείχνοντας στόν τεχνίτη τήν καλή του προαίρεση. Ἄν κάσει τό θάρρος του καί ὑποχωρήσει, δέν θά μάθει τίποτε, κάνοντας ὅμως πολλές φορές λάθη καί διορθωνόμενος ἀπό τόν τεχνίτη καί μέ αὐτόν τόν τρόπον παραμένει καί ἐργαζόμενος μέ κόπο καί ὑπομονή, σιγά - σιγά θά συνηθίσει καί θά μάθει τήν τέχνη. Καί στή συνέχεια θά μπορεῖ, ἂν ἐκτελεῖ τά δικά του ἔργα μέ ἄνεση, καί νά συντηρεῖται ἀπό αὐτά.

Μέ αὐτόν τόν τρόπο, λοιπόν, πρέπει νά ἐνεργεῖ αὐτός ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νά δοκιμάσει κάποια ἀρετή. Στήν ἀρχή πρέπει νά ἐπιδείξει γενναιότητα καί μεγάλη προαίρεση, ἔπειτα μέ τήν ὑπομονή πού θά ἔχει

στήν ἐργασία τοῦ καλοῦ καί νά παρακαλεῖ γιά τή συνεργεία καί τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, χωρίς νά ὀλιγωρεῖ καί νά ἀπελπίζεται στίς ἀποτυχίες καί νά ἐγκαταλείπει τόν ἀγώνα, διότι ἔτσι δέν θά κατορθώσει ποτέ νά πετύχει κάποιο ἀγαθό. Ἀντίθετα πρέπει νά σπκώνεται ὅσες φορές καί ἄν πέσει καί μέ ἐλπίδα νά προθυμοποιεῖται καί νά ἀναμένει τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Αὐτό δηλαδή εἶναι ἐκεῖνο πού εἶπε ὁ Ἄββᾶς Μωϋσῆς: ὅτι ἡ δύναμη αὐτῶν πού ἐπιθυμοῦν νά ἀποκτήσουν τίς ἀρετές εἶναι ἡ ἐξῆς: ἄν πέσουν νά μὴν δειλιάσουν, ἀλλά πάλι νά φροντίσουν νά ξαναξεκινήσουν. Καί ἐμεῖς, λοιπόν, βάζοντας κατά τήν ἐργασία τῶν ἀρετῶν ὅλη μας τή δύναμη καί ὑπομεῖνομε τόν Κύριο, νά ἐπιδεικνύουμε σέ Αὐτόν μεγαλόψυχη προαίρεση καί νά ἐπικαλούμαστε ἀπό Αὐτόν βοήθεια. Καί σίγουρα θά μᾶς δώσει τό ἔλεός Του καί θά μᾶς χορηγήσει πλούσια τή χάρη Του, διά τῆς ὁποίας θά κατορθώσουμε νά ἀποκτήσουμε κάθε ἀγαθό, μέ εὐκολία καί χωρίς μόχθο.

2) Ἦταν κάποτε ἕνας νέος μοναχός καί καθῶς ξεκινούσε τήν ἀκολουθία του, τόν καταλάμβανε ρίγος καί πυρετός καί δυνατός πόνος ἐνοχλοῦσε τό κεφάλι του. Αὐτός ἔλεγε στόν ἑαυτό του: «κοίταξε, τώρα εἶμαι ἄρρωστος καί ἴσως πεθάνω σύντομα· ἄς κάνω, λοιπόν, τήν ἀκολουθία μου πρὶν πεθάνω». Καί μέ αὐτόν τόν λογισμό πίεζε τόν ἑαυτό του καί ἔκανε τήν λειτουργία του. Μετά δέ πού τελείωνε τήν προσευχή, σταματοῦσε καί ὁ πυρετός καί ἡ κεφαλαλγία καί ξανά πάλι τήν ὥρα τῆς ἀκολουθίας ἐπανέρχονταν. Αὐτός ὅμως ἔχοντας τήν προσοχή του στόν ἴδιο σκοπό, ἔκανε μέ βία τή λειτουργία καί μέ αὐτόν τόν τρόπο, σέ σύντομο χρονικό διάστημα, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἀπαλλάχθηκε ἀπό τόν πόλεμο.

3) Κάποιος ἀπό τούς γέροντες ἐπισκέφθηκε κάποτε τόν Ἄββᾶ Ἀχιλλᾶ καί τόν βλέπει νά φτύνει αἷμα ἀπό τό στόμα του καί τόν ρώτησε τί εἶναι αὐτό. Ὁ Ἄββᾶς τότε ἀποκρίθηκε: «εἶναι λόγος κάποιου ἀδελφοῦ, ὁ ὁποῖος μέ λύπησε καί παρακάλεσα τόν Θεό νά φύγει ἀπό ἐμένα καί ὁ λόγος ἔγινε αἷμα στό στόμα μου καί τόν ἔφτυσα καί ἀναπαύθηκα, καί ξέχασα τήν λύπη μου».

4) Κάποιος ἀπό τούς ἀδελφούς πείνασε ἀπό τό πρῶο καί πολέμησε ἐναντίον τοῦ λογισμοῦ γιά νά μὴν φάει, μέχρι νά φτάσει ἡ τρίτη ὥρα (σημ. ἡ σημερινή 9 π.μ.), ὅταν ἔφτασε ἡ τρίτη ὥρα, ἀγωνίστηκε πάλι νά μὴν φάει μέχρι νά φτάσει ἡ ἕκτη ὥρα καί ἀφοῦ ἔφτασε ἡ ἕκτη ὥρα, ἔβρεξε τά ψωμιά καί εἶπε στό λογισμό: «ἄς μείνουμε μέχρι τήν ἐνάτη ὥρα». Ὅταν ἔφτασε ἡ ἐνάτη ὥρα ἔκανε προσευχή· καί εἶδε τήν ἐνέργεια τοῦ διαβόλου νά ἐξέρχεται ὡς καπνός ἀπό τό ἐργόχειρό του καί νά ἀνεβαίνει στόν ἀέρα καί ἀμέσως σταμάτησε ἡ πείνα ἀπό αὐτόν.

5) Κάποιος γέροντας ἔκανε ἄσκηση νά μὴν πιεῖ νερό γιά σαράντα

μέρες. Ἐάν κάποτε ἔκανε καύσωνα καί ταλαιπωρεῖτο σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τή δίψα, ἔπλενε τό κανάτι του καί τό γέμιζε μέ νερό καί τό τοποθετοῦσε ἀπέναντί του. Ἐὐταν ρωτήθηκε ἀπό κάποιον ἀδελφό γιά ποιό λόγο τό κάνει αὐτό, ἀπάντησε: «γιά νά ὑποφέρω περισσότερο βλέποντας τό νερό μαζί μέ τή δίψα μου καί νά μὴν τό πίνω καί νά λαμβάνω περισσότερο μισθό ἀπό τό Θεό».

6) Εἶπε κάποιος γέροντας· γιά αὐτό δέν προκόβουμε καί δέν γνωρίζουμε τήν κατάσταση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἐπειδή δέν ἔχουμε ὑπομονή στό ἔργο πού ξεκινοῦμε, ἀλλά χωρίς κόπο θέλουμε νά ἀποκτήσουμε ἀρετή. Ἐξαιτίας αὐτοῦ εἴμαστε εὐμετάβολοι καί εὐκολομετακίνητοι, μεταβαίνοντες μέ εὐκολία ἀπό τόπο σέ τόπο, νομίζοντας ὅτι θά βρούμε τόπο στόν ὁποῖο δέν ὑπάρχει ὁ διάβολος.

7) Εἶπε πάλι ὁ ἴδιος γέροντας· ἄν ἕνας μοναχός κοπιάζει γιά λίγες μέρες, καί ὕστερα χαλαρώνει καί ξανά κοπιάζει, καί πάλι ἀμελεῖ αὐτός τίποτα δέν κάνει, οὔτε ἀποκτᾷ ὑπομονή.

ΤΟΥ ΑΒΒΑ ΙΣΑΑΚ

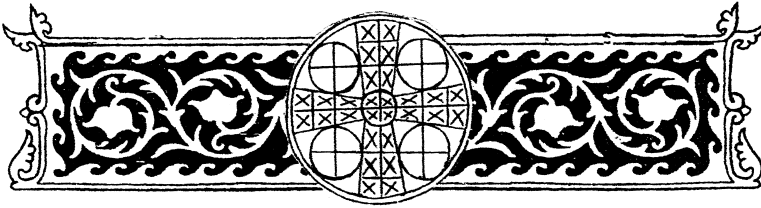
1) Τό θεμέλιο ὅλων τῶν ἀγαθῶν καί ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς ἀπό τήν αἰχμαλωσία τοῦ ἐχθροῦ καί ἡ ὁδός ἡ ὁποία ὁδηγεῖ πρὸς τό φῶς καί τή ζωή, εἶναι αὐτά τά δύο πράγματα: τό νά ἐγκατασταθεῖς μόνιμα σέ ἕνα τόπο καί τό νά νηστεύεις πάντοτε· δηλαδή τό νά ρυθμίσεις μέ σοφία καί σύνεση τόν ἑαυτό σου σέ ἐγκράτεια κοιλίας καί διαμένοντας σέ ἥσυχο τόπο μέ ἀδιάλειπτη σπουδή καί μελέτη τοῦ Θεοῦ. Αὐτός πού θά τηρήσει αὐτά τά δύο θά προκόψει πολύ καί ἀπό ἐδῶ θά κατορθώσει ὅλες τίς ἀρετές.

2) Ὁ δειλός ἄνθρωπος σημαίνει ὅτι πάσχει ἀπό δύο ἀσθένειες, τήν ὀλιγοπιστία καί τήν ἀγάπη πρὸς τό σῶμα του. Αὐτός πού τίς καταφρονεῖ, εἶναι φανερό ὅτι πιστεύει ὀλόψυχα στό Θεό καί περιμένει τά μέλλοντα (τήν αἰώνια ζωή). Ἡ τόλμη τῆς καρδίας καί ἡ καταφρόνηση τῶν κινδύνων ὀφείλεται σέ ἕνα ἀπό αὐτά τά δύο: ἢ ἀπό τή σκληροκαρδία ἢ ἀπό τήν πολλή πίστη στό Θεό. Καί τήν μέν σκληροκαρδία τήν ἀκολουθεῖ ἡ ὑπερηφάνεια, τή δέ πίστη ἡ ταπείνωση τῆς καρδίας.

Ἀπόδοση στή Δημοτική: ΣΤΕΛΙΟΣ ΣΟΛΕΑΣ
Θεολόγος

᾽Οσίου Ἐφραίμ Κατουνακιώτη

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ

ὁσιος Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης (1912-1998), ὁ ὁποῖος ἐορτάζει στίς 27 Φεβρουαρίου, ἔζησε ἀσκητικά γιά 65 χρόνια στήν ἔρημο τοῦ ἁγίου ᾽Ορους, στά Κατουνάκια. Ὑπῆρξε καί μαθητής τοῦ ὁσίου Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστῆ, τόν ὁποῖο ἐπισκεπτόταν συχνά. Ἄνθρωπος τέλειας ὑπακοῆς καί καρδιακῆς προσευκῆς, εὐλαβέστατος λειτουργός τῶν θείων Μυστηρίων καί διακριτικός πνευματικός καθοδηγός, ὁ σύγχρονος Γέροντας ὁσιος Ἐφραίμ ἔγινε πόλος ἔλξεως γιά πολλούς ἀνθρώπους πού ἔσπευδαν νά τόν συναντήσουν ἀναζητώντας στήριγμα καί παρηγοριά στά προβλήματά τους ἀλλά καί καθοδήγηση στήν πνευματική τους ζωή.

Κάποτε ἕνας νεαρός εἰρηνοδίκης, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχίσει νά ἀγωνίζεται πνευματικά, ἐπισκέφθηκε τόν ᾽Οσιο καί τοῦ ἀνέφερε τή δυσκολία πού εἶχε στό καθημερινό του πρόγραμμα:

— Γέροντα, εἶναι πολύ μεγάλος ὁ φόρτος τῆς ἐργασίας μου καί δέν ἔχω καθόλου ἐλεύθερο χρόνο. Ποῦ νά βρῶ χρόνο γιά προσευχή; Περνοῦν ἡμέρες χωρίς νά προσευχηθῶ καθόλου.

᾽Ο Γέροντας τόν ἄκουσε προσεκτικά. Πολλές φορές μιλοῦσε στούς ἀνθρώπους γιά τήν ἀξία τῆς προσευκῆς. «Ἡ προσευχή εἶναι τροφή γιά τήν ψυχή. Δέν μπορείς νά ζήσεις πνευματική ζωή χωρίς προσευχή», ἔλεγε. Καί τώρα ἤθελε μέ κάποιον τρόπο νά δείξει στόν νέο αὐτό ὅτι δέν μπορεί νά ἀφήνει οὔτε μιά μέρα χωρίς νά προσευχηθεῖ. Σταμάτησε, λοιπόν, τό ἐργόχειρό του, σηκώθηκε ὄρθιος καί τοῦ εἶπε:

— Εἶναι πολύ ἀπλό. Θά σοῦ δείξω τί νά κάνεις γιά νά προσεύχεσαι κάθε ἡμέρα, καί μοῦ λές, ἂν μπορείς ἤ ὄχι. Ἄς ὑποθέσουμε, λοιπόν, ὅτι εἶναι πρωί καί μόλις σηκώθηκες ἀπό τόν ὕπνο. Πηγαίνει νά πλυθεῖς... Κοίτα λοιπόν.

᾽Ο ᾽Αγιος προχώρησε πρὸς τόν νιπήρα καί μέ παραστατικό τρόπο ἄνοιξε τή βρύση καί ἀρχισε μέ ἀπλές κινήσεις νά πλένει τά χέρια καί τό πρόσωπό του ἐπαναλαμβάνοντας γλυκά καί παρακλητικά: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με», «Κύριε Ἰησοῦ...». Πῆρε στά χέρια του τήν πε-

τσέτα, σκουπίστηκε, αλλά δέν σταμάτησε νά επαναλαμβάνει ἀργά καί σταθερά τή μικρή αὐτή προσευχή. Ὅταν ἐπέστρεψε πάλι κοντά στό νέο, τόν ρώτησε:

- Αὐτό μπορεῖς νά τό κάνεις;
- Ἔ, αὐτό μπορῶ, Γέροντα, ἀπάντησε ἐκεῖνος.

— Πρόσεξε ὅμως! Εἶναι σημαντικό νά τό κάνεις κάθε ἡμέρα. Κάθε ἡμέρα νά ξυπνᾷς καί νά ἐπικαλεῖσαι τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Ὅχι μιά φορά νά τό κάνεις, καί μιά νά τό ξεχνᾷς. Διότι, ὅπως γράφει ὁ ἀββᾶς Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ἔχει μεγάλη δύναμη ἡ μικρή προσπάθεια, πού γίνεται ὁμῶς πάντοτε: «μεγάλη ἡ δύναμις τῆς μικρᾶς πολιτείας τῆς αἰεί γινομένης».

Ὁ Γέροντας ξανακάθισε κι ἔπιασε πάλι τό ἐργόχειρο νά χαράζει σφραγίδες. Σιώπησε γιά λίγο καί εἶπε στό νεαρό δικαστή:

- Νά σέ ρωτήσω καί κάτι ἀκόμη. Στήν αἴθουσα πού δικάζεις ὑπάρχει εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Παναγίας;
- Ὑπάρχει.

— Λοιπόν, κάθε φορά πρὶν ἀρχίσεις νά δικάζεις, νά στρέφεις στήν εἰκόνα καί νά λές: «Χριστέ μου, φώτισέ με νά μὴν ἀδικήσω κάποιον ἀπ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους»... Αὐτό τό μπορεῖς;

- Ἔ, ναί... μπορῶ, Γέροντα. Θά τό κάνω.

Χαμογέλασε ὁ Γέροντας μέ ἱκανοποίηση. Ἦθελε τόσο ἀπλά νά μάθουν οἱ ἄνθρωποι νά ἐπικοινωνοῦν μέ τό Θεό. Νά βρίσκουν εὐκαιρίες μέσα στήν ἡμέρα νά στρέφουν τόν νοῦ τους σ' Ἐκεῖνον. Καί γιά νά καταλάβουν οἱ ἄνθρωποι πού ἔρχονταν ἀπό τόν κόσμο, πόσο σημαντική εἶναι ἔστω καί ἡ μικρή προσευχή πού θά κάνουν, ἔλεγε συχνά: «Ἐάν ἐγώ μέσα στήν ἡσυχία τῶν Κατουνακίων λέω ἑκατό εὐχές τὴν ἡμέρα καί σεῖς μέσα στήν τύρβη τῆς πόλεως καί τίς ὑποχρεώσεις τῆς ἐργασίας καί τῆς οικογένειας, λέτε τρεῖς εὐχές, εἴμαστε ἴσα!»

Κάποιοι βέβαια παραξενεύονταν μέ τή σύγκριση αὐτή καί ρωτοῦσαν μέ ἀπορία:

- Μήπως εἶναι πολύ λίγο αὐτό; Δέν πρέπει νά μάθουμε, ἀκόμη καί μέσα στόν κόσμο, νά κάνουμε περισσότερη προσευχή;

Τότε ἐρχόταν ἡ ἀπάντηση ἀπό τόν θεοφώτιστο Ὅσιο ὡς ἀπόσταγμα τῆς πολύχρονης πείρας του:

- Ἐάν ὁ ἄνθρωπος συνηθίσει νά λέει κάθε ἡμέρα, ἔστω ἀπό λίγο, ὅσο μπορεῖ — ἀλλά κάθε ἡμέρα! — τὴν εὐχή, ἡ καρδιά του σιγά — σιγά γλυκαίνεται καί περιμένει πότε θά ἔρθει ἐκεῖνη ἡ γλυκιά ὥρα τῆς προσευχῆς ἡ ὥρα τῆς ἐπικοινωνίας μέ τόν γλυκύτατο Ἰησοῦ. Καί ὅταν γλυκαθεῖ ἡ καρδιά, ἀπό μόνος του κανεῖς ζητεῖ τό περισσότερο¹.

“Ὡστε λοιπόν τό νά ξεκινήσουμε λίγο - λίγο μέ μιά μικρή προσευχή πού θά γίνεται μέσα στό πλαίσιο τῶν καθημερινῶν μας ἔργων, δέν σημαίνει ὅτι θά μείνουμε μόνο σ’ αὐτό. Ἡ ἴδια ἡ ψυχή θ’ ἀρχίσει νά ζητεῖ τόν δικό της κῶρο καί χρόνο. Ἐλεγε πάλι ὁ ὅσιος Ἐφραίμ: «Αὐτό πού μᾶς παρέδωσαν οἱ Πατέρες στή “Φιλοκαλία”, ἀλλά καί μᾶς δίδαξε ἡ μικρή μας πείρα, εἶναι ὅτι ἡ καλύτερη προσευχή γίνεται τή νύχτα»· ὅταν δηλαδή κατορθώσουμε νά βροῦμε συνθῆκες ἡσυχίας καί σιωπῆς χωρίς περισπασμούς ἀπό τίς ἐργασίες τῆς ἡμέρας, τότε ἡ προσευχή γίνεται ἀνώτερης ποιότητας. Καί ἓνα ἀκόμη πολύ ἀξιόλογο στοιχεῖο πού μᾶς βοηθεῖ νά κάνουμε καλύτερη προσευχή, εἶναι τό νά μὴν περιοριζόμαστε στό νά διαβάζουμε μόνο κάποιες προσευχές, ἀλλά νά ἀφήνουμε νά ὀμιλεῖ ἡ ψυχή μας στόν Θεό μέ αὐτοσχέδιες προσευχές, ὅπως τό ἔκανε ὁ ὅσιος Ἐφραίμ, πού ἔλεγε σχετικά: «Δέν εἶναι μόνο νά διαβάσουμε “Μετάληψη” καί νά μεταλάβουμε αὔριο: “Ἀπό ρυπαρῶν χειλέων, ἀπό βδελυρᾶς καρδίας...”· διαβάζουμε καί οὔτε καταλαβαίνουμε τί λέμε... Ἄλλοῦ τρέχει ὁ νοῦς. Ἐσύ ὁ ἴδιος νά βρεῖς προσευχή. Ὅταν βγαίνει μέσα ἀπό τήν ψυχή σου ἡ προσευχή, καταλαβαίνεις τί λές στόν Θεό. Αὐτό ἔχει μεγάλη δύναμη»².

Εἶναι μεγάλη τέχνη ἡ προσευχή καί θέλει καθημερινό ἀγώνα. Εἶναι ὅμως καί Χάρις Θεοῦ, πού δίνεται ἀνάλογα μέ τή δεκτικότητα τῆς κάθε ψυχῆς.

Ὁ νεαρός εἰρηνοδίκης, πού εἶχε δεκτική ψυχή καί ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ, ἄρχισε κάθε ἡμέρα νά λέει σταθερά τήν εὐχή, ὅπως ἀκριβῶς τοῦ εἶχε πεῖ. Καί τελικά ἀγάπησε τόσο πολύ τήν προσευχή, ὥστε μιά ἡμέρα ἦρθε καί ζήτησε εὐλογία ἀπό τόν Γέροντα νά γίνει μοναχός στόν Ἅγιο Ὀρος καί νά ἀφιερῶνει ἔτσι ἀκόμη περισσότερο χρόνο στήν ἐπικοινωνία του μέ τόν Θεό.

Ἐμεῖς, ἀλήθεια, πότε θ’ ἀγαπήσουμε τήν προσευχή; Ἄς κάνουμε ἔστω τήν ἀρχή... Ἐστω λίγο κάθε ἡμέρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. *Γέροντας Ἐφραίμ Κατουνακιώτης*, ἔκδ. Ἱ. Ἡσυχαστηρίου «Ἅγιος Ἐφραίμ» – Κατουνάκια Ἅγ. Ὀρος 2000, σελ. 132-134.

2. ὁ.π., σελ. 192, 197.

ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΑΜΑΚΙΩΤΗ

μακαριστός Γέροντας είχε ἀπ' τὸ Θεό καί τὸ χάρισμα τῆς θαυματουργίας. Τὰ πνευματικά του παιδιά ἔχουν νά διηγηθῶν ἄρκετά «σημεῖα», πού ἐπετέλεσε ὄντας στή ζωή, ἀλλά καί μετά θάνατον. Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου εἶναι ἀψευδής. «Ἄμην ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ κάκεινος ποιήσει, καί μείζονα τούτων ποιήσει». Σταχυολογοῦμε μερικά θαύματά του ἀπό ἀνθρώπους πού τὰ ἔζησαν καί τὰ κατέγραψαν.

Ἔνας ἀπό τούς συγγενεῖς του, ὁ κ. Α., διηγεῖται:

«Ὅλοι στό χωριό μας τήν Τουρλάδα, τόν ἐκτιμούσαμε, τόν σεβόμαστε καί τόν ἀγαπούσαμε. Καί ἐμεῖς οἱ συγγενεῖς του ἤμασταν εὐτυχεῖς πού εἶχαμε ἕναν ἅγιο θεῖο. Ὅταν ἐρχόταν στό χωριό μας, ἡ χαρά μας ἦταν ἀπερίγραπτη. Κάποτε ἤλθε στό χωριό καί ἀντιμετωπίζαμε σοβαρότατο πρόβλημα, λόγω παρατεταμένης ἀνομβρίας. Τόν παρακαλέσαμε καί δέχθηκε ὀλοπρόθυμα νά κάνουμε λιτανεία. Ἡ προσευχή του ἦταν τόσο δυνατή, πού δέν ἄργησε ὁ Θεός νά ἀνταποκριθεῖ καί νά μᾶς στείλει τήν πολυπόθητη βροχή».

Κοντά στή Νερατζιώτισσα ζοῦσε ἕνας ἀγροφύλακας. Ἦταν φιλόσθενος καί αὐτός καί ἡ γυναίκα του. Μιά μέρα ἔρχεται στόν π. Ἀθανάσιο καί τοῦ λέει μέ πόνο:

— Παπούλη μου, ἡ γυναίκα μου ὑποφέρει πολύ ἀπό τὸ αὐτί της. Σήμερα ὄλη νύχτα δέν κοιμήθηκε, ἀπό τούς ἀφόρητους πόνους. Σέ παρακαλῶ, ἔλα σπίτι νά τῆς διαβάσεις κάποια εὐχή.

— Πήγαινε σπίτι καί θά ἔλθω σέ λίγο, ἀπάντησε ὁ Γέροντας καί μπῆκε στήν ἐκκλησία νά προσευχηθεῖ. Ὁ ἀγροφύλακας πῆγε σπίτι. Ἐκείνη τήν ὥρα τὸ αὐτί τῆς γυναίκας εἶχε ἀνοιξέι· ἔτρεξε ὑγρό καί ἀνακουφίστηκε ἀπό τούς πόνους. Ὁ ἀγροφύλακας θαύμασε γιά τή δύναμη τῆς προσευχῆς τοῦ Γέροντα κι ἔτρεξε γρήγορα στή Νερατζιώτισσα. Βρῆκε τὸ Γέροντα καί τοῦ εἶπε χαρούμενος:

Ἄρχιμ. Νεκταρίου Ἀντωνοπούλου, Ἱερομόναχος Ἀθανάσιος Χαμακιώτης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1998, σελ. 212-217.

— Παπούλη μου, μὴν κάνεις τὸν κόπο. Ἡ γυναίκα μου ἔγινε καλά. Σ' εὐχαριστῶ...

Στὴν κ. Β. εἶχε ἐμφανιστεῖ ὄγκος στό στήθος. Οἱ γιατροὶ συνέστησαν ἐγχείρηση μὲ ἀμφίβολο τό ἀποτέλεσμα. Κατέφυγε στὸν π. Ἀθανάσιο. Ὁ Γέροντας προσευχήθηκε θερμά. Τὴ σταύρωσε στό στήθος. Ὁ ὄγκος, πρὸς μεγάλη ἔκπληξη τῶν γιατρῶν, ἐξαφανίστηκε.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἡ κ. Π. Σ., ἦταν ἄρρωστη καὶ καθημερινὰ ὑπέφερε ἀπὸ ὑψηλὸ πυρετό. Οἱ γιατροὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὴν βοηθήσουν. Κάποια μέρα πῆγε στό μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἀμαρουσίου, πού ἦταν καὶ ἡ ἐνορία τῆς. Προσκύνησε ὅλες τὶς εἰκόνες. Σ' ἓνα σημεῖο στὸν τοῖχο εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Παντελεήμονα. Μὲ οἰκειότητα τοῦ εἶπε:

— Ἀ! ἐσύ ἐδῶ καὶ ἐγὼ ὑποφέρω; Ὁ Κύριός μου σοῦ ἔδωσε τὴ χάρη. Κάνε με καλά. Δέν εἶναι κρίμα νὰ τρέχω στοὺς γιατροὺς;

Ἐκλαψε μπροστὰ στὸν ἅγιο καὶ ἐπέστρεψε σπίτι τῆς. Τό βράδυ εἶδε ἓνα ὄνειρο, ὅτι βρισκόταν στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ προσευχηθεῖ. Ἐκεῖ τῆς φάνηκε ὅτι γινόταν ὁμιλία. Πλησίασε νὰ δεῖ ποιός εἶναι ὁ ὁμιλητής. Ἦταν ἓνας νέος καὶ τῆς ἔκανε νόημα νὰ πλησιάσει.

— Γιατί παραπονιέσαι ὅτι ὑποφέρεις; τῆς εἶπε. Τὴ Νερατζιώτισσα δὲν τὴν ξέρεις; Τὸν πατέρα Ἀθανάσιο δὲν τὸν γνωρίζεις; Πήγαινε νὰ σέ σταυρώσει νὰ γίνεις καλά!

Τό πρῶ ξεκίνησε γιὰ τὴ Νερατζιώτισσα. Βρῆκε τὸν π. Ἀθανάσιο καὶ τοῦ εἶπε τὸ ὄνειρο πού εἶδε. Ὁ Γέροντας προσευχήθηκε, τὴ σταύρωσε καὶ ὁ πυρετός ἔπεσε. Ἔζησε ἄλλα 43 χρόνια, χωρὶς ποτέ νὰ ἐμφανιστεῖ πυρετός.

Τό 1951 ὁ κ. Δ. Κ., μὲ τὴ σύζυγό του Μ. καὶ τὸ παιδί τους πού ἦταν τότε δέκα μηνῶν, ἔμεναν στό Μαρούσι. Ἡ σπιτονοικοκυρὰ τους εἶχε τὴν κακὴ συνήθεια νὰ βλαστημάει καὶ νὰ στέλνει ὄλους στό διάβολο. Μία μέρα ἡ κ. Μ. διαμαρτυρήθηκε πὼς θὰ ζυπνήσει τὸ παιδί τῆς πού κοιμόταν. Πράγματι, τὸ παιδί σέ λίγο ζύπνησε καὶ ἄρχισε νὰ κλαίει σάν κάποιος νὰ τὸ ἐνοχλεῖ. Παρὰ τὶς προσπάθειες τῆς μητέρας, τὸ παιδί δὲν ἠσύχαζε. Πέρασε κλαίγοντας τὴ νύχτα καὶ τὸ πρῶ ἡ μητέρα θυμήθηκε ὅτι τὸ παιδί εἶχε ἀπὸ τὸ μεσημέρι νὰ οὐρήσει. Τό πῆγαν στό γιατρό, τοῦ ἔκαναν ἐνέσεις, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἐτρεξαν στό νοσοκομεῖο τῶν παιδῶν, ἄρχισαν τὶς ἐξετάσεις, τοῦ ἔδωσαν φάρμακα δίχως καμιά βελτίωση. Τὴν ἐπόμενη μέρα τὸ παρέδωσαν στοὺς γονεῖς, μὴ μπορώντας νὰ προσφέρουν κάτι. Πέρασαν δύομισυ μερόνυχτα. Καμιά θεραπευτικὴ ἀγωγή δὲν ἔφερε ἀποτέλεσμα. Οἱ γονεῖς περίμεναν πλέον τὸ μοιραῖο. Τότε βρέθηκε ἡ κ. Ξ. καὶ τοὺς εἶπε:

— Δέν τό πᾶτε στὸν π. Ἀθανάσιο νὰ τὸ σταυρώσει; Ὁ Θεός εἶναι

μεγάλος.

Οἱ γονεῖς τὴν ἄκουσαν κι ἔτρεξαν στή Νερατζιώτισσα. Ὁ Γέροντας μόλις εἶχε τελείωσει τὴν Παράκληση γιατί ἦταν μέρες τοῦ Δεκαπενταύγουστου. Οἱ γονεῖς ἔδειξαν τὸ παιδί στό Γέροντα. Ἦταν ἀναίσθητο καί μέ φουσκωμένη τὴν κοιλιά. Ὁ Γέροντας σύντομα ἔκανε τή διάγνωση.

— Κάτι σατανικό συνέβη στό παιδί.

Ἄμεσως εἶπε σέ ὄσους ἦταν ἐκεῖ νά γονατίσουν καί νά προσευχηθοῦν. Πῆρε τὸ παιδί, μπῆκε στό ἱερό κι ἔκανε τρεῖς φορές τὸ γύρο τῆς Ἁγίας Τράπεζας. Βγῆκε καί τὸ ἔδωσε στους γονεῖς. Ἦταν ἀκόμη ἀναίσθητο. Τούς εἶπε τότε νά γονατίσουν μπροστά στήν Ὁραία Πύλη. Μαζί τους γονάτισε καί ὁ Γέροντας. Ἐκανε θερμὴ προσευχή ἐξορκίζοντας τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα. Καί τὸ θαῦμα ἔγινε. Τὸ παιδί, ἐκεῖ πού ἦταν σάν νεκρό, τινάχτηκε στήν ἀγκαλιά τοῦ πατέρα του καί αὐτός ἔνωσε κάτι ζεστό νά τόν περικύνει. Τὸ παιδί οὔρησε! Καί γέμισε τόν πατέρα καί τόν γύρω κῶρο. Ὁ π. Ἀθανάσιος δακρυσμένος μαζί μέ τούς γονεῖς εὐχαρίστησαν τὸ Θεό. Τὸ παιδί σήμερα εἶναι ὑγιέστατο καί οἰκογενειάρχης.

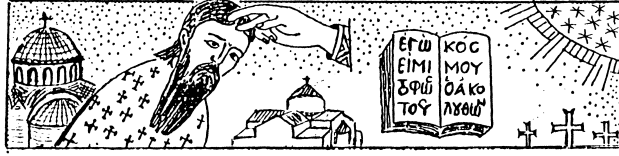
Ἡ κ. Σ. ἀναφέρει μιά ἄλλη θαυματουργικὴ ἐπέμβαση πού ὁ Θεός ἐπετέλεσε στόν ἀδελφό της Σ. μέσω τοῦ π. Ἀθανασίου. Ἔμενε στήν Ἀθήνα. Εἶχε ψυχονευρωτικά προβλήματα καί εἰδικότερα ἔπασχε ἀπό φοβίες. Φοβόταν νά μείνει μόνος, φοβόταν τὰ παιδιά του, φοβόταν τὴν ἐργασία του, δέν ἤθελε νά τρώει κτλ. Ἦλθε στό Μαρούσι καί φιλοξενήθηκε στήν ἀδελφή του, πού ἦταν πνευματικὸ παιδί τοῦ π. Ἀθανασίου. Ἡ ἴδια τόν εἰδοποίησε γιά τὴν κατάσταση τοῦ ἀδελφοῦ της καί τόν παρακάλεσε νά κάνει Εὐχέλαιο. Τὴν ἄλλη μέρα ξεκίνησαν γιά τὴ Νερατζιώτισσα. Ὁ Γέροντας, μόλις εἶδε τὸν ἀσθενή, τὸν καλωσόρισε:

— Καλῶς τόν κ. Σ.

Ὁ Σ. εὐχαριστήθηκε ἀκούγοντας τὸ ὄνομά του καί ὁ Γέροντας τοῦ πρότεινε νά ἐξομολογηθεῖ. Πράγματι δέχθηκε. Ἐπειτα ὁ Γέροντας τέλεσε τὸ μυστήριό τοῦ Εὐχελαίου κι ἔχρισε τὸν ἀσθενῆ Σ. Φεύγοντας ἀπὸ τὴ Νερατζιώτισσα διαπίστωσε ὅτι εἶχε ἀποκατασταθεῖ ἡ ὑγεία του καί ἐπέστρεψε στό σπίτι του χωρὶς προβλήματα πλέον.

Ὁ κ. Γ. Κ. διηγεῖται:

«Τὸ 1948 ἤμουν δύο χρονῶν καί ἡ μπιτέρα μου παραλίγο νά πεθάνει. Ἔπαθε πλευρίτιδα, καί ἐν συνεχείᾳ ὑδρωπικία. Ἦταν σέ ἄθλια κατάσταση. Ὁ τότε δήμαρχος καί γιατρός Τ. ἦλθε νά τὴν δεῖ καί τὴν “ξέγραψε”. Δέν ἔδωσε καμιά ἐλπίδα. Τὸ ἔμαθε ὁ π. Ἀθανάσιος καί ἦλθε γρήγορα σπῖτι. Προσευχήθηκε καί κανόνισε ὁ ἴδιος νά τὴν στείλει στό νοσοκομεῖο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Παρότι δέν ἔδωσαν κι ἐκεῖ ἐλπίδες, μέ τίς προσευχές τοῦ Γέροντα, ἀνήμερα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἄρχισε νά βελτιώνεται. Θεραπεύτηκε τελείως καί ζεῖ μέχρι σήμερα».

Σάββα Ἀλεξάνδρου
ΤΑ ΑΓΙΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Μέγας Βασίλειος, μιλώντας γιά τόν σκοπό τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι ἀσφαλῶς ἡ θέωση καί ὁ ἁγιασμός, ἀναφέρει: «ὁ ἄνθρωπος κεκελευσμένος θεός ἐστίν». Ἡ θέωση καί ὁ ἁγιασμός ἀφοροῦν τόν ὅλο ἄνθρωπο ὡς μία ἐνιαία ψυχοσωματική ὁλότητα, διότι κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο: «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπαρξη ὁρατή γιατί ἔχει σῶμα. Εἶναι ὁμως συνάμα καί ὑπαρξη ἀόρατη, διότι ἔχει ψυχή, πού εἶναι αὐλή ὄντοτητα».

Ἡ ἀγιότητα, λοιπόν, ἀφορᾷ καί τήν ψυχή ἀλλά καί τό σῶμα. Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀναλύοντας θεολογικά τήν ἔννοια ἅγιος, παρατηρεῖ: «ἅγιος εἶναι ἐκεῖνος πού παραχώρησε τόν ἑαυτό του ψυχῇ τε καί σώματι στό Ἅγιο Πνεῦμα πού ἔγινε κατοικητήριο». Μ' αὐτό τό πνεῦμα ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, μιλώντας γιά τά σώματα τῶν ἁγίων ἀνθρώπων, ἀναφέρει: «ἡ σὰρξ μετασκευαζομένη συνανυψοῦται καί συναπολαύει τῆς θείας κοινωνίας καί γίνεται καί αὐτή κτῆμα καί οἶκημα Θεοῦ». Δηλαδή, τά σώματα τῶν ἁγίων, μετέχοντας καί αὐτά στόν ἀγώνα γιά τή θέωση καί τόν ἁγιασμό, συνανυψοῦνται μαζί μέ τήν ψυχή καί ἀπολαμβάνουν καί αὐτά τῆς κοινωνίας μέ τόν τριαδικό Θεό. Σέ τελευταία ἀνάλυση γίνονται καί αὐτά κτῆμα καί ἀπόκτημα Θεοῦ.

Σέ ἀνάλογο ὕφος καί ὁ Ἅγιος Κάλλιστος στόν Ε' τόμο τῆς Φιλοκαλίας ἀναφέρει: «ὁ ἐν Τριάδι Θεός γίνεται ληπτός νοερῶ τῶ τρόπῳ παντί αἰσθητηρίῳ διά φιλανθρωπίαν». Δηλαδή, τό ἀνθρώπινο σῶμα γίνεται κατοικητήριο τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ ἐξαιτίας τῆς φιλανθρωπίας του, πού ἐννοεῖται, ποθεῖ τή θέωση τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ἐπομένως τά σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων, ὄντας φορεῖς τῆς Θείας Χάριτος, εἶναι χαριτόβρυτα καί θαυματουργοῦν.

Τήν περίοδο πρό τῆς χάριτος ἀπτή ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς πραγματικότητας, ἀποτελεῖ τό γεγονός ἐκεῖνο πού καταγράφεται στό Δ' βιβλίον τῶν Βασιλειῶν (ιβ' 20-21). Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ἡ Βίβλος: «καί ἀπέθανεν Ἐλισαιέ, καί ἔθαψαν αὐτόν, καί μονόζωνοι Μωάβ ἦλθον ἐν τῇ γῇ ἐλθόντος τοῦ ἐνιαυτοῦ· καί ἐγένετο αὐτῶν θαπτόντων τόν ἄνδρα, καί ἰδοὺ εἶδον τόν μονόζωνον καί ἔρριψαν τόν ἄνδρα ἐν τῷ τάφῳ Ἐλισαιέ, καί ἐπορεύθη καί ἤφατο τῶν ὀστέων Ἐλισαιέ καί ἔζησε καί ἀνέστη ἐπί τούς πόδας αὐτοῦ». Δηλαδή, ὁ Ἐλισσαιῶς ἀπέθανε καί τόν ἔθαψαν. Κατά δέ τό ἐπόμενον ἔτος εἰσέβαλαν εἰς τήν χώραν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπι-

δρομείς Μωαβίται, ἐνῶ δέ οἱ Ἰσραηλίται ἔθαπτον ἕνα νεκρόν, ἐφάνησαν ἀπό μακράν ἐρχόμενοι οἱ ἐπιδρομείς Μωαβίται. Κατελήφθησαν ἀπό τρόμον οἱ Ἰσραηλίται καί ἔρριψαν τόν νεκρόν ἄνδρα στόν ἀνοικτό τάφο τοῦ Ἑλισσαίου καί ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ νεκρός μόλις ἤγγισε τά ὄστα τοῦ Ἑλισσαίου, ἀνέζησε καί ἀνωρθώθη στούς πόδας του. Ὡς ἐκ τούτου, λοιπόν, ἐδῶ ἢ Ἁγία Γραφή σαφῶς καταθέτει ὅτι τά λείψανα τῶν ἁγίων ἀνθρώπων, ὄχι ἀπλῶς θαυματουργοῦν, ἀλλά καί νεκρούς ἀνασταίνουσι καί αὐτό διότι εἶναι φορεῖς τῆς Θείας χάριτος.

Στήν περίοδο τῆς Χάριτος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός μιλώντας γιά τά λείψανα τῶν ἁγίων, ἐπισημαίνει: *«Ὁ Δεσπότης Χριστός τά τῶν ἁγίων λείψανα παρέσχε ἡμῖν, πηγᾶς σωτηρίας τᾶς εὐεργεσίας πηγάζοντα»*. Δηλαδή, τά λείψανα τῶν ἁγίων, λέει ὁ ἱερός Πατήρ, εἶναι δῶρο τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ στούς πιστούς καί εὐεργετοῦν τούς ἀνθρώπους, γιατί ἐννοεῖται πῶς πέρα ἀπό τά θαύματα πού ἐπιτελοῦν οὐσιαστικά, δείχνουν στόν ἄνθρωπο καί τή δόξα πού τόν περιμένει, ἄν ἀγωνιστεῖ γιά τή θέωση καί τόν ἁγιασμό. Κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ διαλαλοῦν περίτρανα πῶς δέν εἶναι μόνο ἡ ψυχή πού λαμβάνει τόν ἀρραβώνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀλλά καί τό σῶμα, πού συμπορεύεται μαζί τῆς τόν δρόμο τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου.

Συνεπῶς τά λείψανα τῶν ἁγίων πιστοποιοῦν πλήρως πῶς οἱ ἅγιοι τῶν ὁποίων τά σώματα εἶναι ἄφθαρτα καί εὐωδιάζουν κατόρθωσαν τήν τελεία κάθαρση ἀπό τά πάθη. Πιστοποιοῦν πλήρως τόν λόγο τοῦ Ἁγίου Γρηγόριου Νύσσης, ὁ ὁποῖος στό περισπούδαστο ἔργο του «Περί παρθενίας» ἀναφέρει, *«ἀδύνατον κατεφάνη ἡ καθαρότης τοῦ Θεοῦ προσεγγίσει τινά μή πρότερον τοιοῦτον γενόμενον»*.

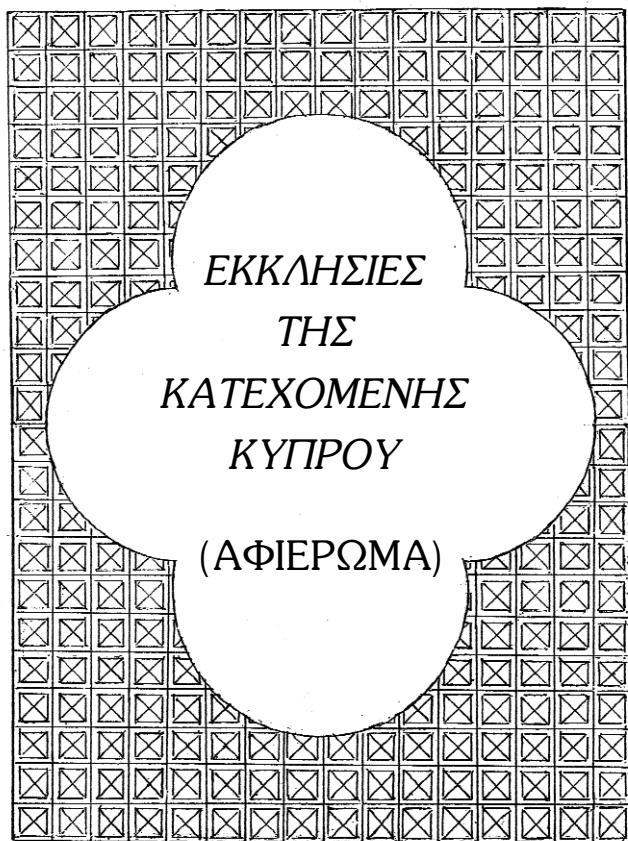
Γι' αὐτό ἀκριβῶς τό λόγο οἱ Ἅγιοι στήν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή τρέφουν μεγάλη εὐλάβεια καί σεβασμό γιά τά λείψανα τῶν ἁγίων. Ἐνδεικτικά νά ἀναφέρουμε τόν Ἅγιο Ἰάκωβο τόν ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ ὁποῖος θεωρώντας πῶς ἡ ἁγία κᾶρα τοῦ Ὁσίου Δαυίδ ἦταν πηγὴ εὐλογίας, τήν περιέφερε σέ διάφορα χωριουδάκια. Ἐπίσης, εἶναι γνωστό πῶς ἰδιαίτερος σεβόταν καί τιμοῦσε τό λείψανο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Ρώσου πού τό ἐπισκεπτότα συχνά.

Ἐκτός ἀπ' αὐτό, τόσο στόν Συναξαριστή, ὅσο καί στό Λειμωνάριο ἀλλά καί στόν Εὐεργετινόν, ἀναφέρονται πλεῖστες περιπτώσεις ἁγίων λειψάνων πού εὐωδίαζαν καί θαυματουργοῦσαν. Ἀρκεῖ νά ἀναφέρουμε τήν περίπτωση τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, πού ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι τό ἅγιο λείψανό του ἐπιτελοῦσε πληθώρα θαυμάτων, ἡ πόλη του, πού λεγόταν Εὐχάϊτα μετονομάστηκε σέ Θεοδωρούπολη.

ΣΑΒΒΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Θεολόγος

*ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ
ΤΗΣ
ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ
ΚΥΠΡΟΥ
(ΑΦΙΕΡΩΜΑ)*

Συμεών Πηγαδουλιώτη
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ς φοβερὸς ὁ τόπος οὗτος, οὐκ ἔστι τοῦτο ἀλλ' ἢ οἶκος Θεοῦ καὶ αὐτὴ ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ» (Γεν. κη' 17). Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὁ πατριάρχης Ἰακώβ χαρακτήρισε τὸν ἱερό κῶρο στὸν ὁποῖο τοῦ μίλησε ὁ Θεὸς στὴ Βαιθίλ, ἐνῶ προχωροῦσε πρὸς τὴν Χαρράν γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴ μὴνι τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰησαῦ. Καὶ ὁ Ψαλμωδός, κατὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ νέου Ναοῦ, ἀγάλλεται, προτρέποντας τοὺς πιστοὺς: «προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγία αὐτοῦ» (ζ' 9). Ὅμως ὁ χριστιανικὸς ναὸς ξεπερνάει κατὰ πολὺ σὲ ἀγιότητα τοὺς ἱερὸς χώρους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπου ὅλα κινοῦνται «ἐν νόμῳ, σκια καὶ γράμματι», διότι σ' αὐτὸν τελεσιουργεῖται τὸ μυστήριο τῆς θείας εὐχαριστίας ἀλλὰ κι ὅλα τὰ μυστήρια.

Γι' αὐτὸ «θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμός πολὺς» μᾶς συνέχει καὶ δέν ἐννοεῖ νὰ μᾶς ἀφήσει γιὰ τίς δηώσεις, τίς φοβερὲς καταστροφές καὶ τὴν παντοειδῆ βεβήλωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰσβολεῖς τῶν ἑκατοντάδων ἐκκλησιῶν τοῦ κατεχόμενου, ἐδῶ καὶ 50 χρόνια, ἀπὸ τὴν Τουρκία, τμήματος τῆς Νήσου. Πῶς νὰ ξεχάσουμε τί ἔπραξαν καὶ πράττουν γιὰ μισὸ αἰῶνα τώρα οἱ Τούρκοι στὸν πολυβασανισμένο τόπο μας; Ὅταν ὄρμησαν ἀλαλάζοντες στοὺς ναοὺς τῶν ὀρθοδόξων οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ τότε, τὸ μαῦρο καλοκαίρι τοῦ 1974, ἀφοῦ ἔσπασαν τίς πόρτες τῶν ἐκκλησιῶν, πρῶτα λεηλάτησαν τὰ ἱερά σκεύη, τὰ ἅγια ποτήρια, τὰ δισκάρια, τοὺς σταυροὺς, τὰ ἐξαπτέρυγα κ.τ.ῶ.. Εὐκολὴ λεία τῶν πλιατσικολόγων ὑπῆρξαν ἐπίσης οἱ ἅγιες εἰκόνες, μικρές καὶ μεγάλες, παλαιές καὶ νεώτερες, ἀριστουργήματα βυζαντινῆς τέχνης ὅπως ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἀπὸ τὴ Μονὴ Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβέντη τοῦ 12ου αἰ., τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος πού φυλασσόταν στὴ Μητρόπολη Κυρηνείας, ἀλλὰ καὶ σύγχρονες καὶ λαϊκότερες. Καὶ τὰ εἰκονοστάσια ἀπέμειναν γυμνά... Κι ὅλα αὐτὰ τὰ εἰκονίσματα συμποσοῦνται σὲ δεκάδες χιλιάδες. Ὅλ' αὐτὰ πουλήθηκαν στὰ παζάρια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς κι ὄχι μόνο. Στὴν Ἰαπωνία λ.χ. βρέθηκαν τὰ βημόθυρα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀναστασίου τῆς Περιστερώνας. Σταυροὶ γκρεμίστηκαν ἀπὸ τὰ καμπαναριά, καμπάνες πουλήθηκαν γιὰ μέταλλο. Ὄνομαστὰ ψηφιδωτὰ ἀποκολλήθηκαν, ὅπως αὐτὰ τῆς Πανα-

γίας τῆς Κανακαρίας τοῦ 6ου αἰῶνος, τοιχογραφίες ἀποτοιχίστηκαν, ὅπως αὐτές τοῦ Ἁγίου Εὐφημιανοῦ τῆς Λύσης. Ναοί λεηλατήθηκαν, δηώθηκαν, καταστράφηκαν, κατεδαφίστηκαν ὅπως ἡ Μονή τῆς Αὐγασίδας στή Μηλιά Ἀμμοχώστου. Συνολικά βεβηλώθηκαν περισσότερες ἀπό 714 ἐκκλησίες, ξωκκλήσια καί παρεκκλήσια, μικρές καί μεγάλες, γνωστές κι ἄγνωστες, φημισμένες κι ἄσημες, παλαιοχριστιανικές, βυζαντινές, μεσαιωνικές καί σύγχρονες. Αὐτές πού γλύτωσαν, γιά λόγους σκοπιμότητος προφανέστατα, μετροῦνται στά δάκτυλα: Μονή Ἀποστόλου Ἀνδρέα στήν Καρπασία, Μονή Ἀποστόλου Βαρνάβα, Παναγία Τρικώμου, Ἀρχάγγελος Κυρνείας, Ἅγιος Μάμας Μόρφου κ.ἄ. Τό ἔργο τῆς καταστροφῆς ἄφησαν νά τό συμπληρώσουν τά στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἡ ἐγκατάλειψη κι ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Ἡ στέγη τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπολίτισσας τῆς Κερύνειας λ.χ. κατέρρευσε καί τώρα ἡ ἐκκλησία μετατράπηκε σέ θλιβερό σωρό ἐρειπίων.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι χθεσινή στόν τόπο αὐτό. Ἀπό τότε πού πάτησαν τά χώματα τῆς Νήσου οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καί Βαρνάβας γύρω στό 45 μ.Χ. καί γιά 20 συνεχεῖς αἰῶνες εἶναι ἀείποτε παρούσα, ἀγιάζοντας τό χῶρο καί τούς ἀνθρώπους καί κρατώντας ἀναμμένη τή δάδα τῆς πίστεως τῆς πατροπαραδότου. Οἱ ἐκκλησίες μας γνώρισαν τήν καταστροφική μανία τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ τόν 7ο, 8ο κι 9ο αἰῶνα κατά τίς ἀραβικές ἐπιδρομές. Μήπως ἡ τουρκοκρατία, πού ξεκίνησε τό 1571, τίς ἄφησε ἀνέπαφες; Οἱ πρῶτες καταστροφές ἔγιναν κατά τήν πολιορκία τῆς Λευκωσίας καί στή συνέχεια τῆς Ἀμμοχώστου, ὅπως λ.χ. στόν Ἅγιο Γεώργιο τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ὁποῦ τά μισογκρεμισμένα ἐρείπια μαρτυροῦν μέχρι σήμερα τοῦ λόγου τό ἀσφαλές. Ἐνα πλῆθος ἐκκλησιῶν μας μετατράπηκαν τότε σέ μωαμεθανικά τζαμιά. Ἐνδεικτικά θυμίζω τόν Τίμιο Σταυρό (τοῦ Μισιρρικού) στή Λευκωσία, τό τζαμί τῆς Χρυσοχοῦς, τήν Ἁγία Σοφία τῆς Πάφου, τό τζαμί τῆς Ἐπισκοπῆς Λεμεσοῦ, τό τζαμί Τούζλα τῆς Λάρνακας, τό τζαμί τῆς Κερύνειας, τά δύο τζαμιά τῆς Λαπήθου, τόν Ἅγιο Νικόλαο τοῦ Νέου Χωρίου Κυθρέας κ.ο.κ.

Ἀναφορικά μέ τό καθεστῶς τῶν ἐκκλησιῶν μας στά κατεχόμενα ἀπό τήν Τουρκία ἀπό τό 1974 ἐδάφη τῆς Νήσου ἡ κατάσταση εἶναι περισσότερο ἀπό τραγική. Ὅρισμένες ἐκκλησίες, μετά τή λεηλασία τους, μετατράπηκαν σέ μωαμεθανικά τεμένη (Τίμιος Σταυρός Κάτω Ζώδειας), πολλές ἄλλες ἔγιναν στάβλοι, ἄλλες μάνιρες προβάτων μέ ὅτι αὐτό συνεπάγεται, ἀποθῆκες σανοῦ ἢ ἐλαστικῶν, αἶθουσες χοροῦ, κῶροι ἐκθέσεων, στρατιωτικά φυλάκια, ὅπως ὁ Τίμιος Σταυρός στά Λύμπια, ἀποθῆκες πυρομαχικῶν, ἐργαστήρια χειροτεχνίας κι ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νά φανταστεῖ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Σέ ...νεκροτομεῖο μετέτρεψαν τήν ἐκκλησία τοῦ χωρίου Νικήτας Μόρφου. «Καί τί ἔτι λέγω. Ἐπιλείψει γάρ

με διηγούμενον ὁ χρόνος...» ἄν προσπαθήσω ἔστω καί ἀκροθιγῶς νά παρουσιάσω τό συνεχιζόμενο γιά δεκαετίες ἔγκλημα, πού γιά πενήντα τόσα χρόνια ἐξακολουθεῖ νά μᾶς πληγώνει...

Μιά ἄλλη πτυχὴ τοῦ θέματος εἶναι ἡ ὕπαρξη τῆς «Δικαιοδικῆς ἐπιτροπῆς γιά τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά», πού συστήθηκε στά 2008 καί ἐνεργοποιεῖται στίς μέρες μας. Τό ἔργο τῆς εἶναι νά ἐπιδιορθώσει ἐκκλησίες, τζαμιά κι ἀρχαιολογικούς χώρους σ' ὁλόκληρη τὴν Κύπρο. Μεταξύ ἄλλων ἔχουν ἐπισκευασθεῖ καί μερικές δεκάδες ἐκκλησίες σὴν κατεχόμενη περιοχὴ τῆς Νήσου. Ὅταν δοῦμε τὴν ἔκταση τοῦ προβλήματος, ὅμως διαπιστώνουμε ὅτι τῷ ὄντι ἡ προσπάθεια αὐτὴ εἶναι ἀνεπαρκής. Οἱ ἐκκλησίες πού συντηρήθηκαν εἶναι φανερό πὼς εἶναι πολὺ λίγες. Ἐκ τῆς ἄλλης, μετὰ τῆ συντήρηση ποιά εἶναι ἡ τύχη τους; Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στό Λευκόνοικο ἐπιδιορθώθηκε μὲν, ἀλλὰ οἱ κατοικίες ἀρχῆς θεώρησαν καλὸ νά τῆ μετατρέψουν σέ κῶρο πωλήσεως τοπικῶν προϊόντων... Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Σεργίου καί Βάκκου στό ὁμώνυμο χωριό ἐπιδιορθώθηκε στά 2018, ἔγινε μιά λειτουργία καί κλειδώθηκε ἐρμυτικά...

Ἔχουμε, λοιπόν, χρέος νά μὴ ξεχάσουμε ποτέ τὰ σκλαβωμένα χωρία καί τίς πόλεις μας, ἀλλὰ καί τίς ἐκκλησίες μας τίς ἀλειτούργητες καί βεβηλωμένες, ἓνα τόπο ἑλληνικὸ γιά τρεῖς καί πλέον χιλιάδες χρόνια.

Τό θέμα αὐτὸ τῆς σύλησης, γιά 50 τόσα χρόνια, τῶν ἱερῶν καί τῶν ὁσίων τῆς πίστεώς μας κι ὅλων συνολικά τῶν συμφορῶν τοῦ 1974 ἐγείρει ἐντὸς μας τό βασανιστικὸ ἐρώτημα: Γιατί νά ἐπιτρέψει ὁ Θεὸς νά γίνουν ὅλα αὐτά; Ἡ ἀπάντηση δίνεται, ὅχι μὲ κοσμικὰ κριτήρια κι ἀναλύσεις, ἀλλὰ μὲ τῆ μελέτη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἄν ἐγκύψουμε στό βιβλίον τῶν Κριτῶν θά διαπιστώσουμε ὅτι ὡς ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τό θέλημα Του, ὁ Θεὸς ἐπέτρεπε νά συμβοῦν περιστάσεις καί θλίψεις καί ἀνάγκες, ἀλλὰ καί συμφορές, μὲ στόχο τὴν παιδαγωγία τῶν ἀνθρώπων καί τελικὸ στόχο τὴν μετάνοια τοῦ λαοῦ καί τὴν ἐπιστροφή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τό ἴδιο συνέβη καί κατὰ τὴν περίοδο τῶν βασιλείων τοῦ Ἰούδα καί τοῦ Ἰσραὴλ. Λόγῳ τῆς ἀποστασίας τοῦ λαοῦ ὁ Ναὸς καταστράφηκε κι ὁ λαὸς σύρθηκε σὴν βαβυλωνία αἰχμαλωσία. Ὅταν συνειτίσθησαν καί μετενόησαν ὁ Θεὸς τοὺς ἔστειλε ξανά πίσω, σὴν γῆ τοῦ Ἰσραὴλ. «Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρεκκλημένοι...» (Ψαλμ. ρκε' 1).

ΣΥΜΕΩΝ ΠΗΓΑΔΟΥΛΙΩΤΗΣ

Χριστόδουλου Βασιλειάδη
ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ

καθεδρικός ναός του Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ¹ στην Κερύνεια βρίσκεται στο βόρειο ἄκρο τῆς ὁδοῦ Ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στην ἀκτὴ δυτικά του μικροῦ λιμανιοῦ τῆς πόλεως. Κτίστηκε με τὴν ἐθελοντικὴ βοήθεια τῶν Κερυνειωτῶν. Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία παρεχώρησε κάποια προνόμια τὸ 1856 καὶ ἔτσι ὁ Χατζηγιαννάκης Πασαπόρτης καὶ ὁ Παπᾶ Χαράλαμπος Οἰκονόμου πῆραν ἄδεια ἀπὸ τὸν καϊμακάμη τῆς Λευκωσίας καὶ ἀνέγειραν τὸν ναό. Εἶναι μονόκλιτη βασιλική. Ἔχει ψηλὸ κωδωνοστάσι², τὸ ὁποῖο προστέθηκε τὸ 1875 καὶ εἶναι κτισμένος σὲ ψηλὸ βράχο. Εἶναι ὀρθογώνιος με ἀψίδες, οἱ ὁποῖες ἐνώνονται στὴν κορυφή. Ὁ ρυθμὸς τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἐπικράτησε μετὰ τὸ πέρασμα τῶν Φράγκων ἀπὸ τὴν Κύπρο, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔχει τὸν κυπριακὸ χαρακτήρα. Οἱ εἰκόνες ἔχουν ρωσικὴ προέλευση. Τὸ τέμπλο εἶναι σκαλιστό, στὸ χρῶμα τοῦ ξύλου καὶ ἔχει πάνω του σκαλισμένα πουλιά καὶ φύλλα ἀμπελιοῦ. Στὸν ἄμβωνα ὑπάρχει ἕνας αἰετός, πού κρατᾶ ἕνα φίδι.

Ἐπάρχει παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ κόβει ἀπὸ τὸν βράχο του καὶ τὸν ρίχνει στὴν θάλασσα, στὸ σαρακηνὸ καράβι. Οἱ Σαρακηνοὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ ληστεύουν τὴν πόλη, ἀλλὰ τοὺς προστάτευσε ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ τέμπλο ὑπάρχουν καντήλια με ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα προέρχονταν κυρίως ἀπὸ ναυτικούς. Αὐτὰ μαρτυροῦν τὴν πίστη καὶ εὐλάβεια τῶν πιστῶν, τοὺς ὁποῖους προστάτευε ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἀπὸ ποικίλες ἐπιδρομὲς ληστῶν. Στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ λειτούργησε τὸ πρῶτο σχολεῖο με δάσκαλο τὸν παπᾶ Χαράλαμπο καὶ τὸν Μυτιληναῖο Δημήτριο Μιχαηλίδη.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου βρίσκεται στὸ Ρηάτικο, στὴν Πάνω Κερύνεια. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος συνδέεται πρὸς πολὺ με γεωργούς καὶ κτηνοτρόφους. Ἔχει ἀνακαινιστεῖ ἀπὸ τοὺς Χατζηπῶρκο καὶ τὴν σύζυγό του Μαρία στὴς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Εἶναι πρὸς μικρὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Εἶναι ὀρθογώνια με ἕνα καπνούμενο. Ἐκεῖ ἦταν ἐφημέριος ὁ π. Ἀγάπιος Χατζηνικόλα, ὁ ὁποῖος κοιμήθηκε περὶ τοῦ 1958.

Τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κάστρου εἶναι κτισμένο στὸ φρούριο. Ἀρχικὰ ἦταν χτισμένο ἔξω ἀπὸ αὐτό. Σήμερα εἶναι ἐντοιχι-

σμένο στὸν βενετσιάνικο πύργο τοῦ φρουρίου. Χτίστηκε τὸν 12ο αἰώνα. Τότε τὸ φρούριο ἦταν μικρότερο καὶ τὸ ἐκκλησάκι βρισκοταν πάνω σὲ ἓνα ψηλὸ βράχο. Στὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ ἐκκλησιάζονταν οἱ στρατιῶτες τῶν ταγμάτων, οἱ ὁποῖοι διέμεναν στὸ φρούριο. Ἔχει σχῆμα σταυροῦ καὶ στή μέση ἔχει θόλο ὀκταγωνικό. Ἔτσι συνηθίζονταν νά χτίζονται τὰ παρεκκλήσια, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες κατὰ τὴ μεσοβυζαντινὴ ἐποχὴ. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Λουζινιανῶν τὸ ἐκκλησάκι λεγόταν ὁ Ἕως Γεώργιος τοῦ Κάστρου.

Μιά ἄλλη μικρὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου βρίσκεται κοντὰ στὴν κύρια εἴσοδο τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, στὸ λόφο πίσω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Εἶναι ἓνα ὑπόγειο δωμάτιο, δύο ἐπὶ δύο μέτρα, τὸ ὁποῖο ἔχει μικρὰ σκαλοπάτια. Αὐτὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς³, εἶναι ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ μεγάλη ἐκκλησία.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Χρυσοπολίτισσας κτίστηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας. Εἶναι χτισμένη μὲ πουρόπετρα σκούρα, πίσω ἀπὸ τὴν πρώτη σειρὰ τῶν σπιτιῶν τοῦ λιμανιοῦ. Παλαιότερα ἡ ἐκκλησία τῆς Χρυσοπολίτισσας ἦταν πολὺ πλούσια⁴. Τὴν ἐκκλησία αὐτὴ ξανάκτισαν ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ, πού ἔγινε κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκικῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου. Τὸ καμπαναριό εἶναι χαμηλό καὶ κτισμένο πρόχειρα. Στὸ εἰκονοστάσι ὑπάρχει ἐπιγραφή, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ ἀγιογράφος καὶ ὁ δωρητὴς τῶν εἰκόνων⁵. Στὸ εἰκονοστάσι ὑπῆρχαν ἀξιόλογες μεγάλες εἰκόνες τοῦ 15ου-16ου αἰώνα. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κερύνειας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὶς 22 Ἰουλίου 1974, ἡ ἐκκλησία λεηλατήθηκε καὶ οἱ εἰκόνες κλάπηκαν καὶ τὸ εἰκονοστάσι καὶ ἡ Ἁγία Τράπεζα καταστράφηκαν. Σήμερα ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Χρυσοπολίτισσας εἶναι χαλασμένη, ἔχει πέσει ἡ στέγη καὶ ἔχουν μείνει μόνο οἱ τοῖχοι.

Γιὰ νά ἀνεβῆς τὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἶναι κοπιαστικό, ἀφοῦ εἶναι ἀνηφορικό τὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στὸ ἐκκλησάκι αὐτό. Εἶναι μία μικρὴ ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀνακαινίστηκε. Πιθανῶς νά ὑπῆρχε παλαιότερα ἐκεῖ μοναστήρι.

Τόσο ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὅσο καὶ τῆς Ἁγίας Φανερωμένης βρίσκονται πάνω στὸ βουνό καὶ εἶναι κοπιώδης ἡ ἀνάβαση. Χρειάζεται περίπου μία ὥρα πεζοπορία γιὰ νά φτάσης στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Φανερωμένης. Ἀπὸ τὰ παλαιὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν, ἀπέμεινε μόνο ἓνα ὀρθογώνιο ἐκκλησάκι, μὲ στέγη ἀπὸ τσίγγους. Οἱ τσίγγοι αὐτοὶ προστατεύουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας Φανερωμένης.

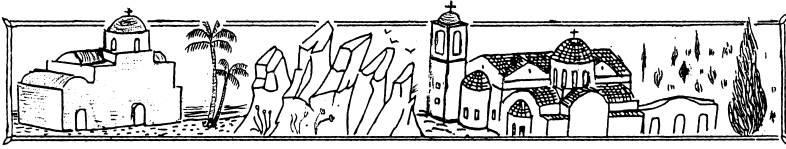
Πιο πέρα ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἁγίας Φανερωμένης βρίσκεται τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἰλαρίωνα, πού οἱ κάτοικοι ἐκεῖ τὸν ὀνομάζουν Ἕως Λάρκο. Εἶναι μισοερειπωμένη ἐκκλησία, ἀλλὰ μὲ ὠραία θέα καὶ τοπίο. Κατασκευάστηκε ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς τὸν 11ο αἰώνα στὴν κορυφὴ τοῦ Πενταδακτύλου. Ὀνομάστηκε ἔτσι γιατί στὸ μέρος αὐτὸ ἀσκή-

τεψε ὁ Ἅγιος Ἰλαρίωνας ὁ νέος. Περιλαμβάνεται στά διοικητικά ὄρια τῆς κοινότητας Κάρμι. Ἐχει πρόσβαση μόνο ἀπό τή νότια πλευρά του, ἐνῶ στίς ἄλλες τρεῖς περιβάλλεται ἀπό ἀπρόσιτους γκρεμούς. Κατά τή διάρκεια τῆς Φραγκοκρατίας ἦταν παραθεριστική κατοικία τῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς Κύπρου. Καταστράφηκε ἀπό τούς Ἐνετούς τόν 16ο αἰώνα.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Γλυκιώτισσας βρίσκεται κοντά στήν ἀκρογιαλιά, στή δυτική ἀκτὴ τῆς πόλεως τῆς Κερύνειας, βόρεια τοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ ἀπό τήν Κερύνεια στό χωριό Ἅγιος Γεώργιος. Σύμφωνα μέ μιά ἐκδοχή, ἡ ἐκκλησία αὐτή ὀνομάστηκε Γλυκιώτισσα, διότι γλύκαινε τό πόνο ὄσων προσέτρεχαν κοντά της. Μιά δεύτερη ἐκδοχή, εἶναι ὅτι τρέχει γλυκό νερό τοῦ ἀγιάσματος της, τό ὁποῖο ἀναβλύζει δίπλα ἀπο τό ἄλμυρό κῦμα. Εἶναι κτισμένη σέ στρογγυλό ἀκρωτήρι καί ἔχει δύο κόλπους ἀνατολικά καί δυτικά. Ἀπέχει ἀπό τήν Κερύνεια δύομισυ χιλιόμετρα δυτικά. Ἐκεῖ γινόταν μεγάλο πανηγύρι τήν ἡμέρα τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, στίς 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ παράδοση θέλει τό ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας Γλυκιώτισσας κτισμένο ἀπό τόν πρωτομάστορα, ὁ ὁποῖος ἔκτισε καί τό κάστρο τῆς Κερύνειας. Κατά τήν περίοδο τῶν Λουζιανῶν τό ξωκλήσι μετατράπηκε σέ μοναστήρι τῶν Φράγκων. Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ἀνακαινίστηκε καί ξαναχτίστηκε τό περιστύλιο. Εἶναι ὀρθογώνιο μέ θολωτή καμαρόσκηπη στέγη καί στό ἱερό ἔχει κόγχη. Ἡ Παναγία Γλυκιώτισσα φέρει καί τήν προσωνυμία Χρυσογλυκιώτισσα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ εἶναι προστάτης καί πολιούχος ἅγιος τῆς Κερύνειας.
2. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τό πρῶτο καμπαναριό τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ δώρισε ἓνας Τούρκος, ὀνόματι Μαυραπόντης, ὁ ὁποῖος ἔκανε τάμα στόν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ γιά νά θεραπευτοῦν τά αὐτιά του.
3. Ὁ Λεόντιος Μαχαίρας ἦταν πρῶτος, γιός αὐλικῶν καί ἀκολούθησε τό Ἰανό Λουζιανῶν στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπιτεθεῖ στήν Κύπρο. Βλ. Λεοντίου Μαχαίρα, *Ἐξήγησις τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου, ἡ ὁποία λέγεται Κρόνακα, τουτέστιν Χρονικόν*. Πρόκειται γιά ἓνα χρονικό, τό ὁποῖο ξεκινάει ἀπό τήν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἕως καί τό θάνατο τοῦ βασιλιά τῆς Κύπρου Ἰωάννη Β΄ τό 1458. Γράφτηκε σέ γλῶσσα ἀπλή καί συχνά χρησιμοποιεῖ λογιότατισμους.
4. Αὐτό μαρτυρεῖ καί τό ὄνομά της, ἀφοῦ ἔχει ὡς πρῶτο συνθετικό τή λέξη «χρυσό».
5. «Ἔτος ΑΨΠΓ (1783) ἐπ' ἀρχιερέως κυρίου Σωφρονίου ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Κύρ Χ' Χριστοφῆ διά συνδρομῆς αὐτοῦ καί τῶν λοιπῶν ἐνθάδε κατοικούντων γεγόνασιν αἱ ὅσοι αὐτα καί ἱεραὶ εἰκόνοι ὑπό χειρὸς Φιλοθέου Πρωτοσυγγέλλου...».

Ἑλένης Προκοπίου

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΚΟΥΤΣΟΒΕΝΤΗ, ΣΥΓΧΑΡΙ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ

Ἱερά μονή τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβέντη βρίσκεται στή νότια πλαγιά τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Πενταδακτύλου, σέ μία τοποθεσία μαγική, ὡς πρός τό φυσικό της περιβάλλον, ἀλλά καί συνάμα στρατηγική, σέ σχέση μέ τήν ἐποπτεία πού ἀσκεῖ στήν πεδιάδα τῆς Μεσαορίας καί τήν πόλη τῆς Λευκωσίας, ἀπό τήν ὁποία ἀπέχει μόλις 9 χιλιόμετρα. Συμπεριλαμβάνεται στά ὄρια τῆς κοινότητας Συγκαρί τῆς ἐπαρχίας Κερύνειας καί ἀπό τό 1974 καί ἐξῆς χρησιμοποιεῖται ἀπό τά στρατεύματα κατοχῆς¹.

Σύμφωνα μέ τήν παράδοση πού διέσωσε ὁ Ρῶσσος περιηγητής Βασίλειος Βάρσκυ, τό Μοναστήρι ὑπαγόταν ἀρχικά στήν Ἀρχιεπισκοπή. Μέ τήν κατάληψη τῆς Νήσου ἀπό τοὺς Τούρκους τό 1571, λεηλατήθηκε καί πέρασε στά χέρια τῶν μουσουλμάνων. Λίγο ἀργότερα πωλήθηκε σέ κάποιο Χριστιανό, ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του τό παραχώρησε στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων². Ὁ Βάρσκυ, κατά τήν ἐπίσκεψή του τό 1735, σχεδίασε τό Μοναστήρι καί τόν περιβάλλοντά του κῶρο. Σύμφωνα μέ τόν Εὐρωπαῖο περιηγητή Cornelis van Bruyn, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τό Μοναστήρι τό 1683³, τά κελιά τῆς Μονῆς εἶχαν ἀνακατασκευασθεῖ γύρω στό 1650, μετά ἀπό πυρκαγιά. Ἀπό αὐτόν προέρχεται παλαιότερη περιγραφή καί ἀναπαράσταση τῆς Μονῆς.

Οἱ εἰδήσεις γιά τήν ἴδρυση τῆς Μονῆς, χαμένες στή λήθη τοῦ χρόνου, ἐπέτρεψαν τή διασκευή ἑνός θρύλου, πού εἶχε ἐπικρατήσει μέσα στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, καί τόν ὁποῖον κατέγραψαν οἱ Bruyn καί Βάρσκυ. Ὁ θρύλος αὐτός ἀποδίδει τήν ἀνέγερση τῆς Μονῆς σέ μία πριγκίπισσα, βγαλμένη ἀπό τόν ἀποῖχο τῶν ἱστοριῶν τοῦ γειτονικοῦ κάστρου τοῦ Βουφαβέντη, ἡ ὁποία, ὅπως καί τό σκυλάκι της, ἔπασχε ἀπό ἀνίατη ἀσθένεια. Ζοῦσε ἀπομονωμένη ἀπό τόν κόσμον καί συνήθιζε νά περπατᾷ μαζί μέ τό ἄρρωστο σκυλάκι της στά ἴσυχια αὐτά μέρη, ὅταν κάποια μέρα αὐτό ἐντόπισε καί ἤπια ἀπό τό νερό μίας κρήνης καί ἔγινε καλά. Ἡ πριγκίπισσα λούστηκε ἐπίσης στό νερό τῆς κρήνης αὐτῆς, γιατί τρεῦτηκε ἀπό τήν ἀνίατη ἀσθένεια, καί κοντά σ' αὐτή τήν κρήνη ἀνήγειρε τό Μοναστήρι. Νεότερες παραδόσεις, πού μάλλον δέν εὐ-

σταθούν, ανάγουν τήν ἴδρυση τῆς Μονῆς στόν 4ο αἰώνα, κατά τούς χρόνους τῆς Ἁγίας Ἐλένης, στήν ὁποία μάλιστα θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἀφιερωμένη ἡ ἀρχική φάση τοῦ Καθολικοῦ⁴.

Πρόσφατες μελέτες, ἐπί χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, πού διέσωσε τό λειτουργικό Τυπικόν τῆς Μονῆς, ἀνέδειξαν συγκεκριμένη ἀναφορά σέ κτήτορα μοναχό καί πρῶτο ἡγούμενο τῆς Μονῆς, τόν Γεώργιο, τόν ὁποῖο ἡ Μονή τιμοῦσε ὡς ἅγιο στίς 26 Ἀπριλίου, ἀλλά καί τήν χρονολογία ἐγκαινίου τήν 9η Δεκεμβρίου τοῦ 1090⁵. Ἀναφέρεται συγκεκριμένα ὅτι ἡ λειτουργική αὐτή παράδοση μεταφέρθηκε στή μονή Κουτσοβέντη ἀπό τήν λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα καί τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, πού ἀνήκει ἐν γένει στήν κατηγορία τῶν Τυπικῶν τῆς Συρο-παλαιστινιακῆς μοναστικῆς λειτουργικῆς παράδοσης. Ἐμμέσως, ἀλλά πιά συγκεκριμένα, τό χειρόγραφο καταδεικνύει τίς καταβολές καί τή σχέση τοῦ ἡγουμένου Γεωργίου μέ τή μονή τοῦ Ἁγίου Συμεῶν τοῦ Στυλῆτου τοῦ Νέου, καί ἰδιαίτερος μέ τόν ἡγούμενο αὐτῆς Νίκωνα τόν Θαυμαστορείτη. Ἡ μονή αὐτή βρίσκεται στό Ἄμανόν Ὀρος τῆς γειτονικῆς Συρίας (ἄλλως Θαυμαστόν Ὀρος), στή σημερινή Τουρκία, ἀπό τό ὁποῖο εἶναι πολύ πιθανόν νά ὑπῆρξε μετακίνηση μοναζόντων, ἰδιαίτερος μετά τή πώση τῆς Ἀντιόχειας, τό 1084, στά χέρια τῶν Σελτζούκων Τούρκων⁶.

Ἐνα παρεκκλήσιο, ἀφιερωμένο στήν Ἁγία Τριάδα, προσκολλημένο στήν βόρεια πλευρά τοῦ Καθολικοῦ, οἰκοδομήθηκε μᾶλλον γύρω στό 1099 ἀπό τόν Δούκα Εὐμάθιο Φιλοκάλη⁷, στρατηγό τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, εἰς ἔνδειξη μεταμέλειας γιά κάποια σφάλματα οἰκονομικῆς φύσεως, πού τόν εἶχαν καταστήσει ἐξαιρετικά δυσάρεστο στήν κυπριακή Ἐκκλησία. Ὁ Φιλοκάλης εἶχε ἀνακτήσει τά ἐδάφη (κυρίως παράλιες περιοχές) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πού εἶχαν περιέλθει σέ αὐτούς, μέ τήν ἦτα τοῦ Μαντζικέρι τό 1071, καί εἶχε γίνει Δούκας τῆς Κύπρου, μεταξύ τοῦ 1092 καί 1103 καί ξανά τό 1112, ἐνῶ φαίνεται νά διέτέλεσε Μέγας Δούκας καί Ἐπαρχος τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Πελοποννήσου καί ἀργότερα καί τῆς Κρήτης⁸. Στά στρατεύματά του ὑπῆρχαν ἐκλεκτά οἰκοδομικά συνεργεῖα, τά ὁποῖα ἀνοικοδομοῦσαν κατεστραμμένες πόλεις (ὅπως τό Ἀδραμύτιον στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας)⁹ κάστρα ἢ καστρομοναστήρια καί ἐκκλησίες, καί σέ αὐτόν θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ τό ἐκτεταμένο ἀμυντικό οἰκοδομικό πρόγραμμα ἀνέγερσης σημαντικῶν βυζαντινῶν ὀχυρῶν τῆς ἐποχῆς, ἀλλά καί ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τά ἐμφυτεύματα τῆς κωνσταντινουπολίτικης τέχνης στό Νησί.

Γύρω ἀπό τό Μοναστήρι οἰκοδομήθηκαν μικρότερα παρεκκλήσια, ὅπως αὐτό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τοῦ Ἁγίου Λαζάρου στά βορειοδυτικά, τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ στά βόρεια, καί τῆς Παναγίας τῆς Ἀφέντρικας καί τοῦ Σωτῆρος στό κοιμητήριο, νότια τῆς Μονῆς.

Τό Καθολικό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσσοστόμου (Φ. XII, σκ. 56Ε, τεμ. 174)

Τό παλαιό Καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, τό ὁποῖο ἐγκαινιάστηκε στίς 9 Δεκεμβρίου τοῦ 1090, κατά τό Τυπικόν (βλ. πῶ πάνω), ἦταν ἕνας μονόχωρος ὀκταγωνικός ναός¹⁰, μέ τριμερές ἱερό βῆμα, καί λίγο μεταγενέστερο νάρθηκα, οἱ πλευρές τοῦ ὁποῖου ἔφεραν πλάγιες ἀψίδες.

Ἔῖχε μῆκος περίπου 12 μέτρα καί πλάτος 9.75 μ. Ἡ διάμετρος τοῦ τρούλλου ἦταν περίπου 6.30 μ., καί στηριζόταν πιθανότατα σέ ἡμικώνια, πού κατέληγαν σέ παραστάδες, μέ ἀπόληξη ἡμικυκλικῆς διατομῆς. Ὁ νάρθηκας εἶχε προτεθεῖ λίγο μετά, πιθανότατα μέσα στόν 12ο αἰώνα, μέ πρόσθετο μῆκος 7 περίπου μέτρων¹¹. Ἡ σταυροθολική ἀνωδομή τοῦ νάρθηκα ἦταν πιθανότατα προῖόν μετασκευῆς τοῦ 15ου/16ου αἰώνα.

Ὁ ναός αὐτός, μέ ἀπόφαση τοῦ Ἐξάρχου Ἱεροσολύμων, ἀντικαταστάθηκε ἀπό ἕναν νέο μονόχωρο ναό, μέ σταυροθολιακή καμάρα, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάστηκε τό 1891, ἐπί τῆς Πατριαρχίας Γερασίμου Α΄ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων¹². Τμήματα τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, ὅπως οἱ ἀψίδες καί ὁ βόρειος τοῖχος, συντηρήθηκαν καί ἐνσωματώθηκαν στήν νέα φάση¹³, ἐνῶ παράλληλα ἔγιναν κάποιες ἐργασίες συμπλήρωσης καί ὑποστήλωσης τοῦ βόρειου παρεκκλησίου¹⁴.

Ἡ κάτοψη τοῦ παλαιοῦ Καθολικοῦ καθώς καί τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Τριάδος στά βόρεια, ἀποτυπώθηκε σέ σχέδιο ἀπό τόν Ἄγγλο μηχανικό τῶν Βρετανικῶν Ἀρχῶν W. Williams, πρῖν ἀπό τήν κατεδάφιση τοῦ πρώτου τό 1891, καί τό σχέδιο του ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπό τόν τότε Ἐφορο Ἀρχαίων Μνημείων τοῦ Νησιοῦ τόν George Jeffery¹⁵. Ἡ κάτοψη αὐτή χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν A.H.S. Megaw γιά τήν ἀνασύνθεση τῆς συνολικῆς κάτοψης τοῦ συγκροτήματος, ἐνῶ γιά τό παρεκκλήσιο χρησιμοποίησε, μέ κάποιες διορθώσεις, τό σχέδιο τοῦ Ἱ. Περικλέους, ἀπό τό λεύκωμα τοῦ Γ. Σωτηρίου¹⁶.

*Ἁγία Τριάδα, Παρεκκλήσιο παλαιοῦ Καθολικοῦ ἰ. μονῆς Ἁγίου Χρυσσοστόμου
Κουτσοβέντη, Συγκαρί (Φ. XII, σκ. 56Ε, τεμ. 174)*

Τό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Τριάδας, τό μοναδικό σωζόμενο τμήμα τοῦ μεσοβυζαντινοῦ συγκροτήματος τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτσοβέντη, εἶναι ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα ἐκκλησιαστικά μνημεῖα τοῦ Νησιοῦ, λόγω τῶν σωζομένων ὑψηλῆς ποιότητος τοιχογραφιῶν του. Προστέθηκε στή βόρεια πλευρά τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ, πιθανότατα λίγο πρῖν τήν κοίμηση τοῦ ἡγουμένου Γεωργίου, τό 1099¹⁷, καί σέ δύο ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες σώζονται πάνω στίς ἀνατολικές παραστάδες τοῦ παρεκκλησίου, ἀναφέρεται ὡς κτίτορας ὁ δούκας Εὐμάθιος Φιλοκάλης¹⁸.

Στό διορθωμένο από τον A.H.S. Megaw σωζόμενο σχέδιο κάτοψης¹⁹, φαίνεται ότι η αρχική φάση του ναού ανήκει στον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς έγγεγραμμένου ναού με τροῦλλο και ειδικότερα στην πρώτη παραλλαγή (Α. 1)²⁰. Ἡ ἐνσωμάτωση τῶν ἀρχικῶν ἀψιδωμάτων, στό πάχος τῶν τοίχων, πού ἔγινε ἀργότερα γιά σκοπούς ἐνίσχυσης τῶν παραστάδων καί τῶν τοίχων στά δυτικά, μετέβαλαν τόν ἀρχικό τύπο σέ παραλλαγή Β΄.

Τό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Τριάδας ὑπῆρξε ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς συζήτησης γιά ἀρκετά χρόνια, κυρίως γιά τίς τοιχογραφίες του²¹, κάποιες ἀπό τίς ὁποῖες ἀποκαλύφθηκαν κάτω ἀπό τίς νεώτερες τοικοποιῖες πού ἀφαιρέθηκαν τό 1958²².

Παναγία Ἀφέντρικα, κοιμητηριακό παρεκκλήσιο μονῆς Κουτσοβέντη Συγχαρί (Φ. XII, σ. 56Ε, τεμ. 178)

Πολύ κοντά στην νότια πλευρά του Μοναστηρίου, βρίσκεται τό δίδυμο κοιμητηριακό παρεκκλήσι τῆς Μονῆς, τό βόρειο τμήμα του ὁποῖου εἶναι ἀφιερωμένο στην Παναγία τήν Ἀφέντρικα²³. Τό παρεκκλήσιο αὐτό ἔχει προσκολληθεῖ στή βόρεια πλευρά ἑνός ἀρχαιότερου καί μικρότερου παρεκκλήσιου, ἀφιερωμένου στον Σωτήρα Χριστό²⁴. Ὁ τροῦλλος, ἡ ἀνατολική καμάρα καί μεγάλο τμήμα τῆς ἀψίδας εἶχαν καταρρευσεῖ, ἤδη πρὶν ἀπό τό 1935 (ἐπίσκεψη Γ. Σωτηρίου), σαφῶς δηλαδὴν πρὶν ἀπό τήν τουρκική εἰσβολή του 1974.

Μέ βάση τίς μέχρι τό 1974 σωζόμενες τοιχογραφίες, τό παρεκκλήσιο τῆς Παναγίας ἔχει χρονολογηθεῖ στά τέλη του 12ου ἢ τίς ἀρχές του 13ου αἰώνα²⁵.

Ὁ ναός ἔχει μῆκος περίπου 11.50μ., χωρίς τήν προεξέχουσα κατά 2.00μ. ἡμικυκλική ἀψίδα, καί πλάτος 8.50 περίπου μέτρα.

Ναός τοῦ Σωτήρος, Κουτσοβέντη²⁶.

Ὁ ναός του Σωτήρος Χριστοῦ, τό ἀρχικό κοιμητηριακό παρεκκλήσιο τῆς Μονῆς, σωζόταν, τουλάχιστον μέχρι τό 1974, ἡμερειπωμένος²⁷. Στή βόρεια πλευρά του εἶχε προσκολληθεῖ σέ μεταγενέστερη φάση ὁ ναός τῆς Παναγίας τῆς Ἀφέντρικας (βλ. πῶ πάνω). Στό ἐκκλησάκι αὐτό τελοῦνταν οἱ νεκρώσιμες ἀκολουθίες καί τό μυστήριο τῆς ἐξομολογήσεως λαϊκῶν καί γυναικῶν, τῶν ὁποῖων ἡ εἴσοδος στή Μονή ἦταν ἀπαγορευμένη.

Σύμφωνα μέ δημοσιευμένες πρό τῆς Εἰσβολῆς ἀποτυπώσεις καί φωτογραφίες, ὁ ναός ἀνήκει στον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς έγγεγραμμένου ναού καί ειδικότερα στην παραλλαγή Β΄²⁸. Εἶναι

γνωστή από αυτό μία παράσταση μέ συνδυασμό Ἐνταφιασμοῦ - Θρήνου²⁹, ἡ ὁποία ἔχει χρονολογηθεῖ γύρω στό 1100, καί θεωρεῖται σταθμός γιά τή συνδυασμένη ἀπόδοση τῶν δύο αὐτῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὅπως αὐτή ἐπεκράτησε κατά τήν κομνήνεια καί τήν παλαιολόγεια περίοδο³⁰.

Τόσο οἱ τοικογραφίες, ὅσο καί ἡ οἰκοδομική τεχνική, δείχνουν ὅτι ὁ ναός τοῦ Σωτήρος ἀνήκει στό οἰκοδομικό πρόγραμμα τοῦ Φιλοκάλη καί ἔγινε ἀπό τά ἴδια συνεργεῖα πού οἰκοδόμησαν τό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Τριάδος, στά τέλη τοῦ 11ου αἰώνα.

Ὁ ναός ἔχει μήκος 7.30μ., χωρίς τήν προεξέχουσα κατά 1.30μ. ἡμικυκλική ἀψίδα καί πλάτος 5,85μ. Σέ μεταγενέστερη φάση προστέθηκε στά δυτικά νάρθηκας, μήκους 4.80μ. καί πλάτους 6.35μ. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ νάρθηκα ἐσωτερικά καί ἡ ἐξωτερική περίμετρος τοῦ ἡμικυλίνδρου ἐνισχύθηκαν ἀργότερα, μέ ἐπένδυση τοίχου, πάχους 0.60μ. καί 0.40. ἀντίστοιχα.

Ἅγιος Γεώργιος Κουτσοβέντη (Φ. XII, σκ. 56W, τεμ. 183)

Σέ ἀπόσταση ἑνός περίπου χιλιομέτρου στά βορειοδυτικά τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου στόν Κουτσοβέντη, σωζόταν, τουλάχιστον μέχρι τό 1974, ἡμικυκλική ἐκκλησία, μέ τοικογραφίες τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰώνα, ἀφιερωμένη στόν Ἅγιο Γεώργιο³¹.

Πρό τοῦ 1974 σωζόταν ὁ νότιος τοῖχος, τό νότιο τμήμα τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου καί τό κάτω τμήμα τῶν ὑπόλοιπων τοίχων καί τοῦ ἡμικυλίνδρου. Πολύ φθαρμένες τοικογραφίες εἶχαν διασωθεῖ στό τύμπανο τοῦ νοτίου ἀψιδώματος καί μετάλλια μέ ἀγίους σέ προτομή στό ἐσωράχιο τοῦ ἰδίου τόξου.

Ὁ ναός ἀνήκει στήν παραλλαγή Β' τοῦ συνεπτυγμένου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ μέ τρούλλο³². Τό συνολικό μήκος τοῦ ναοῦ ἐξωτερικά θά πρέπει νά ἔφθανε τά 10μ.³³, χωρίς τήν προεξέχουσα κατά 0.90μ. ἀψίδα, καί πλάτος τά 4.50μ.

Σέ ἀπόσταση 50 μόνο μέτρων βορείως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦσαν ὁρατά θεμέλια μίας δεύτερης ἐκκλησίας μέ τρεῖς ἀψίδες στά ἀνατολικά καί μέ πλάγιες κόγχες στά δυτικά, πιθανότατα νάρθηκα. Τό σύμπλεγμα τῶν δύο αὐτῶν μνημείων θά μπορούσε νά ταυτιστεῖ μέ τό παραλαύριο τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου, πού ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἅγιο Λάζαρο³⁴, καί εἶναι πολύ πιθανόν νά συμπεριλαμβάνεται στό οἰκοδομικό πρόγραμμα τοῦ Εὐμάθιου Φιλοκάλη.

Παρεκκλήσιο Τιμίου Προδρόμου (Φ. XII, σκ. 56E, τεμ. 184)

Βρίσκεται σέ ἀπόσταση ἑνός περίπου χιλιομέτρου βορείως τῆς Μο-

νῆς. Πρόκειται γιά μικρό ἡμιεπιπλωμένο ναό, μονόχωρο καί κατά πᾶσαν πιθανότητα τρουλλαῖο, ὁ ὁποῖος ἀνήκει σέ μία σπάνια παραλλαγή συνεπιπλωμένου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ, μέ σύμπτυξη καί τοῦ δυτικοῦ σκέλους. Οἱ δύο ἀνατολικές παραστάδες ἔχουν ἡμικυλινδρική ἀπόληξη, στοιχεῖο τό ὁποῖο συνηγορεῖ, μαζί μέ κάποια ἄλλα κατασκευαστικά στοιχεῖα στή διαμόρφωση τῶν σωζόμενων πλίνθινων τόξων, σέ χρονολόγηση κάπου στά μέσα τοῦ 12ου αἰώνα. Ἔχει μήκος 6.35μ. χωρίς τήν ἐξέχουσα ἀψίδα κατά 1.09μ. ἀψίδα καί πλάτος 4.50μ.

Στήν περιοχὴ αὐτὴ ἀναφέρεται ὅτι σύχναζε ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος ἐργαζόμενος στὸν γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἀμπελῶνα τῆς Μονῆς³⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Cyril Mango, «The Monastery of St Chrysostomos at Koutsovendis (Cyprus) and its wall paintings», *Dumbarton Oaks Papers* 44, 1990, 63/63-94.

2. Ἀνδρέου Στυλιανοῦ, «Αἱ περιηγήσεις τοῦ Ρώσσου μοναχοῦ Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρσκυ ἐν Κύπρῳ», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ ΚΑ'*, 1957, 46-48, π. 12/11-128.

3. Mango, «The Monastery of St Chrysostomos at Koutsovendis...», *ὁ.π.*, 64.

4. Ἰωάννης Τσικνόπουλος, *Ἡ Ἱερά Μονὴ τοῦ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδη καὶ τὰ ἱερά αὐτῆς κτίσματα*, Λευκωσία 1959, 69-71.

5. Tassos Papacostas, «The History and Architecture of the Monastery of Saint John Chrysostomos at Koutsovendis, Cyprus», *Dumbarton Oaks Papers* 61, 2007, 31/25-156, Giorgos Christodoulou, *Les livres des Catéchèses de Saint Néophyte de Reclus texte et Commentaire historique*, Μελέται καὶ Ὑπομνήματα VII, Λευκωσία 2009, βλ. κεφ. III, 37-76, καὶ Γιώργος Χριστοδούλου, «Ἡ Μονὴ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδη καὶ ὁ Δούκας Εὐμάθιος Φιλοκάλης» (ἀνέκδοτο).

6. Papacostas, «The History and Architecture of the Monastery of Saint John Chrysostomos...», *ὁ.π.*, 29, 38-39.

7. Ἐλένη Προκοπίου, «Ἡ Εὐμάθιος Φιλοκάλης», στό *Εὐμάθιος Φιλοκάλης: Ἀνάδειξη βυζαντινῶν μνημείων Κρήτης Κύπρου*, Πρόγραμμα διασυνοριακῆς συνεργασίας Ἑλλάδα Κύπρος 2007-2013 (ἐπιμ. Ἐλένη Προκοπίου - Νικολέττα Πύρρου), Ρέθυμνο 2014, 19-21.

8. Σπυρίδων Μαρινάτος, «Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης, τελευταῖος στρατηγὸς τοῦ βυζαντινοῦ θέματος τῆς Κρήτης», Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, ἔτος Ζ', Ἀθῆναι 1930, 388-393, Μαρίνα Λουκάκη, «Παιδεία καὶ πολιτισμὸς στὴν Κρήτη τὸν 12ο αἰώνα» στό *Παιδεία καὶ Πολιτισμὸς στὴν Κρήτη, Βυζάντιο - Βενετοκρατία*, Μελέτες ἀφιερωμένους στὸν Θεοκάρη Δετοράκη (ἐπιμ. Ἰωάννης Βάσσης, Στέφανος Κακλαμάνης, Μαρίνα Λουκάκη), Ἡράκλειο 2008, ὑποσ. 37/29-41.

9. Ἐλένη Προκοπίου, «Ἡ Εὐμάθιος Φιλοκάλης», *ὁ.π.*, 20.

10. George Jeffery, «The Byzantine Churches of Cyprus», *Proceedings of the Society of Antiquaries*, 9, 1916, 4/1-24, εἰκ. 3Α.

11. Mango, «The Monastery of St Chrysostomos at Koutsovendis...», *ὁ.π.*, 71.

12. Jeffery, «The Byzantine Churches of Cyprus», *ὁ.π.*, 4 εἰκ. 3Α.

13. *ARDAC* 1958, 15.

14. Mango, «The Monastery of St Chrysostomos at Koutsovendis...», *ὄ.π.*, 70.
15. Jeffery, «The Byzantine Churches of Cyprus», *ὄ.π.*, εικ. 3A.
16. Γεωργίου Σωτηρίου, *Τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς Κύπρου*, Ἀθήναι 1935, εικ. 33.
17. Papacostas, «The History and Architecture of the Monastery of Saint John Chrysostomos...», *ὄ.π.*, 75.
18. Cyril Mango & Ernest J.W. Hawkins, «Report on field work in Istanbul and Cyprus (1962-1963)», *Dumbarton Oaks Papers* 18, 1964, 335 / 319-340: Ἡ μία ἀπὸ τῆς δύο ἐπιγραφῆς, στὴν νοτιοανατολική παραστάδα γράφει: «Τὴν ἐν προσώποις τρισὶ προσκυνουμένην ἄναρχον ἀρχὴν, ὑπεράρχιον φύσιν, ἄμαχον ἀλκήν, ὑπερούσιον μόνην, ποθῶν σφόδρα σέ δούξ Κύπρου Φιλοκάλῆς Εὐμάθιος πρότιστος ναβελίσσιμων, βάθρων ἀπ' αὐτῶν τόν νεῶν ἤγειρε σοι πρός ἐξίλασμόν ὧν κακῶς παρεσφάλη».
19. Arthur Megaw, «Byzantine Architecture and Decoration in Cyprus: Metropolitan or provincial?», *Dumbarton Oak Papers* 28, 1974, εικ. 1 / 60-88.
20. Ἑλένη Προκοπίου, Ὁ συνεπτυγμένος σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος ναός στὴν Κύπρο (9ος - 12ος αἰ.), στὸ *Μελέτες Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου*, Λευκωσία 2007, 142-160.
21. George Jeffery, *A description of the Historic Monuments of Cyprus*, Nicosia 1918 (ἀνατύπωση, London 1983), 273-274, Νίκος Κυριαζής, *Τά Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, Λάρινα 1950, 61-63, Andreas & Judith Stylianos, *The painted churches of Cyprus*, Nicosia 1997 (β' ἔκδοση), 456-463, David C. Winfield, «Hagios Chrysostomos, Trikomon, Asinou, Byzantine Painters at Work», *Πρακτικά Πρώτου Διεθνoῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου* (Λευκωσία 14-19.4.1969), Β', Λευκωσία 1972, 285-291, Ἀθανάσιος Παπαγεωργίου, «Ἡ παλαιοχριστιανική καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία καὶ τέχνη ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸ 1963», *ΑΒ* 1964, 18-20, 34/3-35, ἰδίου, «Ἡ παλαιοχριστιανική καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία καὶ τέχνη ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸ 1967-1968» *ΑΒ* 1970, 47-48/3-96, Athanasios Papageorghiou, «Constantinopolitan Influence on the Middle Byzantine Architecture of Cyprus», *Akten des XVII Internationalen Byzantinistinkongresses*, 11/4 (: *JÖB*, 32/4), Wien 1982, 469/469-478, ἰδίου «L' architecture de la periode byzantine à Chypre», *XXXII Corso di cultura sull' arte racennate e bizantina*, Ravenna 1985, 331/325-335, Vojislav Korać, «Les églises à nef unique avec une cupole dans l' architecture byzantine des IX et XII siecles», *Zograf*, 8 (1977) 11/10-14.
22. Mango & Hawkins, «Report on field work in Istanbul and Cyprus...», *ὄ.π.*, Mango, «The Monastery of St Chrysostomos at Koutsovendis...», *ὄ.π.*
23. *ARDAC*, 1956, 15 Stylianos, *The painted churches of Cyprus*, *ὄ.π.*, 467.
24. Stylianos, *The painted churches of Cyprus*, *ὄ.π.*, 467.
25. Γεώργιος Σωτηρίου, *Τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς Κύπρου*, Ἀθήναι 1935, εικ. 34, πίν. 30 β, 77β, 107α, Stylianos, *The painted churches of Cyprus*, *ὄ.π.*, 467.
26. Προκοπίου, «Ὁ συνεπτυγμένος σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος ναός στὴν Κύπρο...», *ὄ.π.*, 323-327.
27. Stylianos, *The painted churches of Cyprus*, *ὄ.π.*, 463-467.
28. Προκοπίου, «Ὁ συνεπτυγμένος σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος ναός στὴν Κύπρο», *ὄ.π.*, 161-165, Τσικνόπουλος, «Ἡ Ἱερά Μονὴ τοῦ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδῃ...», *ὄ.π.*, 111-113, *ARDAC* 1956, 15, Σωτηρίου, *Τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς Κύπρου*, *ὄ.π.*, εικ. 34, πίν. 30β, 77β, 107α.
29. Ἀντίγραφο τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς σέ ὕδατογραφία ἔχει διασωθεῖ ἀπὸ τὴν M. Bardswell σέ κλίμακα 1:4 καὶ ἐκτίθεται σέ ἓνα ἀπὸ τὰ κελλιά τοῦ ἰσογείου, στὴν ἔκθεση τοῦ Παγκοσμίου Μεσαιωνικοῦ Μουσεῖου, στὸ Κάστρο τῆς Λεμεσοῦ.

30. Μαρία Σωτηρίου, «Ένταφιασμός - Θρήνος», ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. Ζ' (1973-4) 142-143/139-147.

31. Μεγάλη Κυπριακή Έγκυκλοπαίδεια 4, 1986, 52, Τσικνόπουλος, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδη...», ὁ.π., 129-131.

32. Προκοπίου, «Ὁ συνεπυγμένος σταυροειδής ἐγγεγραμμένος ναός στήν Κύπρο...», ὁ.π., 318-322.

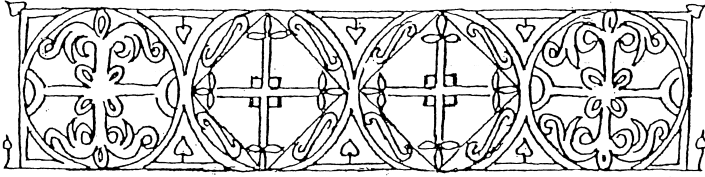
33. Ἡ διάσταση αὐτή ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τήν μέτρηση 9.45μ., πού παραθέτει ὁ Τσικνόπουλος, στήν ὁποία δέν συμπεριλαμβάνεται τό πάχος τοῦ δυτικοῦ τοίχου: Τσικνόπουλος, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδη...», ὁ.π., 129.

34. Tassos Papacostas, *Byzantine Cyprus, The testimony of its churches, 650-1200*, I-II, Exeter College 2001 (ἀδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), 6.B.II, 22.

35. Τσικνόπουλος, «Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Χρυσσοστόμου τοῦ Κουτζουβένδη...», ὁ.π., 25-26.

ΕΛΕΝΗ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ
Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας
τέως Ἀρχαιολογική Λειτουργός Α΄
Τμήματος Ἀρχαιοτήτων

Κυριάκου Παναγή

Η ΛΑΠΗΘΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΛΑΠΗΘΟΥ

Ἡ νέα Λάπηθος εἶναι κτισμένη πλησίον τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κύπρου καί 11 κιλ. δυτικά τῆς πόλεως Κυρήνειας. Προηγουμένως εὐρίσκετο εἰς τὴν τοποθεσίαν «Λάμπουσα», 1 κιλ. βορειοανατολικά τῆς σημερινῆς θέσεώς της. Ὅπως ἀναφέρεται, κατὰ τὸν 12ον π.Χ. αἰ. ἔφθασαν Ἕλληνες ἀποικοὶ ἀπὸ τὴν Λακωνίαν, περιοχὴν τῆς νοτίου Πελοποννήσου μέ ἀρχηγόν τὸν Πράξανδρον, οἱ ὅποιοι ἴδρυσαν τὴν πολιτείαν τῆς Λαπήθου. Σημειώνεται ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν πλησίον τῆς σημερινῆς Λαπήθου ἐκατοικοῦσαν ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν πρῶϊμον ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ (2500–1900 π.Χ.).

Ἡ Λάπηθος ἀπετέλεσε ἓνα ἐκ τῶν σημαντικότερων ἀρχαίων βασιλείων τῆς Κύπρου. Αὐτὸ τό γνωρίζουμε ἀπὸ νομίσματα βασιλέων μεταξὺ τῶν ἐτῶν 500–312 π.Χ., ὅποταν τὰ βασίλεια κατηργήθησαν ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Α΄. Κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἡ Λάπηθος ἦτο ἡ πρωτεύουσα μίας ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων ἐπαρχιῶν εἰς τίς ὁποῖες εἶχε διαχωρισθεῖ ἡ Κύπρος, τὴν Λαπηθίαν, τὴν Σαλαμινίαν, τὴν Ἀμαθουσίαν καὶ τὴν Παφίαν. Εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἡ Λάπηθος ἐστάθη παρά τό πλευρόν τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ Λάπηθος διέθετε γυμνάσιον καὶ θέατρον.

Ὁ Ἅπ. Βαρνάβας ἀναφέρει ὅτι δέν κατόρθωσε κατὰ τὴν δευτέραν ἀποστολικὴν περιοδείαν του νά διδάξει εἰς τὴν Λάπηθον, λόγῳ τῶν εἰδωλολατρικῶν ἑορτασμῶν πού εἶχε τότε. Ὁ Χριστιανισμός ὅμως διεδόθη ἐνωρίς εἰς τὴν Λάπηθον ἡ ὁποία ἀπετέλεσεν ἐπισκοπικὴν ἔδραν. Ὁ χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιρᾶς (1458 μ.Χ.) ἀναφέρει τὸν ἅγιον Εὐλάλιον ὡς ἐπίσκοπον Λαπήθου. Ἡ ἐκκλησία του σώζεται εἰς τὴν περιοχὴν κοντά εἰς τό Μοναστήρι τῆς Ἀχειροποιήτου. Ἐπίσης εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. ἐπίσκοπος Λαπήθου ἦτο ὁ Δίδυμος. Πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας (1192–1571 μ.Χ.), οἱ ἐπισκοπές ἦσαν 14 συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Λαπήθου. Τό ἔτος 1260 μ.Χ. ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Δ΄ ἐξέδωσε «Βούλαν» διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἐπισκοπές μειώνονται σταδιακῶς εἰς τέσσερις. Μεταξὺ τῶν καταργουμένων ἐπισκοπῶν ἦτο καὶ

ή της Λαπήθου.

Κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο η Λάπηθος ἐγνώρισε μεγάλην ἀκμήν καί ἔλαμπε ἀπό τόν ἀπαστράπτοντα πλοῦτον καί τά λαμπρά οἰκοδομήματά της. Ὡς ἐκ τούτου ἐπῆρε τήν προσωυμίαν «Λάμπουσα». Ἐναφέρεται ὅτι ὁ πληθυσμός της Λαπούσης ἐπί Φραγκοκρατίας ἦτο μεγαλύτερος ἐκείνου της Πάφου, της Λεμεσοῦ καί της Ἀμμοχώστου. Τότε ἦτο τό κύριον φέουδον τῶν Λουζινιανῶν βασιλέων της Κύπρου. Τήν εὐημερίαν καί τά κάλλη της Λαπούσης διέκοψαν σταδιακῶς οἱ ἀραβικές ἐπιδρομές (7ος – 10ος αἰ.). Οἱ ἐπιδρομές αὐτές κατέστρεψαν ὅλες τίς παραθαλάσσιες πολιτείες καί τούς οἰκισμούς της Κύπρου. Ἔτσι, ἡ ἀρχαία πολιτεία της Λαπήθου, ἀργότερα γνωστῆς ὡς Λαπούσης, ἐπέζησε μέχρι καί τήν περίοδον της Φραγκοκρατίας, ὁπότεν καί ἐγκατελείφθη. Οἱ πλεῖστοι κάτοικοι της μετακινήθησαν πρό τοῦ 1500 μ.Χ. εἰς τά πλάγια καί νότια καί ἴδρυσαν τούς δύο συνοικισμούς, τοῦ Καραβᾶ καί της Λαπήθου οἱ ὁποῖοι ἀργότερον ἀνεπτύχθησαν. Σήμερα ἡ Λάμπουσα παρέμεινεν ὡς τοπωνύμιον. Σῶζεται μόνον ἡ ἀρχαία Ἱ. Μονή Ἀχειροποιήτου καί ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Εὐλαλίου.

Ἡ νέα Λάπηθος εἶναι ὁ μεγαλύτερος εἰς πληθυσμόν οἰκισμός της ἐπαρχίας Κυρηνείας. Εἶναι φημισμένη γιά τόν «Κεφαλόβρυσον» της πού βρίσκεται στά νότια της, ἐκεῖ πού ἀρχίζουν οἱ παρυφές τῶν βουνῶν.

Ἀπό τό 1950 ἄρχισε νά διακλαδώνεται τό πόσιμον νερό ἀπό τόν Κεφαλόβρυσον, εἰς τούς διάφορους συνοικισμούς μέ μεταλλικούς σωλήνες καί βρύσες ἀπό μπετόν. Ἐνῶ γιά τό νερό γιά πόσιμα τῶν χωρῶν ἔγινε δίκτυο ἀπό αὐλάκια μέ μπετόν, τά γνωστά στόν κόσμον «πετραύλακα». Οἱ ἐργασίες αὐτές ἔγιναν μέ δάνεια τά ὁποῖα ἐξόφλησαν οἱ ἰδιοκτῆτες γῆς. Μέ τόν τρόπο αὐτό τό νερό ἔφθανε στόν προορισμό του γρηγορότερα καί δίχως ἄσκοπον σπατάλη.

Τό νερό, τό εὐφορο ἔδαφος, ἡ θέσις της κωμοπόλεως ἀλλά καί τό καλόν κλίμα καί φυσικά ἡ ἐργατικότητα τῶν κατοίκων συνέτειναν εἰς τήν ἀνάπτυξιν της καί ἔγινε ξανά μεγάλη, ὁμορφη, πλούσια καί ζηλευτή πολιτεία.

Πρὶν τό 1974 κυριώτερη καλλιέργεια ἦταν οἱ λεμονιές. Ἀλλά οἱ διάφοροι ἔμποροι ἐκμεταλεύονταν τούς παραγωγούς. Παρουσιάστηκαν γιά τό καλό τοῦ τόπου ὀρισμένοι γνωστικοί καί παρότρυναν τούς γεωργούς Λαπήθου καί Καραβᾶ νά συνασπισθοῦν καί πράγματι ἔκαναν σύνδεσμον μέ τήν ὀνομασία ΣΕΛΕΚ. Μέλη δέ τοῦ συνασπισμοῦ ταξίδευαν σέ διάφορες κῶρες κυρίως βόρειες καί προπωλοῦσαν τά λεμόνια. Ἡ Λάπηθος φημιζόταν γιά τήν ἀγγειοπλαστική, ἀλλά καί τά λαπηθιώτικα μαχαίρια.

Ἡ κωμόπολις εἶχε διαχωρισθεῖ εἰς τίς παρακάτω ἑπτὰ ἐνορίες:

- Α') Ἁγία Ἀναστασία
- Β') Ἁγία Παρασκευή
- Γ') Ἅγιος Θεόδωρος
- Δ') Ἀπόστολος Λουκᾶς
- Ε') Ἅγιος Μηνᾶς
- ΣΤ') Τίμιος Πρόδρομος
- Ζ') Τουρκική ἐνορία

ΑΓΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Ὁ ἱερός ναός τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας εἶναι κτισμένος σέ ὕψωμα καί δεσπόζει τῆς περιοχῆς. Κτίστηκε τό 1869 καί θεωρεῖται ὅτι εἶναι εἰς τήν θέσιν παλαιότερου ναοῦ. Ὁ Γκάννις ἀναφέρει ὅτι εἶδεν εἰς τόν ναόν τρεῖς μεγάλες εἰκόνες οἱ ὁποῖες φέρουν τήν χρονολογίαν 1772. Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι εἰς τό ἱερόν ὑπῆρχε ἐπιτύμβιος πλάκα τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου. Ὁ Δήμαρχος Λαπήθου Νεοπτόλεμος Κότσαπας ἐπιμένει ὅτι εἰς τό σημεῖον ἐκεῖνο ὑπῆρχε ἄλλοτε Ἱερά Μονή.

Εἰς τήν αὐλήν τῆς ἐκκλησίας βορείως καί δυτικῶς αὐτῆς, ἴσως τό 1914 οἰκοδομήθησαν αἶθουσες γιά τίς ἀνάγκες τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Κατά τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἰκοδομήθη εἰς τήν δυτικήν πλευράν τῆς ἐκκλησίας γυναικωνίτης.

Ὁ ἰ. ναός τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἔχει ὀρθογώνιον σχῆμα καί οἰκοδομήθη μέ λαξευτοῦς πωρολίθους. Οἱ διαστάσεις τῆς ἐκκλησίας εἶναι περίπου 10x9 μ. Ὁ βόρειος καί ὁ νότιος τοῖχος στηρίζονται κάθε ἕνας ἀπό πέντε ἀντηρίδες, οἱ ὁποῖες ἐνώνονται ἄνωθεν μέ τυφλά τόξα. Ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τόν βόρειον καί νότιον τοῖχον, ἔχει δέ τρεῖς εἰσόδους μέ τοξωτά παράθυρα μία εἰς τόν βόρειον τοῖχον, μία εἰς τόν νότιον καί μία εἰς τό μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Τό διώροφον κωδωνοστάσιον μέ λαξευτόν διάκοσμον εἶναι ἐπί τῆς Ν.Α. γωνίας τοῦ ναοῦ.

Ἡ μνήμη τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας τιμᾶται τήν 22αν Δεκεμβρίου λόγω ὅμως τῶν νηστειῶν ἐπανηγύριζε ὁ ναός τήν 26ην τοῦ ἴδιου μηνός.

Μετά τό 1974 οἱ Τοῦρκοι λεηλάτησαν τό ναόν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας καί τόν μετέτρεψαν εἰς κῶρον διασκεδάσεως.

Παρεκκλήσια πού ὑπάγονταν στήν ἐνορία τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας: α') Ἁγίας Εὐδοκίας καί β') Ἁγίου Κενδέου.

ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εὐρίσκεται εἰς τό Ν.Δ. ἄκρον

τῆς Λαπήθου· ἐκτίσθη τό 1892 εἰς θέσιν ἀρχαιοτέρου ὁμώνυμου ναοῦ καί ἔχει διαστάσεις 26x11 μ. Εἶναι εὐρύχωρος, μονόκλιτος ναός μέ ἀψίδα εἰς τά ἀνατολικά. Εἰς τήν βόρειαν καί νότιαν πλευράν τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά πέντε τριγωνικές ἐξοχές, εἰς τήν στέγην δέ τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχουν τρεῖς. Ὅλες οἱ ἐξοχές τῆς στέγης φέρουν ἀνά ἕνα ὀρθογώνιον παράθυρον.

Ἐξωτερικῶς ἐπί τοῦ βορείου καί νοτίου τοίχου ὑπάρχουν πέντε τυφλές τοξοστοιχίες οἱ ὁποῖες φέρουν ἄνωθεν τυφλά τόξα. Ἡ ὄψις τῆς ἀψίδος (ἀνατολικά) στολίζεται μέ τρία τυφλά τόξα. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ στηρίζεται ἐπί τεσσάρων σφενδονίων, εἶναι στολισμένη μέ πέντε σταυροθόλια. Ὁ ναός εἶναι κτισμένος μέ λαξευτούς πωρόλιθους. Τό διώροφον κωδωνοστάσιον οἰκοδομήθη ἀρχάς τοῦ 20οῦ αἰ. εἰς τήν Β.Α. γωνίαν τοῦ ναοῦ.

Ἐπί τοῦ βορείου τοίχου ὑπάρχουν τρία παράθυρα, ἐνῶ εἰς τόν νότιον τέσσερα, ὑπάρχει καί εἰς τό ἀνατολικόν τοῖχον ἕνα, ὅλα εἶναι μέ τοξωτά ὑπέρθυρα. Ἔχομε τρεῖς εἰσόδους μέ τοξωτά ὑπέρθυρα ἄνωθεν εἰς τά μέσα τῶν τοίχων, βορείου, νοτίου καί δυτικοῦ.

Μετά τό 1974 οἱ Τοῦρκοι λεηλάτησαν τόν ναόν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καί τόν μετέτρεψαν σέ μουσουλμανικόν τέμενος. Κατέκλεψαν ὅλον τόν ἐξοπλισμόν τοῦ ναοῦ καθώς καί τό εἰκονοστάσιον καί ὅλες τίς εἰκόνες, σταυρούς, ἔξαπτέρυγα, Ἁγίον Ποτηρίον καί βιβλία. Εἰς τίς εἰκόνες περιλαμβάνεται καί ἡ μεγάλη προσκυνηματική εἰκόνα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ 1701.

Ἡ μνήμη τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τιμᾶται στίς 26 Ἰουλίου. Παρεκκλήσια πού ὑπάγονταν εἰς τήν ἐκκλησίαν Ἁγ. Παρασκευῆς: α) Ἁγιος Γεώργιος ἐξορινός, β) Ἁγιος Κουρνούτας, γ) Ἁγιος Ἀνδρόνικος καί δ) Ἀρχάγγελος.

ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Πρόκειται διά τόν Ἁγιον Θεόδωρο τόν Στρατηλάτην πού ἐορτάζει τήν 8ην Φεβρουαρίου.

Ἡ ἐνορία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Δήμου Λαπήθου βρίσκεται εἰς τό Β.Δ. ἄκρον τῆς Λαπήθου.

Ὁ ἱερός ναός κτίστηκε τό 1834 εἰς τήν θέσιν ἀρχαιότερου ναοῦ μέ διαστάσεις 16x7 μ. Εἶναι μονόκλιτος καί καμαροσκέπαστος. Εἰς τά ἀνατολικά καταλήγει σέ ἀψίδα ἡ ὁποία ἐσωτερικά εἶναι ἡμικυκλική ἐνῶ ἐξωτερικά εἶναι πεντάπλευρη καί σκεπάζεται μέ ἡμιθόλιον. Ὁ βόρειος καί νότιος τοίχος ἐνισχύονται μέ πέντε ἀντηρίδες ἡ δέ καμάρα στηρίζεται ἐπί τριῶν σφενδονίων.

Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά πέντε τριγωνικές ἐξοχές, οἱ ὁποῖες φέρουν ἀνά ἓνα ὀρθογώνιον παράθυρον. Ἡ στέγη τοῦ κυρίως ναοῦ, στηρίζεται ἐπὶ τέσσάρων σφενδονίων καὶ εἶναι στολισμένη μὲ τέσσερα σταυροθόλια. Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου, ὅλα μὲ τοξωτά ὑπέρθυρα. Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου, ὅλα μὲ τοξωτά ὑπέρθυρα. Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου, ὅλα μὲ τοξωτά ὑπέρθυρα.

Τὸ κωδωνοστάσιον πού βρίσκεται ἐπὶ τῆς Β.Δ. γωνίας τοῦ ναοῦ, εἶναι μεταγενέστερον, εἶναι δὲ κτισμένο μὲ πελεκητές πέτρες καὶ αὐτὸ ἔγινε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 20οῦ αἰ.

Μετά τὸ 1974 οἱ Τούρκοι λεηλάτησαν τὸν ναό, ἐπῆραν ὅλες τὴς εἰκόνες ἀπὸ τὸ ξύλινο τέμπλο, κατέκλεψαν δὲ ὅλα τὰ ἱερά σκεύη καὶ βιβλία.

Παρακκλήσια πού ὑπάγονταν εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρον: α) Ἅγιος Ἀντώνιος, β) Ἅγία Βαρβάρα, γ) Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος, δ) Ἅγία Μαρίνα, ε) Παναγία Αἰργώτισσα. Ὁ ναὸς αὐτὸς τῆς Παναγίας εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ κοιμητηρίου τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΛΟΥΚΑΣ

Ἡ ἐκκλησία εἶναι κτισμένη περίπου εἰς τὸ κέντρον τῆς Λαπήθου, καὶ μέσα σὲ παλαιότερον κοιμητήριον οἱ διαστάσεις τῆς εἶναι περίπου 18,5x7,5 μ. Οἰκοδομήθη τὸ 1870 ἐπὶ ἐρειπίων παλαιότερας ἐκκλησίας. Τὸ περιεΐχισμά τῆς εἰς τὴν βοτάνην πλευρᾶν ἐφάπτεται τοῦ παλαιοῦ δρόμου Κυρηνείας - Μύρτου ἀφήνοντας ἓνα μικρὸν πέρασμα μεταξύ ἐκκλησίας καὶ περιεΐχισματος. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρᾶν. Ἡ ἐκκλησία εἶναι μονόκλιτος μετὰ ἀψίδος εἰς τὰ ἀνατολικά, ἢ ὅποια στεγάζεται ὑπὸ ἡμιθολίου. Ἐσωτερικῶς εἶναι ἡμικυλινδρική καὶ ἐξωτερικῶς εἶναι ἐπτάπλευρη. Ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ στηρίζονται ἕκαστος ἐπὶ ἑξὶ ἀντηρίδων, οἱ ὁποῖες ἐνώνονται διὰ τυφλῶν τόξων. Τυφλὸν τόξον ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον.

Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά πέντε τριγωνικές ἐξοχές, οἱ ὁποῖες φέρουν ἀνά ἓνα ὀρθογώνιον παράθυρον. Ἡ στέγη τοῦ κυρίως ναοῦ, στηρίζεται ἐπὶ τέσσάρων σφενδονίων καὶ εἶναι στολισμένη μὲ τέσσερα σταυροθόλια. Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου, ὅλα μὲ τοξωτά ὑπέρθυρα. Ἐπὶ τῆς βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά δύο παράθυρα εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος καὶ ἓνα ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου, ὅλα μὲ τοξωτά ὑπέρθυρα.

Τὸ κωδωνοστάσιον εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Β.Δ. γωνίας τοῦ ναοῦ. Εἶναι μεταγενέστερον καὶ κτίστηκε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 20οῦ αἰ. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ εἶναι κτισμένος κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τετραγωνι-

σμένους παρόλιθους.

Εἰς τόν ναόν τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ ἐγίνοντο οἱ Δοξολογίες στίς ἐθνικές ἐπετείες, μετά οἱ παρελαύνοντες κατευθύνοντο στήν Πλατεία Ἑρώων ὅπου κατετίθεντο τά στεφάνια.

Μετά τό 1974, τό 2006 ἐλεπλάτηθη ὑπό τῶν Τούρκων καί μετετράπη εἰς αἶθουσαν χοροῦ.

Παρεκκλήσια πού ὑπάγονταν στόν Ἀπόστολο Λουκᾶ: α') Ἁγία Βαρβάρα, β') Παναγία - Ματούσα, γ') Ἁγιος Γεώργιος Σπηλιώτης καί δ') Ἁγιος Φανούριος.

Τό παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Μάμαντος εἶναι κοιμητηριακός ναός ἐντός τοῦ χριστιανικοῦ κοιμητηρίου τῆς ἐνορίας τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ.

Παρεκκλήσιον Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ

Ἐν τῷ ἱερόν ναόν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ εἶναι κτισμένος εἰς τήν περιοχὴν «Μαγγανίες» καί 600 μ. ἀνατολικά τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ καί εἰς τήν ἀριστεράν πλευράν τοῦ δρόμου πρὸς Καραβᾶ. Παλιά ὑπῆρχε καί ἡ ὄνομασία «Σφηνάρι». Ὅμως εἰς τήν συνείδησιν τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆ εἶναι γνωστή μέ τήν ὄνομασία Ἁγιος Μηνᾶς. Γί' αὐτό μέ πρωτοβουλία καί προσπάθειες τοῦ Δήμου Λαπίθου ἡ ὄνομασία ἐκείνη τροποποιήθηκε καί ἔγινε «Ἁγιος Μηνᾶς».

Ἐν τῷ σημερινόν ναόν ἀποτελεῖται ἀπό δύο κλίτη μέ διαστάσεις 18,5x7 μ. Συμφώνως τῶν στοιχείων πού ἔχομεν τό δεύτερο κλίτος προσετέθη τό 1843 καί ὅτι τό βόρειον κλίτος ἴσως εἶναι τό ἀρχαιότερον. Τά δύο κλίτη εἰς τά ἀνατολικά καταλήγουν σέ ἀψίδες οἱ ὁποῖες ἐσωτερικῶς εἶναι ἡμικυκλικές. Ἐξωτερικῶς ἡ μέν βόρεια εἶναι πεντάπλευρη, ἡ δέ νοτία εἶναι τρίπλευρη. Τά κλίτη ἐνώνονται διά τριῶν κίωνων. Τόσον ὁ βόρειος ὅσον καί ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ὅλου κτίσματος στηρίζονται ἕκαστος ἐξωτερικῶς ὑπό πέντε ἀντηρίδων. Ἐπί τῆς βορείου καί νοτίου πλευρᾶς τῆς στέγης ὑψίστανται ἀνά τέσσερις τριγωνικές ἐξοχές. Οἱ δύο ἀψίδες εἰς τά ἀνατολικά στεγάζονται ἀπό ἡμιθόλια. Οἱ κίονες οἱ ὁποῖοι ἐνώνουν τά δύο κλίτη ἐνώνονται διά τόξων. Κάθε μία ἀπό τίς δύο στέγες φέρει τέσσερα σταυροθόλια καί στηρίζεται ἐπί τριῶν ὀξυκορύφων σφενδονίων. Ἐν τῷ ναόν ὑπάρχουν δύο παράθυρα μέ τοξωτόν ὑπέρθυρον εἰς τοὺς δύο ἀνατολικούς τοίχους τῶν ἀψίδων, ὑπάρχει καί ἓνα εἰς τό ἀέτωμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νοτίου κλίτους. Εἰς τό ἀέτωμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ βορείου κλίτους ὑπάρχει στρογγυλός ἀστήρ. Ἐν τῷ ναόν ὑπάρχουν τρεῖς εἰσοδοὶ πρὸς τόν ναόν, οἱ δύο εἶναι εἰς τήν δυτικὴν πλευράν καί μία εἰς τήν βόρειαν.

Ἐν τῷ ναόν εἶναι κτισμένος μέ λαξευτοὺς παρόλιθους. Κατά τό πρῶτον

ήμισυ τοῦ 20οῦ αἰ. κτίστηκε τό διώροφον κωδωνοστάσιον εἰς τήν Β.Δ. πλευρά τοῦ ναοῦ. Κατά τήν ἰδίαν περίοδον ἐσοβατίσθησαν ἐπίσης ὅλες οἱ ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καθῶς καί ἡ ἐξωτερική ὄψις τοῦ βορείου τοίχου.

Μετά τήν εἰσβολή τό 1974 οἱ Τοῦρκοι ἐλεπλάτησαν τόν ναόν, κατέστρεψαν τό εἰκονοστάσιον καί κατέκλεψαν ὅλες τίς εἰκόνες.

Ἐορτάζεται στίς 11 Νοεμβρίου.

Παρακλήσια πού ὑπάγονταν στήν ἐνορίαν Ἁγίου Μηνᾶ: Ἁγία Μαύρη.

ΤΙΜΙΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Προδρόμου εἶναι κτισμένη μέ λαξευτοῦς παρολίθους, ἔχει δέ διαστάσεις 12,5x5 μ. Εἶναι μονόκλιτος ναός μέ ἀψίδα εἰς τά ἀνατολικά, ἡ ὁποία ἐσωτερικά εἶναι ἡμικυλινδρική καί ἐξωτερικά πεντάπλευρη καί στεγάζεται ἀπό ἡμιθόλιον. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἐξωτερικῶς εἶναι ἀμφικλινής καί ἐσωτερικά εἶναι καμάρα. Στηρίζεται δέ ὑπό δύο σφενδονίων. Ὁ βόρειος καί ὁ νότιος τοίχος στηρίζονται ἕκαστος ἐπί τεσσάρων ἀντηρίδων. Ὑπάρχουν τρεῖς εἴσοδοι πρὸς τόν ναόν μέ τοξωτά ὑπέρθυρα, ἀπό αὐτές ἡ νότια εἶναι ἡ κυρία εἴσοδος. Ἐκ τῆς ἀνωθεν τῆς δυτικῆς εἰσόδου, εἰς τό ἀέτωμα ὑπάρχει ὀρθογώνιον παράθυρον. Εἰς τήν Ν.Α. πλευρά εἶναι τό κωδωνοστάσιον.

Τό ξυλόγλυπτον εἰκονοστάσιον ἔφερε μεγάλες προσκυνηματικές εἰκόνες, οἱ ὁποῖες ἐπιγράφονται τό 1793. Αὐτή ἡ χρονολογία μᾶλλον χρονολογεῖ καί τήν ἀνοικοδόμησιν τοῦ παρόντος ναοῦ. Κατά τόν Γκάννις ἡ ἐφέστιος, μεγάλη προσκυνηματική εἰκόνα τοῦ Τιμίου Προδρόμου φέρεται καί τίς δύο δωρήτριες φέρουσες ἐνδυμασίες τοῦ 1680.

Μετά τήν τουρκικήν εἰσβολήν εἰς τήν Κύπρο τό 1974 καί τήν προσφυγοποίηση τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Λαπήθου οἱ Τοῦρκοι ἐλεπλάτησαν τόν ναόν καί ἔκλεψαν ὅλον τόν ἐξοπλισμόν αὐτοῦ, εἰκόνες, ἔξαπτέρυγα, σταυρούς, λειτουργικά βιβλία, τό Ἅγιον Ποτήριον κτλ.

Ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τοῦ εἰκονοστασίου σώζονται τρία ἐπισκέλια μέ ζωγραφιστές καί γλυπτές παραστάσεις:

Ἐορτάζεται τήν 29ην Αὐγούστου.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΝΟΡΙΑ

Ἱερός Ναός

1. Ἅγιος Γεώργιος (Ἅνω Τζαμί)

Ἐορτάζεται ἀπό τόν Ἅγιον Γεωργίου χρονολογεῖται πρό τῆς τουρκοκρατίας. Εἶναι κτισμένος πρὸς τό Ν.Δ. ἄκρον τῆς «Τουρκικῆς Ἐνορίας».

Εἰς τὶς ἀρχές τῆς τουρκοκρατίας κατεσχέθη ἀπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ὁ ναὸς αὐτὸς καὶ μετετράπη εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος, τὸ ὁποῖον ὀνόμασαν «Seyit Mehmet Aga». Εἶναι δὲ γνωστὸν ὡς «Ἄνω Τζαμί».

Ἄνα τοὺς αἰῶνας οἱ Τοῦρκοι ἔκαμαν πολλὰς μετατροπὰς εἰς τὸ ἀρχικὸν κτίσμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Σήμερον σώζεται μόνον μικρὸν τμήμα τοῖκου τοῦ ναοῦ, εἰς τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ τεμένους.

2. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος (Κάτω Τζαμί)

Ὁ ἱερός αὐτὸς ναὸς χρονολογεῖται πρὸ τῆς τουρκοκρατίας. Εὐρίσκεται εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς σημερινῆς «Τουρκικῆς Ἐνορίας» ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τελευταία εἶναι παρὰ τὴν Β.Δ. πλευρὰν τοῦ κέντρου τῆς Λαπίνθου. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου κατεσχέθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ μετετράπη εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος. Ἡ κατάσχεσις ἔγινε εἰς τὶς ἀρχές τῆς τουρκοκρατίας. Ὀνόμασαν τὸ τέμενος, «Hayadar Zade Mehmet Bey». Οἱ Ἕλληνες τὴν ἐγνώριζαν ὡς «Κάτω Τζαμί».

Παρὰ τὶς ἀλλεπάλληλες μετατροπὰς οἱ ὁποῖες ἐπισυνέβηκαν κατὰ καιροὺς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος εἶναι τοῦ 12ου αἰ. ὀρισμένα στοιχεῖα του σώζονται καὶ μαρτυροῦν τὸν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὸν χαρακτῆρα του, ὅπως ὁ τρούλλος.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΗ

Γεώργιου Κάκκουρα

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΥ

(Ἁγιος Σέργιος Ἀμμοχώστου)

ά ὅσα γράφονται πῶς κάτω δέ στηρίζοντι σέ ἐμπεριστατωμένα ἱστορικά στοιχεῖα, μά πῶς πολύ σέ προσωπικές μνημες καί ἐλάχιστες ἱστορικές πληροφορίες πού κατάφερα νά συλλέξω.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ μου Ἁγίου Σεργίου Ἀμμοχώστου, ἐνός ἀπό τά κεφαλοχώρια τῆς Μεσαορίας, εἶναι ἀφιερωμένη στους μεγαλομάρτυρες τῆς πίστεως μας Σέργιο καί Βάκχο, πού μαρτύρησαν τότε στους φοβερούς διωγμούς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, τό 296 στά μέρη τῆς Μεσοποταμίας, ὅταν ἦταν αὐτοκράτορας ὁ δυσσεβής Μαξιμιανός.

Ἡ ναός εἶναι κτίσμα τῶν ὑστεροβυζαντινῶν χρόνων τῆς Κύπρου, παρόλο πού ὁ Νέαρκος Κληρίδης στό βιβλίο του «Χωριά καί Πολιτεῖες τῆς Κύπρου» ἀναφέρει πῶς εἶναι βυζαντινή πιθανότατα ἀρχικά τοῦ 13/14ου αἰώνα. Εἶναι βέβαια βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, σταυροειδῆς μετά τρούλου. Ἡ κυρίως ναός εἶναι τό ἀρχαιότερο τμήμα. Θά πρέπει δέ νά τό χρονολογήσουμε μεταξύ τοῦ 13ου καί 14ου αἰώνα. Ἡ νάρθηκας καί τό κωδωνοστάσιο κτίστηκαν ἀργότερα, μάλλον τόν 16ο αἰώνα. Σίγουρα ὑπῆρχε προγενέστερος ναός τοῦ σημερινοῦ. Καί τοῦτο μᾶς τό ὑποδεικνύουν δύο πράγματα: α) τό ὅτι ἡ τιμή τῶν μεγαλομαρτύρων Σεργίου καί Βάκχου ἀρχισε νά διαδίδεται ἀπό τή Μεσοποταμία καί τή Συρία πολύ γρήγορα καί στά γύρω μέρη, ὅπως στήν Κύπρο καί στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὑπῆρχε καί ἐκεῖ μεγαλοπρεπῆς ναός πρὸς τιμή τους, καί β) τό ὅτι λίγα χρόνια πρὶν τήν τουρκική εἰσβολή καί τό ξεσπίτωμα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ μας, ὅταν ἐπρόκειτο νά γίνουν κάποιες μετατροπές στό ἐξωτερικό τοῦ ναοῦ καί στήν αὐλή του, βρέθηκαν στό ἀνατολικό μέρος παλαιότερα θεμέλια καί παλαιό κοιμητήριον.

Ἡ ναός, ὁ ὁποῖος ἦταν καλά διατηρημένος, τουλάχιστο μέχρι τήν ἡμέρα πού φύγαμε στίς 14 Αὐγούστου 1974, εἶναι πετρόκτιστος ἐνῶ ἐσωτερικά ἦταν ἀσβεστωμένος χωρίς νά γνωρίζουμε ἂν ὑπῆρξαν ποτέ τοιχογραφίες. Μέσα στους τοίχους ὑπάρχουν ἀρκετά μαρμάρια κομμάτια, πού φαίνονται ἐξωτερικά, τά ὁποῖα οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ εἶχαν μεταφέρει μάλλον ἀπό τή γειτονική ἀρχαία Σαλαμίνα, πού ἀπέχει μόνο τρία χιλιόμετρα ἀπό τό χωριό μας. Μάλιστα ἓνα ἀπό αὐτά στόν νάρθη-

κα χρονολογείται από τον 5ο π.Χ. αιώνα. Ὁ Ρούπερτ Γκάννις γιὰ παράδειγμα ἀναφέρει πὼς ἀπειράριθμα τεμάχια μαρμάρου ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα εἶναι ἐντοιχισμένα στὴν ἐκκλησία, ἐνῶ ἄλλα ἦταν σκορπισμένα στὸν περίβολό της. Ὁ χρονογράφος Γεώργιος Φραγκοῦδης ἀναφέρει τὰ ἴδια ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ἐπισκέφθηκε τὸν ναό. Καταγράφει μάλιστα καὶ τὴν ὑπαρξὴ «μεγάλου κρατῆρος ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου». Τὸν κρατῆρα αὐτὸ τὸν θυμᾶμαι καὶ ἐγώ, καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἔλεγαν οἱ παλαιότεροι χρησιμοποιοῦνταν πρὶν ὡς μανουάλι γιὰ τὰ κεριά. Ἴσως ὅλα αὐτὰ νὰ εἶναι ἓνα δεῖγμα τῆς ἀγάπης τῶν συγχωριανῶν μου καὶ γενικὰ ὅλων τῶν Κυπρίων νὰ ἐντάξουν τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ στοιχεῖο τῆς τέχνης στὴν ὑπηρεσία τῆς λατρείας τοῦ ἀληθινοῦ καὶ κατεξοχὴν ὠραίου Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ὁ ναὸς ἐσωτερικὰ χωρίζεται σὲ δύο κλίτη. Τὸ ἀξιοπρόσεκτο καὶ ταυτόχρονα ἀξιοπεριέργο εἶναι πὼς ὑπάρχουν καὶ δύο Ἱεραὶ Τράπεζες στὸ μεγάλο ἱερό βῆμα, πού ἀντιστοιχεῖ μία στὸ κάθε κλίτος, δεξιό καὶ ἀριστερό. Κάποτε ἄκουσα τούς γεροντότερους νὰ λένε πὼς ἡ μιὰ Τράπεζα κτίστηκε ἐπὶ Φραγκοκρατίας, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὴν χρησιμοποιοῦν οἱ Φράγκοι, ὅταν δὲν λειτουργοῦσαν οἱ Ὁρθόδοξοι, μιᾶς καὶ στὸ χωριό μου εἶναι σίγουρο πὼς ὑπῆρχαν Φράγκοι. Μάλιστα στὸ 1374 ἓνας Φράγκος φεουδάρχης, πού λεγόταν Πέτρος καὶ κατὰ κληβὲ τὰ τρόφιμα τῶν Γενοואτῶν τῆς Ἀμμοχώστου, εἶχε τὸν πύργο τοῦ στὸν Ἱεραὶ Σέργιο.

Τὸ εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ ἦταν ἐξαιρετικῆς τέχνης καὶ μέ ἐντυπωσιακές εἰκόνες βυζαντινῆς καὶ κυπριακῆς τεχνοτροπίας, μέ προεξάρχουσα ἐκεῖνη τῶν Μεγαλομαρτύρων, ζωγραφισμένων πάνω στὰ ἄλογα. Ἐπίσης ἡ Βρεφοκρατούσα Παναγία μᾶλλον τοῦ 1750. Ἄλλες δύο εἰκόνες σημειώνει μέ χρονολογία τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ τὸ 1680 καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ 1745. Μετὰ τὸ 1974, ὅποτε κατελήφθη ἡ περιοχὴ ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἱεραίων Σεργίου καὶ Βάκκου λεηλατήθηκε καὶ βεβηλώθηκε. Οἱ εἰκόνες κλάπηκαν καὶ ἡ ἐκκλησία μεταβλήθηκε σὲ στάβλο. Οἱ κλεμμένες εἰκόνες παρέμειναν σὲ χέρια Τούρκων ἀρχαιοκάπηλων, οἱ ὁποῖοι τὸ 2005 προσέγγισαν διάφορους κατοίκους τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ τὶς πουλήσουν. Ὅταν οἱ διαπραγματεύσεις ναυάγησαν λόγω τῆς ὑψηλῆς τιμῆς πού ζητοῦσαν οἱ ἀρχαιοκάπηλοι, αὐτοὶ μετέφεραν κρυφὰ τὶς εἰκόνες στὶς ἐλεύθερες περιοχές καὶ προσπάθησαν νὰ τὶς πωλήσουν. Συνελήφθησαν ὅμως ἀπὸ τὴν ἀστυνομία καὶ οἱ εἰκόνες κατασχέθηκαν. Σήμερα ἡ εἰκόνα τῶν Ἱεραίων Σεργίου καὶ Βάκκου μετὰ τὴ συντήρησι καὶ τὸν καθαρισμό της βρίσκεται στὸ συνοδικὸ τῆς Ἱεραίας Μητροπόλεως Κωνσταντίας καὶ Ἀμμοχώστου στὸ Παραλίμνι.

Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἱεραίων Σεργίου καὶ Βάκκου ἔτυχε συντήρησης καὶ ἀποκατάστασης μέ τὴ χρηματοδότηση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Οἱ ἐργασίες ὁλοκληρώθηκαν στὶς 9 Σεπτεμβρίου 2020.

Γιά τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ μας ὁ ναός τῶν Ἁγίων Σεργίου καί Βάκκου ἀποτελοῦσε τό κέντρο τῆς θρησκευτικῆς, ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς τους ζωῆς. Ἦταν ὁ κῶρος λατρείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ κῶρος τῆς τιμῆς καί τῆς προσκύνησης τῶν Ἁγίων του, ὁ κῶρος τῆς ἀγιαστικῆς χάρις τῶν Μυστηρίων τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως. Ἐκεῖ δένονταν μεταξύ τους, ζώντας τίς χαρές καί τίς λύπες τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ. Ἐπειδή οἱ Ἁγιοί Σέργιος καί Βάκκος εἶναι, ὅπως σημείωσα πιοῦ πάνω, Μεγαλομάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας μας καί συνάμα θαυματοργοί, οἱ συγχωριανοί μου τιμοῦσαν καί σέβονταν τή μνήμη τους. Πολλοί εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν τό ὄνομα ἄλλοι τοῦ Ἁγίου Σεργίου καί ἄλλοι τοῦ Ἁγίου Βάκκου.

Ἰδιαίτερα τή μέρα τῆς γιορτῆς τους στίς 7 τοῦ Ὀκτώβρη χιλιάδες ἦταν ὁ κόσμος καί ἀπό τά γύρω χωριά πού συνέρρεε στόν ναό τους, γιά νά «περάσει» κάτω ἀπό τήν εἰκόνα τους, νά τήν ἀσπαστεῖ καί νά ἀφήσει εὐλαβικά τό τάμα του. Μάλιστα νά προσθέσω ἐδῶ πῶς ὁ Ἅγιος Βάκκος κατὰ παρήκηση τοῦ ὀνόματός του θεωρεῖται ὡς Ἅγιος πού θεραπεύει καί τόν βῆχα καί κατ' ἐπέκταση ὁποιαδήποτε ἄλλα προβλήματα ὑγείας τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Πολλοί ἦταν ἐκεῖνοι πού ἄφηναν, θυμᾶμαι, κουβάρια ἀπό νήματα μέ τά ὁποῖα εἶχαν ἀπό πρῖν «σταυρώσει» τήν εἰκόνα του, τά ἔβαλαν στόν λαιμό τους καί θεραπεύτηκαν.

Σαράντα τέσσερα χρόνια μετά τήν Τουρκική εἰσβολή, τήν Κυριακή, 21 Ὀκτωβρίου 2018, ἤχησε ξανά ἡ καμπάνα στόν βουβό ναό τῶν Ἁγίων Σεργίου καί Βάκκου. Τή Θεία Λειτουργία παρακολούθησαν δεκάδες ἐκτοπισμένοι κάτοικοι τῆς κοινότητας, οἱ ὁποῖοι τέλεσαν ἐπίσης τό μνημόσυνο τῶν κεκοιμημένων συγχωριανῶν τους. Δυστυχῶς ἀπό τότε μέχρι καί σήμερα δέν ἐπιτρέπη ξανά ἀπό τούς κατακτητές νά τελεσοῦμε στήν ἐκκλησία μας ὁποιαδήποτε ἀκολουθία.

Τώρα μέ νοσταλγία καί πίστη ἀναπολοῦμε νά βρεθοῦμε στή χάρη τους. Νά ξαναλειτουρηγοῦμε καί πάλι ἐκεῖ καί νά ψάλλομε τρανά, ὅπως τότε ὅλοι οἱ πιστοί τοῦ χωριοῦ: *«Οἱ Μάρτυρές σου, Κύριε, Σέργιος καί Βάκκος, ἐν τῇ ἀθλήσει αὐτῶν, στεφάνους ἐκομίσαντο τῆς ἀφθαρσίας ἐκ σοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· σκόνητες γάρ τήν ἰσχύν σου, τούς τυράντους καθεῖλον· ἔθραυσαν καί δαιμόνων, τά ἀνίσχυρα θράση. Αὐτῶν ταῖς ἰκεσίαις, Χριστέ ὁ Θεός, σῶσον τάς ψυχάς ἡμῶν».*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΚΟΥΡΑΣ
Διδάκτωρ Θεολογίας, Θεολόγος

Μαρίας Κελίρη - Ίωαννίδη

Ο ΧΡΥΣΟΣΩΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΚΑΝΘΟΥΣ

Χρυσosώτηρας εἶναι γιά τούς Ἄκανθιωῶτες τό κέντρο καί ἡ ἀναφορά τῆς ζωῆς τους, ἡ καταβύθιση στίς ρίζες τῆς ὑπαρξῆς τους, πού διακλαδώνονται καί φτάνουν στά βάθη τῶν αἰώνων, στά βόρεια ἀκρογιάλια τῆς Κύπρου. Ἐκεῖ ὅπου ἔφτασε μέσα ἀπό τήν ἀκλύ τοῦ μύθου καί ρίζωσε ὁ ἑλληνικός πολιτισμός, ἀνθίζοντας στούς σκόρπιους οἰκισμούς τῆς Περγάμου, τοῦ Ἀφροδισίου, τῆς κόμης τῆς Ἀλκάνθους, τῆς Κορώνης, τῆς Μακαρίας, τῆς Ἀργείων Ἀκτῆς. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χρυσosώτηρα εἶναι γιά τούς Ἄκανθιωῶτες τό στήριγμα καί ἡ καταφυγή μας σέ καιρούς χαλεπούς, στίς δυσκολίες τῆς καθημερινότητας, πρὶν τῆ λεηλασία τῆς Ἀκανθοῦς ἀπό τούς βάρβαρους κατακτητές τό 1974 ἀλλά καί μετά, στά χρόνια τῆς ἐξορίας καί τῆς πικρῆς προσφυγιάς, πού μᾶς ξερίζωσε καί μᾶς ἔριξε πλάνητες καί ἀνέστιους σέ ἄλλους τόπους νά ἀναζητοῦμε τόν χαμένο παράδεισο, μακριά ἀπό τήν προγονική μας κοιτίδα. Τό ὄνομα τοῦ Χρυσosώτηρα ὑποδηλώνει τήν ἀκανθιώτικη καταγωγή μας καί τήν ἰδιοπροσωπία μας. Τό «ἀκάνθειον ἦθος» ὅπως χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Κυριάκο Πλησιῆ.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χρυσosώτηρα θεμελιώθηκε στό κέντρο τῆς Ἀκανθοῦς, ὅπου παραμένει ἀκόμη ἀγκωνάρι θύμησης καί μνήμης, βυζαντινῆ καί μεγαλοπρεπῆς, ἀχειροποίητη, ἴδια Ἁγία Σοφία μέ τόν πελώριο τροῦλο της νά φαντάζει σάν θόλος οὐράνιος, πού σκύβει καί ἀγκαλιάζει τούς ἀνθρώπους. Εἶναι ἴδια ἡ κίνηση τοῦ Θεοῦ Λόγου πού μέ ἄπειρη ἀγάπη κατεβαίνει πρὸς τόν ἄνθρωπο, γιά νά τόν ἐλευθερώσει ἀπό τόν ζόφο τῆς ἁμαρτίας. Στά θεμέλια τῆς ἐκκλησίας καί στούς ἱερούς της χώρους εἶναι ἐνσωματωμένη ἡ συνείδηση τῆς Ἀκανθοῦς καί τῶν κατοίκων της, πού ὅπως εὐστοχα διατυπώνει ὁ φιλόλογος Ζήνων Ζαννέτος, «εἶναι ἀκόμη ζωντανή καί ἀποσεῖει τῆ βέβηλη φωνή τοῦ Ἀγαρνοῦ πού τώρα μαινεῖ τήν ἀγιότητα καί τήν ὁμορφιά τῆς ἐκκλησίας μας. Νά, γιατί ἡ ἐκκλησία μας, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη ἐκκλησία, ἀποτελεῖ τόν πραγματικό ἀλλά καί τόν νοητό ἱερό κῶρο ἀπ' ὅπου ἐξακτινώνονταν κάθε προσωπική καί κοινωνική δραστηριότητα».

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀκανθοῦς, ἡ ὁποία γιορτάζει στίς 6 Αὐγούστου, εἶναι ἀφιερωμένη στή Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρα Χριστοῦ. Θεμελιώθη-

κε τό 1916 δίπλα στην παλιά ἐκκλησία, μιά μικρή μονόκλιτη βασιλική μέ τρίγωνους φεγγίτες στά πλάϊνά τῆς κεραμοσκεπάστης στέγης τῆς καί μέ χαρακτηριστικές πετρόκτιστες καμάρες στόν νότιο καί βόρειο τοῖχο. Σ' αὐτή τήν παλιά ἐκκλησία συνέρρει πλῆθος κόσμου ἀπό ὅλη τήν Κύπρο, γιά νά προσκυνήσει τήν εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρα, ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, ἔφτασε μέ θαυμαστό τρόπο στήν Ἀκανθοῦ. Οἱ Ἀκανθιωῖτες πιστεύουν στή θαυματουργή δύναμη τοῦ Χρυσοσώτηρά τους, γι' αὐτό σέ θαῦμα ἀποδίδουν καί τήν εὕρεση τῆς εἰκόνας Του, μετά τό 1974, σέ ἀποθηκευτικό χῶρο στήν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μάμαντα στή Μόρφου, ἐκεῖ πού ἐξακολουθεῖ νά βρίσκεται μέχρι σήμερα. Στήν παλιά ἐκκλησία τοῦ Χρυσοσώτηρα λειτούργησε καί κήρυξε τό 1906 ὁ Κύριλλος Παπαδόπουλος (Κυριλλάτσος), ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β', ἐνῶ τό 1907 ἐπισκέφθηκε τήν Ἀκανθοῦ καί λειτούργησε τήν ἐκκλησία, συνοδευόμενος ἀπό τόν Μητροπολίτη Κιτίου Κύριλλο, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος, ὁ ὁποῖος ἐπισκεπτόταν τήν Κύπρο, γιά νά βοηθήσει στήν ἀποκλιμάκωση τῆς διαμάχης γιά τήν πλήρωση τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου.

Σύν τῷ χρόνῳ καί λόγῳ τῆς μεγάλης εὐλάβειας τῶν Ἀκανθιωτῶν, προέκυψε ἡ ἀνάγκη νά οἰκοδομηθεῖ ἕνας νέος ναός, πῶ εὐρύχωρος καί μεγαλοπρεπής, πού νά ἐκφράζει τή μεγάλη πίστη καί τήν ἀφοσίωση τῶν κατοίκων τῆς Ἀκανθοῦς στόν Χρυσοσώτηρά τους, πού τοὺς πρόσφερε ἀφειδώλευτα τίς εὐλογίες Του. Ἔτσι παρ' ὅλες τίς ἀντιρρήσεις πού προέκυψαν λόγω τοῦ μεγάλου μεγέθους τῆς ἐκκλησίας καί τοῦ οικονομικοῦ κόστους, πού θά ὑπερέβαινε τίς δυνατότητες τῆς ἐκκλησίας, «ξεκίνησε», σύμφωνα μέ τή Δήμαρχο Ἀκανθοῦς Ἐλένη Χατζημιχαήλ, «ἡ ὑλοποίηση τοῦ μεγάλου ὁράματος γιά τή θεμελίωση τοῦ μεγαλύτερου ναοῦ πού οἰκοδομήθηκε μέχρι τότε στήν Κύπρο. Ἕνα κτίριο 700 τετραγωνικῶν μέτρων καί 25 μέτρων ὕψους. Ἕνα κτίριο πού στόχος ἦταν ἡ τελειότητα στήν ἐκτέλεση, γιά νά μὴν εἶναι ὁ ὄγκος μιά ἀρνητική παρουσία. Ἕνα κτίριο κόσμημα, ἕνα κτίριο προσφορά καί θυμίαμα ἀπό καρδιάς στόν δικό τους Θεάνθρωπο». Τήν ἐπιθυμία τῶν κατοίκων καί τήν ἀδάμαστη θέλησή τους νά κτίσουν τήν ἐκκλησία τοῦ Χρυσοσώτηρα, συμβάλλοντας καί οἱ ἴδιοι μέ ἐθελοντική ἐργασία, μετέφερε στόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο (Κυριλλάτσο) ὁ Πιερής Χατζημιχαήλ, μέλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς, λέγοντας: «Μακαριώτατε, ἐμεῖς θέλουμε μεγαλοπρεπέστατη τήν ἐκκλησία μας καί θά βάλουμε τά δυνατά μας νά ἐπιτύχουμε τό κτίσιμό τῆς».

Γίνεται ἀντιληπτό, λοιπόν, πῶς ἡ ἔντονη εὐσέβεια τῶν Ἀκανθιωτῶν καί ἡ βαθιά τους πίστη στόν Θεό, πού ἐκδηλώνεται ἀμείωτη μέχρι σήμερα μέ κάθε τρόπο, δημιούργησε τίς συνθήκες γιά τήν ὑλοποίηση τοῦ ὁράματος ἑνός ὀλόκληρου χωριοῦ. Αὐτή ἡ εὐσέβεια στόλισε τή μαγευ-

τική φύση τῆς Ἁκανθοῦς μέ 22 πεποικιλμένα βυζαντινά ξωκλήσια, ἡ ἀνάμνηση τῶν ὁποίων ζωγραφίζει μέσα μας εἰκόνες καί ἤχους τῆς παπαδιαμαντικῆς παράδοσης. Ἁντιλαμβανόμαστε πῶς ἡ σχέση τῶν Ἁκανθιωτῶν μέ τόν Χρυσσοσώτηρά τους εἶναι σχέση προσωπική, εἶναι ὁ δικός τους Σωτήρας, αὐτός πού τούς κοιτάζει μέ τά μεγάλα ἔκπληκτα μάτια, αὐτά τά μάτια πού κουβαλοῦμε ὅλοι μέσα μας σάν χάδι καί εὐσπλαχνία, σάν θεραπευτική ματιά ἀλλά καί σάν ὑπενθύμιση πῶς ὁ Χρυσσοσώτηρας μᾶς βλέπει ὅπου καί νά εἴμαστε, ὅ,τι καί νά κάνουμε.

Ἡ θρησκευτικότητα τῶν Ἁκανθιωτῶν καί ἡ μεγάλη τους εὐλάβεια, ἡ ὁποία ἐνεργοποίησε ὀλόκληρο τό χωριό, γιά νά προσφέρει μέ ἀνιδιοτέλεια τήν ἐθελοντική του ἐργασία, θεμελίωσε στό κέντρο τοῦ χωριοῦ, ἀνάμεσα στά φτωχικά σπιτάκια, τήν περικαλλῆ ἐκκλησία τοῦ Χρυσσοσώτηρα. Τά ἐγκαίνια πραγματοποιήθηκαν τό 1941. Ἁναγράφει ἡ σχετική πλάκα: «*Τελεταρχοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Πάφου καί Τοποτηρητοῦ τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Κύπρου Λεοντίου, ἐγένοντο τά ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ Σωτήρος Ἁκανθοῦς τῇ Κυριακῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου 1941 καρποφορούντων τῶν ἐν Λονδίῳ εὐσεβῶν Ἁκανθιωτῶν*». Γράφει ὁ Δάσκαλος τῆς Ἁκανθοῦς Παντελής Παντελίδης στό βιβλίο του «Ἁκανθοῦ, Ἐκεῖ πού σμίγουν θρυλοί καί Ἱστορία»: «Τό κτίριο εἶναι ἕνα μεγαλόπρεπο, ἐπιβλητικό ἀριστούργημα ἀρχιτεκτονικῆς γιά τό ὁποῖο ὁ μέγας ἀρχιτέκτονας του μ. Θεόδωρος Φωτιάδης ὑπερφηανεύοταν ἀποκαλώντας τό “ἡ κόρη μου”... Κάθε ἐπισκέπτης προικισμένος ἤ ὄχι μέ καλαισθητική εὐαισθησία δέν ἔμενε ἀσυγκίνητος ἀπό τήν ἐπιβλητική μεγαλοπρέπεια τοῦ κτιρίου, τοῦ ὁποίου ὁ πελώριος τρούλος φαινόταν θόλος οὐράνιος χωρίς στήριγμα... Μεγαλοπρεπῆ καί τά ἡμιθόλια, ἄπλετος ὁ φωτισμός, γλυκιά ἡ ἀντίθεση τῶν χρωμάτων»

Ἁξίζει νά σημειωθεῖ πῶς τά ὑλικά πού χρησιμοποιήθηκαν γιά τό κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας ἦταν καθαρὰ ἀκανθιώτικα. Ἄμμος ἀπό τή θάλασσά μας, χῶμα ἀπό τά χωράφια μας, ἀσβέστης ἀπό τά καμίνια τῆς περιοχῆς, σπασμένα γαστριά ἀπό τά ἀρχαῖα καί ρωμαϊκά κεραμοποιεῖα, πεῦκα καί πέτρες τῆς Ἁκανθοῦς. Τό παρελθόν καί τό παρόν τῆς Ἁκανθοῦς συνεργάστηκε γιά νά κτιστεῖ ἡ ἐκκλησία τοῦ Σωτήρος. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ Ζήνων Ζανέττος: «Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χρυσσοσώτηρα δέχτηκε στά θεμέλιά της ὑλικά τοῦ πολιτιστικοῦ μόχθου τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Ἁκανθοῦς ἀπό τόν 12ο π.Χ. αἰῶνα, γιά νά γίνει ἔτσι τό ἀκριβό φυλαχτό γιά κάθε Ἁκανθιώτη, κληρονομημένο ἀπό γενιά σέ γενιά στους αἰῶνες... Ἡ ἀναπνοή τῶν Ἀχαιῶν τοῦ 12ου αἰῶνα καί ἡ ἀνάσα τῶν Ἁκανθιωτῶν τοῦ 20ου αἰῶνα θεμελίωσαν τήν ἐκκλησία τοῦ Χρυσσοσώτηρα, γιά νά θυμίζει σέ ἐχθρούς καί φίλους πῶς ὁ περικαλλῆς ναός τῆς Ἁκανθοῦς, ὅπως τά γεφύρια τῶν παραμυθιῶν, θεμελιώθηκε καί στερεώθηκε μέ τόν ἴδρωτά καί τό ζωντανό χτυποκάρδι τῶν κατοίκων τοῦ χω-

ριού, μέ τό τραγούδι καί τή μαστοριά τους, μέ τό πείσμα καί τό πλεόνασμα τῆς πίστεως καί τῆς καρδιάς τους».

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χρυσοσώτηρα τῆς Ἀκανθοῦς μάζεψε στήν ἀγκαλιά της ὅλους τούς κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Τούς δίδασκε τή συναδέλφωση, τήν κοινωνική συνείδηση καί τήν ἀλληλεγγύη, πού ἐκδηλωνόταν μέ τήν ἐθελοντική συμμετοχή στό μάζεμα τῶν ἐλιῶν τῆς ἐκκλησίας, πού μέ τή σειρά της ἐρχόταν νά συνδράμει σέ ἐποχές ἀνέχειας ὅσους ὑπέφεραν. Καλλιέργησε ἡ ἐκκλησία μας τό ἐθνικό φρόνημα καί τή συνειδητοποίηση τοῦ ἐθνικοῦ χρέους, ἰδιαίτερα κατά τόν ἀγώνα τῆς ΕΟΚΑ, στόν ὁποῖο ἡ συμβολή τῆς Ἀκανθοῦς ἦταν μεγάλη. Συνέδραμε ἡ ἐκκλησία οἰκονομικά καί ἐνίσχυε ὅλα τά ἔργα κοινῆς ὠφελείας πού πραγματοποιοῦνταν στό χωριό, ὅπως τό κτίσιμο τοῦ νέου σχολείου, καί ἀνακούφιζε τίς φτωχές πολύτεκνες οἰκογένειες τῆς Ἀκανθοῦς. Ἐντονη ἦταν καί ἡ παρουσία τῶν ἱερέων τῆς Ἀκανθοῦς, παιδαγωγικός καί κοινωνικός ὁ ρόλος τους, γι' αὐτό καί ἡ συνήθης τιμητική προσφώνησή τους ἦταν «Δάσκαλε». Στήριγμα καί παραμυθία ἦταν γιά τούς ἀπλούς ἀνθρώπους τῆς Ἀκανθοῦς οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνο ἱεουργοῦσαν, ἀλλά συμμετεῖχαν σέ ὅλες τίς παγκοινοτικές ἐκδηλώσεις τοῦ χωριοῦ.

Ἡ μορφή τοῦ Χρυσοσώτηρα δέσποζε στίς ψυχές τῶν Ἀκανθιωτῶν ἦταν μιά ζωντανή παρουσία ἀνάμεσά τους, γι' αὐτό, ὅταν ἔφτανε ἡ γιορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στίς 6 Αὐγούστου, ὅλο τό χωριό ζωντάνευε, γιά νά γιορτάσει τόν Σωτήρα του καί νά ὑποδεχτεῖ τίς χιλιάδες τῶν προσκυνητῶν πού συνέρρεαν στή χάρη Του, γιά νά προσκυνήσουν τήν εἰκόνα Του καί νά ἀφιερῶσουν τά τάματά τους. Δέν εἶναι μιά συνηθισμένη γιορτή ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Εἶναι ἓνα ἀνεξιχνίαστο θαῦμα— ἔτσι τό αἰσθάνονταν καί οἱ Ἀκανθιώτες— γιατί ὁ Χριστός μᾶς ἀποκάλυψε τό ἄρρητο τῆς ὑπαρξῆς Του καί τό μεγαλεῖο τῆς Θεότητάς Του. *«Καί μετεμορφώθη ἐμπροσθεν αὐτῶν, καί ἔλαμψε τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τά δέ ἰμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά ὡς τό φῶς».* Ἡ θεωρία τοῦ ἁκτίστου φωτός ἔδειξε στούς μαθητές τοῦ Κυρίου, καί κατ' ἐπέκταση σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους καί τή φύση, τό ἀρχέτυπο κάλλος στό ὁποῖο μπορεῖ νά μετέχει πάλι ὁ ἄνθρωπος, ἐάν ἀγωνίζεται γιά νά ἐπιτύχει τήν τελείωση καί τή θέωση. Ἐδειξε καί σέ μᾶς πῶς, ἂν θέλουμε νά δοῦμε τό Φῶς τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νά μεταμορφωθοῦμε καί νά καθαρίσουμε τόν νοῦ καί τήν ψυχή μας. Γι' αὐτό, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, καί ὅπως πίστευαν στήν Ἀκανθοῦ, μόνο ὅσοι κοιτάζουν μέ καθαρά τά μάτια τῆς ψυχῆς, μποροῦν νά δοῦν τό ὑπερκόσμιο φῶς, πού φαίνεται ὅταν ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί τήν παραμυθία τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος.

Ἐκεῖνες τίς μέρες τῆς μεγάλης γιορτῆς, τό ἄκτιστο φῶς τῆς Μετα-

μόρφωσης μετέβαλλε μέ θαυμαστό τρόπο τούς ανθρώπους και τή φύση τῆς Ἰακανθοῦς. Ὅλα ἔλαμπαν μέσα σέ ἓνα ὑπερκόσμιο φῶς. Τά πρόσωπα καί οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων, πού βίωναν μέ συγκλονιστικό τρόπο τό μέγα θαῦμα, τό βουνό μας ὁ Πενταδάκτυλος καί ἡ θάλασσά μας, τά σπίτια πού λαμποκοποῦσαν ἀπό τήν πάστρα καί τή νοικοκυροσύνη τῆς Ἰακανθιώτισσας.

Τό Ἰαπολυτίκιο τῆς ἑορτῆς, «Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστέ ὁ Θεός, δείξας τοῖς Μαθηταῖς σου τήν δόξαν σου, καθώς ἠδύναντο. Λάμψον καί ἡμῖν τοῖς ἁματωλοῖς, τό φῶς σου τό αἶδιον, πρεσβείας τῆς Θεοτόκου, φωτοδότα δόξα σοι», ἀντηκοῦσε κάτω ἀπό τό θόλο τῆς ἐκκλησίας, πού ἀστραποβολοῦσε ἀπό τό φῶς τῶν κεριῶν καί τή λάμψη τῶν εἰκόνων. «Τά μεταλλικά κουδουνίσματα τῶν ἐξαπέρυγων, ἀνάμικτα μέ τούς μελωδικούς ψαλμούς καλλιφῶνων πάντοτε ψαλτῶν, μέ τά λαμπρά ἱερά ἄμφια τῶν ἱερέων, μέ τό λεπτό χαρακτηριστικό ἄρωμα τοῦ θυμιάματος, μέ ὅλο τόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, πού ἔδειχνε ξαφνικά νά βαφτίζεται μέσα στόν οὐράνιο φέγγος τῶν ἠλιαχτίδων πού κατέβαιναν τέτοιες ὄρες ἀπό τά ψηλά παράθυρα τοῦ θόλου, δημιουργοῦσαν μιά ἀτμόσφαιρα θρησκευτικῆς γοιτείας καί ξαναζωντάνευαν τίς λαμπρές βυζαντινές ἱεροτελεστίες».

Μιά βδομάδα διακοῦσε τό πανηγύρι τοῦ χωριοῦ μας, χρόνος κατά τόν ὅποιο ἡ Ἰακανθοῦ καί ἡ μεγάλη ἐκκλησία ὑποδέχονταν χιλιάδες προσκυνητές ἀπό ὅλη τήν Κύπρο. Ἡ Ἰακανθοῦ αὐτές τίς μέρες ἀναδείκνυε ὅλη τῆς τήν ἀρχοντιά. Οἱ ξένοι μας γεύονταν ἀνόθευτη τή φιλοξενία στά σπίτια τοῦ χωριοῦ, πού μοσχομύριζαν ἀσβέστη καί πάστρα καί εἶχαν ὀρθάνοικτες τίς πόρτες τους γιά ὅλους. Ἡ ἐκκλησία ἀνοίγε τά κελιά τῆς, γιά νά ξεκουράσει τούς προσκυνητές καί ἡ φύση τῆς Ἰακανθοῦς ἀπλώνε τήν καταπράσινη σκιά τῶν χαρουπόδεντρων καί τῶν ἀσημένιων ἐλιῶν τῆς, γιά νά ἐλαφρύνει τήν κούρασή τους.

Ἡ Ἰακανθοῦ τόν Αὐγούστο τοῦ 1974 δέχτηκε τή μανία τοῦ Τούρκου κατακτητή. Οἱ κάτοικοι κυνηγημένοι ἐγκατέλειψαν τό χωριό τους στίς 14 Αὐγούστου, παραμονή τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας, καί διασκορπίστηκαν σέ ὅλη τήν Κύπρο, ἔχοντας βαθιά μέσα τους τόν πόνο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χρυσσοσώτῆρα, πού ἔμεινε ἐκεῖ στήν Ἰακανθοῦ, γιά νά μᾶς ὑπενθυμίζει πῶς ποτέ δέν σταμάτησε νά τελεῖται μυστικά ἡ Θεία Λειτουργία σέ ἐκεῖνον τόν ἅγιο τόπο καί πῶς ἡ ἠχώ συνεχίζει νά ψάλλει στόν ἀκανθιώτικο αἰθέρα τό Ἰαπολυτίκιο τῆς Μεταμόρφωσης. Ἐμείνε ἐκεῖ στό κέντρο τοῦ χωριοῦ ὁ Χρυσσοσώτῆρας, γιά νά μᾶς ὑπενθυμίζει πῶς ἡ Ἰακανθοῦ συνεχίζει νά ζεῖ μέσα στόν ἐνιαῖο χρόνο πού ὀδηγεῖ στήν αἰωνιότητα, κάτω ἀπό τά ἄγρυπνα ὄλο φέγγος μάτια Του.

Ὁ Χρυσσοσώτῆρας τῆς Ἰακανθοῦς, ἀκόμη καί μέσα στήν ἐρημία καί τήν ἀποξένωση τῆς προσφυγιάς, συνεχίζει νά ἐνδυναμώνει τούς Ἰα-

κανθιώτες και νά τούς συγκεντρώνει τή μέρα τῆς γιορτῆς Του στό ξωκλήσι ἀντίγραφο τῆς ἐκκλησίας στήν Ἀκανθοῦ, πού τό ἔκτισε ἡ πίστη, ἡ εὐλάβεια καί ἡ μεγάλη ἀγάπη τῶν Ἀκανθιωτῶν πρὸς τόν Σωτήρα τους. Τό ξωκλήσι τοῦ Χρυσοσώτηρα στήν περιοχὴ τῆς Ὀρόκλινης στή Λάρνακα ἔγινε πιά γιὰ τούς Ἀκανθιώτες πολικός ἀστέρας, πού κατευθύνει τίς προσευχές καί τίς ἐλπίδες τους γιὰ ἐπιστροφή στόν Πενταδάκτυλο καί τὴν ἐκκλησία τοῦ Χρυσοσώτηρα στήν Ἀκανθοῦ.

«Ἡ μνήμη ὅπου καί νά τὴν ἀγγίξεις πονεῖ», ψιθυρίζει ὁ ποιητής. Ταυτόχρονα ὅμως, ἡ μνήμη ἐπιμένει νά θέλει ζωντανή τὴν Ἀκανθοῦ, τίς παραδόσεις της καί τὴ θρησκευτικὴ τῆς ζωὴ. Ἡ μνήμη κυρίαρχη γεμίζει τὴ σκέψη μας μέ τὴν ὀλοπράσινη καί θάλλουσα φύση της, μέ τίς θαλασσινὲς εἰκόνες της, πού κυματίζουν τὰ ὄνειρα τῆς ἐπιστροφῆς στό πατρικὸ κῶμα καί τίς ἀκανθιώτικες ρίζες μας. Ἡ μνήμη δέν θά ἐγκαταλείψει ποτέ τὴν Ἀκανθοῦ καί δέν θά ἀφήσει σέ βέβηλα χέρια τόν Χρυσοσώτηρά της. Σήμερα, ἡ Ἀκανθοῦ συνεχίζει σέ πείσμα τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς νά ἀγνοεῖ πεισματικά τόν σαρκασμὸ τῆς ἱστορίας πού τὴ θέλει σκλάβο. Γιατί οἱ Ἀκανθιώτες μέ τὴ βοήθεια τοῦ Χρυσοσώτηρα συνεχίζουν νά διεκδικοῦν τὴ γῆ τους καί δέν θά πάσουν ποτέ νά ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἐλευθερία τους καί γιὰ τὴν εὐλογημένη ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, ὅταν οἱ καμπάνες τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος θά ἠχήσουν χαρμόσινα καί πάλι, καλώντας τούς πιστοὺς στό μεγάλο πανηγύρι τῆς Μεταμόρφωσης.

ΜΑΡΙΑ ΚΕΛΙΡΗ - ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Φιλολόγος

Δημήτριου Χ. Καππαῖ
ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΑΣΣΙΑΣ

Ἄσσια εἶναι ἓνα ἀπό τὰ χωριά τῆς κεντρικῆς Μεσσαορίας πού ἀνήκει στήν ἐπαρχία Ἀμμοχώστου. Ἀπό τό 1974 βρίσκεται στό κατεχόμενο ἀπό τὰ τουρκικά στρατεύματα βόρειο μέρος τῆς Κύπρου. Εἶναι τό χωριό τοῦ μεγάλου Ἀγίου τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας Σπυριδωνος, ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος τοῦ θαυματουργοῦ.

Τό χωριό αὐτό, λόγω τῆς γεωγραφικῆς του θέσης, ὑπῆρξε σταθμός ἀλλά καί σημεῖο ἀναφορᾶς γιά τούς ταξιδιώτες, οἱ ὁποῖοι ἔρχονταν ἀπό τή Λευκωσία πρὸς τήν Ἀμμόχωστο καί τό ἀντίθετο. Ἐκεῖ οἱ διαβάτες σταματοῦσαν γιά νά ξεκουραστοῦν, αὐτοί καί τὰ ἄλογά τους.

Ὁ Κύπριος χρονογράφος τοῦ 15ου αἰώνα Λεόντιος Μαχαιράς ὀνομάζει στό *Χρονικό* του τό χωριό αὐτό Ἄσκια μέ τήν ἐξήγηση πὼς ἦταν ἓνα χωριό πού δέν εἶχε οὔτε ἓνα δέντρο νά κάνει λίγη σκιά τό καλοκαίρι. Τό ἴδιο ἀναφέρει καί ὁ ἱστοριοδίφης Νέαρχος Κληρίδης, ὁ ὁποῖος προβάλλει τό χωριό μέ ἀρκετές λεπτομέρειες στό ἔργο του *Χωριά καί πολιτείες τῆς Κύπρου*.

Σέ κάποια χρονική στιγμή οἱ κάτοικοι τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ, ἀναγκάστηκαν νά μετακινήθουν ἀπό τό μέρος πού ἦταν ἐγκατεστημένοι σέ ἀσφαλέστερο σημεῖο, περίπου ἓνα χιλιόμετρο νοτιότερα, ὅπου ὑπῆρχε ὑψομετρική διαφορά ἀπό τόν ἀρχικό οἰκισμό. Ὁ λόγος τῆς μετακίνησης τοῦ χωριοῦ ἦταν οἱ συχνές ὑπερχειλίσσεις τοῦ ποταμοῦ Γιαλιά, μετά ἀπό ἔντονες βροχοπτώσεις καί τὰ προβλήματα πού δημιουργοῦνταν στήν περιοχή. Ὁ ναός τοῦ ἀρχικοῦ οἰκισμοῦ ἦταν ἀφιερωμένος στήν Παναγία Θεοτόκο. Ἡ ἐκκλησία αὐτή τοῦ οἰκισμοῦ περιβαλλόταν ἀπό τό κοιμητήριο τοῦ χωριοῦ ὅπως καί ἀρκετές ἄλλες ἐκκλησίες στόν τόπο μας.

Μετά τή μετακίνησή τους στή νέα τους περιοχή, ἐκεῖ δηλαδή πού βρίσκεται τό χωριό σήμερα, οἱ κάτοικοι δέν ξέχασαν τόν ναό τῆς Παναγίας. Πήγαιναν ἐκεῖ καί τόν λειτουργοῦσαν ὅποτε αὐτό ἦταν δυνατό. Γιά ἱστορικούς λόγους νά ἀναφέρουμε ὅτι κατά τήν ἐπέτειο τῆς ἔθνικῆς παλιγγενεσίας στίς 25 Μαρτίου τοῦ 1821 ὁ ναός τῆς Παναγίας Θεοτόκου ἀποτελοῦσε τό ἐπίκεντρο τῶν ἑορτασμῶν. Ἐκεῖ μαζεῦονταν οἱ κάτοικοι ἀπό τό πρῶ γιά τήν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας καί τῆς Δοξολογίας, ἀλλά καί ἀπό ἐκεῖ ξεκινοῦσαν πεζοπόροι γιά τό σημερινό χωριό. Ἀπό τήν ἐκκλησία αὐτή ἄρχιζε ἡ παρέλαση μέ τίς σημαίες, τὰ λάβαρα καί τήν μπάντα, δίνοντας ἔτσι μία ἑορταστική ἀτμόσφαιρα γεμάτη περηφάνεια γιά τούς συμμετέχοντες, ἀλλά καί γι' αὐτούς πού τήν παρακο-

λουθοῦσαν.

Νά αναφέρουμε ἐδῶ ὅτι ὁ μικρός μονόκλιτος καμαροσκέπαστος ναός τῆς Παναγίας Θεοτόκου ἔφερε στό ἐσωτερικό του θαυμάσιες τοιχογραφίες. Μετά τήν τουρκική εἰσβολή τοῦ 1974 ἀρκετές ἀπό αὐτές ἀποτοιχίσθηκαν ἀπό Τούρκους ἀρχαιοκάπηλους, οἱ ὁποῖοι τίς μετέφεραν στό ἐξωτερικό καί τίς πούλησαν σέ ἐμπόρους καί ἄλλους συλλέκτες ἔναντι χρηματικῆς ἀμοιβῆς. Εὐτυχῶς μία ἀπό αὐτές βρέθηκε καί ἐπαναπατρίστηκε τό 2019 μαζί μέ ἄλλες σπουδαῖες τοιχογραφίες πού κλάπηκαν ἀπό τούς κατεχόμενους ναούς μας.

Μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἀσσιωτῶν στή νέα τους τοποθεσία, ἐκεῖ δηλαδή πού βρίσκεται σήμερα τό χωριό, οἰκοδόμησαν νέο ναό καί τόν ἀφιέρωσαν στόν Προφήτη Ἡλία. Μία πέτρινη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀνακαλύφθηκε πρόσφατα, μᾶς ἀποκαλύπτει τή χρονολογία ἀνέγερσής του (1271). Ἀπό τό γεγονός αὐτό φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ κοιμητηριακός ναός τῆς Παναγίας τῆς Θεοτόκου, εἶναι πολύ παλαιότερος ἀπό αὐτόν τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Μετα τήν κατάκτηση τῆς Κύπρου ἀπό τούς Ὀθωμανούς, τό 1571, ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Ἡλία μετατράπηκε ἀπό τούς κατακτητές σέ τζαμί. Ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι ὅταν ὁ Ραματάν Πασάς πῆγε στό ναό τοῦ Προφήτη Ἡλία γιά νά προσευχηθεῖ, ἔκοψε μέ τό σπαθί του μία γωνιά τῆς ἐκκλησίας (τῆς ἔκανε τάχα περιτομή) καί τήν ἀνακήρυξε σέ τζαμί. Μετά ἀπό αὐτό οἱ Τούρκοι ἐγκαταστάθηκαν στό κέντρο τοῦ χωριοῦ.

Ἀργότερα, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσσίας ἀποφάσισαν νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τό κέντρο τοῦ χωριοῦ δημιουργώντας ἔτσι δύο ἑνορίες, μία στά ἀνατολικά καί μία στά δυτικά, δηλ. τήν «Πάνω» καί τήν «Κάτω» ἑνορία. Ἐκεῖ, τό 1861 ἡ κάθε ἑνορία οἰκοδόμησε τόν δικό της ναό. Ἡ «Πάνω» ἑνορία, ἀφιέρωσε τό ναό της στόν Τίμιο Πρόδρομο καί ἡ «Κάτω» στόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Τροπαιοφόρο. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, οἱ ἐκκλησίες χτίστηκαν ταυτόχρονα καί σέ σύντομο χρονικό διάστημα μέ ἐθελοντική ἐργασία τῶν κατοίκων.

Εἶναι καλό νά ἀναφερθεῖ ὅτι γιά τήν οἰκοδόμηση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν «Πάνω» ἑνορία, τό 1861, πρωτοστάτησε ὁ Χατζημικήλης, μαζί μέ τούς πέντε γιούς του, τόν Χατζηπαναγή, τόν Χατζηδημητρό, τόν Χατζηγαβριήλ, τόν Χατζηχριστοφῆ καί τόν Χατζηγιώρκη. Τόσο αὐτοί ὅσο καί πολλοί ἄλλοι ἑνοριῖτες ἐργάστηκαν ἄοκνα μέ ἐθελοντική πάντα ἐργασία γιά τήν οἰκοδόμηση καί τόν ἐξοπλισμό τοῦ ναοῦ μέ ὅλα τά ἀπαραίτητα, ὥστε ὁ ναός νά εἶναι ἕτοιμος νά δεχτεῖ τούς πιστούς.

Ἡ ἐκκλησία αὐτή εἶχε ἕνα ὄμορφο καί περίτεχνο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Στόν βόρειο τοῖχο τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἕνας ξυλόγλυπτος ἄμβωνας στόν ὁποῖο ἀνέβαινε ὁ διάκονος καί ἐκφωνοῦσε τό Εὐαγγέλιο. Στό δυτικό μέρος τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ὁ μέγας γυναικωνίτης. Σύμφωνα μέ

μαρτυρίες παλιών κατοίκων του χωριού ή εικόνα του Ἁγίου Γεωργίου ἦταν θαυματουργή. Γι' αυτό ἔφερε πάνω της ἀρκετά «τάματα», τὰ ὁποῖα ἐναπέθεταν οἱ πιστοὶ ὡς ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Τροπαιοφόρο Ἅγιο τῆς Ἐκκλησίας μας. Στὶς 23 τοῦ Ἀπρίλη πού γιόρταζε ὁ Ἅγιος γινόταν κοινὸς ἐκκλησιασμός καὶ τῶν δύο ἐνοριῶν.

Ὁ δεύτερος ναὸς πού οἰκοδομήθηκε τὸ 1861, στὴν «Κάτω» ἐνορία, ἀφιερώθηκε στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο. Ἡ οἰκοδόμησή του κράτησε μόνο τρεῖς μῆνες (Ἰούλιο – Σεπτέμβριο). Γιὰ τὸ κτίσιμο του πρωτοστάτησε ὁ Δημήτρης Κούππας μέ τούς γιούς του Χριστούδια, Γιακουμῆ καὶ Παναγῆ. Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ ἐπιτελοῦσε πολλὰ θαύματα. Σέ περιόδους ἀνομβρίας στὸν τόπο μας γινόταν λιτανεὶα τῆς θαυματουργῆς εἰκόνας.

Πέρα ἀπὸ αὐτοὺς τούς τέσσερις ναοὺς, στὸ χωριὸ ὑπῆρχε παλαιότερα πλινθόκτιστη ἐκκλησία ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο Γεώργιο Μάνιας. Στὸ μέρος αὐτὸ οἰκοδομήθηκε ἀργότερα μικρὸ παρεκκλήσι, τὸ ὁποῖο εἶχε μέσα λίγες εἰκόνες καὶ οἱ περαστικοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ βοσκοί, ἀναβαν τὸ καντήλι τοῦ Ἁγίου.

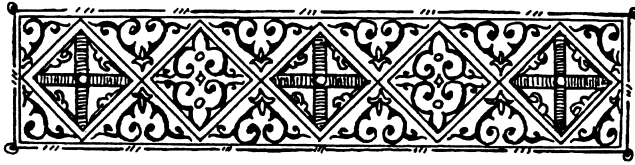
Ἐνα ἄλλο παρεκκλήσι τοῦ χωριού ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Θεόδωρο τοῦ Κάμπου πού βρισκόταν στὰ βορειοανατολικά τῆς κοινότητας. Ὁ ναὸς αὐτὸς οἰκοδομήθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Πανηγύριζε στὶς 8 Φεβρουαρίου, ἡμέρα μνήμης τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου.

Στὰ νεότερα χρόνια οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσσίας οἰκοδόμησαν νέο μεγαλοπρεπῆ ναὸ, τὸν ὁποῖο ἀφιέρωσαν στὸν Ἅγιο Θεόδωρο τὸν Στρατηλάτη. Οἱ ἐργασίες γιὰ τὴν οἰκοδόμησή του ξεκίνησαν τὸ 1942 καὶ τελείωσαν τὸ 1962. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ'.

Ὁ ἐπόμενος ναὸς πού οἰκοδομήθηκε στὴν Ἀσσια εἶναι αὐτὸς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἀνεγέρθη στὴν αὐλή τοῦ σπιτοῦ τοῦ λαϊκοῦ ζωγράφου Μιχαὴλ Κάσιαλου. Ἀρχισε νὰ κτίζεται τὸ 1969 καὶ ἀποπερατώθηκε τὸ 1971. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν στὶς 8 Νοεμβρίου τοῦ 1971.

Ἔχοντας αὐτὰ ὑπόψη μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσσίας ἦταν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι θρησκευόμενοι ἄνθρωποι. Τρανὴ ἀπόδειξη οἱ πολλὲς ἐκκλησίες πού βρίσκονται στὴν ὄμορφη κοινότητα, στὴν ὁποία γεννήθηκε καὶ ὁ μεγάλος Ἅγιος τῆς Κύπρου, Σπυρίδων.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Χ. ΚΑΠΠΑΗΣ
Θεολόγος, Διδάκτωρ Θεολογίας

Κωνσταντίνου Κυριακίδη

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΛΕΥΚΟΝΟΙΚΟΥ

ύσκολο τό θέμα πού μου ζητήθηκε νά ἀναπτύξω, ἀγαπητοί μου ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, τόσο γιατί δέν εἶμαι ἀπό τό Λευκόνοικο ὅσο καί γιατί πρὶν τήν τουρκική εἰσβολή ἤμουν μικρό παιδί καί δέν ἔχω πάει ποτέ στό Λευκόνοικο. Ἔτσι ὅσα περιγράψω πῶς κάτω, εἶναι ἀποτέλεσμα μελέτης ἀπό ἤδη δημοσιευμένα ἄρθρα καί κείμενα, ἀλιευμένα ἀπό τό Διαδίκτυο καί κυρίως μέσα ἀπό ἀναρτήσεις τῆς κυρίας Ζήνας Λυσάνδρου Παναγίδη, Δημάρχου

Λευκονοίκου.

Τό κατεχόμενο χωριό μας Λευκόνοικο βρίσκεται στήν κεντρική πεδιάδα τῆς Μεσαορίας καί συνορεύει στά βόρεια μέ τό χωριό Πλατάνι, στά δυτικά μέ τό χωριό Ψυλλᾶτος, σι' ἀνατολικά μέ τή Γύψου καί στά νότια μέ τά Πυργά. Τό χωριό ἦταν ὁ τρίτος μεγαλύτερος σέ πληθυσμό οἰκισμός τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου μετά τά Κάτω Βαρώσια καί τό Ριζοκάρπασο, γι' αὐτό καί ἀναφέρεται καί ὡς κωμόπολη. Τό 1973 τό Λευκόνοικο εἶχε 2.116 κατοίκους οἱ ὁποῖοι ἦταν ὅλοι τους Ἕλληνες. Ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ εἶναι σύνθετη, ἀπό τό λευκός καί οἶκος, καί καθαρά ἑλληνική, κάτι πού ὑποδηλοῖ τήν ὑπαρξή του πρὶν τήν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας.

Τό θρησκευτικό αἶσθημα ἦταν βαθιά ριζωμένο στή λαϊκή συνείδηση. Ἡ ζωή τῶν Λευκονοικιατῶν ἦταν γεμάτη πίστη καί ἀγάπη πρὸς τά θεῖα. Γι' αὐτό καί τό χωριό ἦταν γεμάτο ἐκκλησίες καί ξωκλήσια. Τό Λευκόνοικο ἀποτελεῖτο ἀπό δύο ἐνορίες, τήν Πάνω καί τήν Κάτω Γειτονιά. Ἡ ἐκκλησία τῆς Πάνω Ἐνορίας ἦταν ἀφιερωμένη στόν Ἀρχαγγέλο Μιχαήλ. Εἶχε ἐπιβλητική ἐμφάνιση, μ' ἓνα ἐξαιρετο ξυλόγλυπτο τέμπλο καί μέ παλιές βυζαντινές εἰκόνες. Ἡ μεγαλόπρεπη τοιχογραφία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ δέσποζε στό ἐσωτερικό τῆς. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ ἦταν τοῦ 12ου αἰῶνα, ὅποτε ὁ ναός ἴσως νά ἦταν καί παλαιότερος.

Στήν ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου γίνονταν ὅλες οἱ συναθροίσεις ἐπ' εὐκαιρία διάφορων θρησκευτικῶν καί ἐθνικῶν ἐορτῶν. Ὁ ναός πανηγύριζε στίς 6 Σεπτεμβρίου, ἡμέρα πού ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τήν ἀνάμνηση τοῦ ἐν Χώναις θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ὅπου καί γι-

νόταν μεγάλη πανήγυρις.

Στήν Κάτω Ἐνορία ἦταν ἡ ἐκκλησία τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος, μικρή ἀλλά γοητευτικά στολισμένη. Κοντά σέ αὐτήν τήν ἐκκλησία βρισκόταν τό ἐκκλησάκι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μέ τά ξακουστά παλιά βημόθυρά του. Στό λόφο τοῦ Γυμνασίου δέσποζε μεγαλόπρεπα τό ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία. Τό δέ ξωκλήσι τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἦταν κτισμένο ἀνάμεσα σέ τουρκικές περιουσίες. Σέ μία γραφική τοποθεσία, σέ λόφο βόρεια τοῦ χωριοῦ, βρισκόταν τό ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κοντά στό τούρκικο χωριό Μελούντα. Τό ξωκλήσι τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ βρισκόταν, κι αὐτό βόρεια τοῦ χωριοῦ, κοντά στό τούρκικο χωριό Πλατάνι. Πολλές ἀρχαιοῦτες βρέθηκαν στήν περιοχὴ αὐτή. Τέλος στά νότια τοῦ χωριοῦ, ἀνάμεσα στό γυμνὸ κάμπο, βρισκόταν τό μοναχικὸ ξωκλήσι τῆς Ἁγίας Ζώνης (Ἁγία Κينوῦσα), κτισμένο σέ τοποθεσία ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

Ὅλα αὐτὰ βέβαια, πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ καὶ τὸν ξεριζωμό. Γιατί μετὰ, οἱ ναοὶ βανδαλίστηκαν καὶ ἀφέθηκαν στό καταστροφικὸ πέραςμα τοῦ χρόνου. Ἔτσι ὁ περικαλλῆς ναὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τό 2016 ἦταν στά πρόθυρα τῆς κατάρρευσης. Εὐτυχῶς σώθηκε μετὰ ἀπὸ ἐπέμβαση τῆς «Δικαιοδικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν πολιτιστικὴ κληρονομία» καὶ μέ χρήματα τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἀφοῦ ἔγιναν οἱ ἀπαραίτητες ἐνέργειες, ἡ ἐκκλησία ἀναστηλώθηκε καὶ παραδόθηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2017. Βέβαια, οἱ κατοκίκες ἀρχές ἐπέτρεψαν μία μόνο Θεία Λειτουργία τό 2018 καὶ μία τό 2019. Τό 2020, ἀντὶ Λειτουργίας, μπῆκαν μέσα στὸν ναὸ οἱ Τουρκοκύπριοι καὶ τὸν ἔκαναν χῶρο ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων, διοργανώνοντας ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ παζαράκι προώθησης τοπικῶν προϊόντων! Δείχνοντας ἄλλη μιά φορά, πόσο μᾶς σέβονται, τόσο ἐμᾶς ὅσο καὶ τίς ἐκκλησίες μᾶς καὶ τὰ μνημεῖα μᾶς.

Ἐγιναν βέβαια ὅλες οἱ δέουσες ἐνέργειες καὶ ἔγιναν καταγγελίες. Ὁ Δῆμος Λευκονοικοῦ στίς 13 Δεκεμβρίου 2020 ἐξέδωσε γραπτὴ ἀνακοίνωση, ὅπου καταδίκασε τό παζαράκι στήν ἀναστηλωμένη ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, πού πραγματοποιοῦσαν Τουρκοκύπριες τοῦ Λευκονοικοῦ. «Μέ φρίκη, ἀποτροπασμὸ καὶ θυμὸ καταγγέλλουμε τὴ νέα ἀθήνη καὶ προσβλητικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων πού κατέχουν τὴν γῆ μᾶς καὶ νέμονται τίς περιουσίες μᾶς», ἀνέφερε ἡ ἀνακοίνωση, προσθέτοντας ὅτι «βεβήλωσαν τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου. ἔχουν προσβάλει βάνουσα τό θρησκευτικὸ μᾶς συναίσθημα. Μᾶς προκάλεσαν αἰσθήματα ἀπογοήτευσης, ντροπῆς καὶ ἀγανάκτησης». Ἡ Δικαιοδικὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν Πολιτιστικὴ Κληρονομία, συνεχίζει ἡ ἀνακοίνωση, «ἀναστήλωσε τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ γιὰ νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὴν καταστροφὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τελοῦμε τὰ θρησκευ-

τικά μας καθήκοντα. Ἐχουν τόσους χώρους γιά νά κάνουν τά παζαράκια τους. Ἄς μὴν μᾶς προκαλοῦν!»

Ἄλλη μία ἐκκλησία τοῦ Λευκονοικοῦ πού ἀνακαινίστηκε ἦταν τό ἐκκλησάκι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, στήν Κάτω Γειτονιά. Καί αὐτό τό παρεκκλήσιο ἦταν ἔτοιμο γιά κατάρρευση. Ἐπειδή ὅμως ὑπάρχουν πάντα ἄνθρωποι πού ἀγαπάνε τόν Θεό καί τούς ναούς Του, ἔγινε κατορθωτό νά ἀνακαινιστεῖ καί αὐτό καί ἔτσι διασώθηκε. Αὐτό ἔγινε ἐφικτό κυρίως μέ βοήθεια ἀπό τήν Ἑνωσὴ Λευκονοικιατῶν Ἀγγλίας, ὅταν τόν Σεπτέμβριο τοῦ 2017 σέ συγκέντρωση στό κέντρο Ἐλιζέ τῶν ἀδελφῶν Καραγιώργη, προβλήθηκε ἀπό τόν Δῆμο Λευκονοικοῦ τό ντοκουμανταίρ «ΛΕΥΚΟΝΟΙΚΟ... τῆς Μεσαρκᾶς καμάριν», ὡς ἐπίσης καί μέ εἰσφορά τοῦ προσφυγικοῦ σωματείου «Τό Λευκόνοικο», καθὼς καί μέ εἰσφορές τοῦ Δήμου Λευκονοικοῦ, τοῦ Δήμου Ἁγίας Νάπας, μέ τόν τότε δήμαρχο, κ. Γιάννο Καρούσο, τοῦ Δήμου Παραλιμνίου, μέ τόν κ. Θεόδωρο Πιρίλλη καί φίλων τοῦ Λευκονοικοῦ.

Ἄς εὐχρηθοῦμε νά μᾶς ἀξιώσει ὁ Θεός νά δοῦμε τά κατεχόμενα ἐδάφη μας ἐλεύθερα, καί οἱ καμπάνες τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Λευκόνοικο, οἱ καμπάνες ὅλων τῶν ναῶν μας νά κτυπήσουν χαρμόσυνα ἀγγέλλοντας τό γεγονός!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Θεολόγος

Γιώργου Φιλοθέου

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΝΑΚΑΡΙΑΣ ΣΤΗ ΛΥΘΡΑΓΚΩΜΗ ΚΑΡΠΑΣΙΑΣ

*Στήν μνήμη τοῦ μακαριστοῦ ἱερέως Ἁγτωνίου Χριστοφόρου
τελευταίου ἐφημέριου τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Κανακαρίας
καί στόν σεβαστό πρωτ. Σωτήριο Γερολέμου πού διακόνησε ὡς
ψάλτης τοῦ ναοῦ.*

Μία ἀπό τίς τραγικότερες ὄψεις τοῦ κυπριακοῦ δράματος τοῦ 1974, μέ τήν τουρκική εἰσβολή καί τήν κατοχή τοῦ βόρειου τμήματος τῆς Κύπρου, εἶναι ἀναμφίβολα ἡ καταστροφή τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τοῦ Νησιοῦ καί ἰδιαίτερα ἡ καταστροφή τῆς πλούσιας ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἔκφρασης. Τό τρίπτυχο τῆς καταστροφῆς συντίθεται ἀπό τήν ἀπώλεια τῶν ἀνθρώπινων ζωῶν, τήν καταστροφή τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς καί ὀλοκληρώνεται μέ τήν καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος πού περιλαμβάνει τή δημογραφική ἀλλοίωση καί τήν ἀλλαγὴ τῶν τοπωνυμίων.

Ἐνα μνημεῖο σύμβολο τῆς καταστροφῆς τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς Κύπρου, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Κανακαρίας στό κατεχόμενο χωριό Λυθράγκωμη στή χερσόνησο τῆς Καρπασίας. Ἡ κλοπὴ τῶν ψηφιδωτῶν πού κοσμοῦσαν τήν κόγχη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τοῦ βου αἰῶνα μ.Χ. ἀπέτελεσε πραγματικό συγκλονισμό ὃχι μόνο γιά τόν κυπριακὸ λαό, ἀλλὰ καί σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Οἱ ἀπίστευτες περιπέτειες αὐτῶν τῶν ψηφιδωτῶν μέχρι τόν ἐπαναπατρισμό ὅσων διασώθηκαν ἀντανακλοῦν τό μέγεθος τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καί τήν ἀναλγησία ὅσων ἐμπλέκονταν στό στυγερό αὐτό ἔγκλημα κατά τῆς παγκόσμιας πολιτιστικῆς κληρονομιάς. Εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι ἡ ἐκκλησία καί τὰ ψηφιδωτά τῆς Παναγίας Κανακαρίας θά συμπεριλαμβάνονταν σήμερα στόν Κατάλογο τῶν Μνημείων τῆς Παγκόσμιας Κληρονομιάς τῆς UNESCO, ἂν δέν γινόταν ἡ κατάληψη τοῦ βόρειου τμήματος τῆς Κύπρου κατά τήν τουρκική εἰσβολή τοῦ 1974. Ἡ σταδιακὴ ἐπανάκτηση καί ὁ ἐπαναπατρισμός τους δέν μειώνει τό μέγεθος τῆς βαρβαρότητας, ἀφοῦ ἀποσπάστηκαν βίαια ἀπό τήν ἀρχικὴ τους τοποθέτηση 1500 περίπου χρόνια μετά.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Κανακαρίας εἶναι κτισμένη στίς δυτικές παρυφές τοῦ χωριοῦ Λυθράγκωμη, πού ἀπαντᾶται στίς πηγές ὡς Ἑρυ-

θρά Κώμη ἤδη ἀπό τόν 7ο αἰώνα μ.Χ. Χωριό ὅμως μέ τό ὄνομα Κανακαρία ὑπῆρχε κατά τά μεσαιωνικά χρόνια καί σ' αὐτό ἐνδεχομένως νά ἀνῆκε ὁ ναός τῆς Παναγίας. Ἐπί τῷ χωριῷ αὐτό μέ τό ὄνομα Κανακαρία δέν ἔχει σωθεῖ κανένα κατάλοιπο. Τό προσωνύμιο τῆς Παναγίας ὡς Κανακαρίας παραπέμπει στό ἐπίθετο «κανακάρης» πού ἀποδίδεται στά πρωτότοκα παιδιά. Στήν περίπτωση τῆς Παναγίας στή Λυθράγκωμη δόθηκε λόγω τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ στήν κόγχη τοῦ ναοῦ, πού παριστάνει τήν Θεοτόκο νά κρατᾷ τόν Χριστό ὡς τόν πρωτότοκο Υἱό της. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Κανακαρίας ἀποτελέσσει καί καθολικό μονῆς, ἀπό τήν ὁποία διασώζεται διώροφο κτήριο στή νοτιοδυτική πλευρά τοῦ ναοῦ.

Ἡ σημερινή ἐκκλησία τῆς Παναγίας Κανακαρίας εἶναι ἀποτέλεσμα ἀλλεπάλληλων ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων καί προσθηκῶν. Εἶναι κτισμένη πάνω στά θεμέλια μίας τρίκλιτης ξυλόστεγης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰώνα, ἡ ὁποία ὅμως καταστράφηκε πιθανῶς κατά τήν περίοδο τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν τόν 7ο αἰώνα. Ἐπί αὐτή τήν πρώτη παλαιοχριστιανική τρίκλιτη βασιλική διασώθηκε μόνο ἡ ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, πού ἐνσωματώθηκε στίς μεταγενέστερες ἀρχιτεκτονικές φάσεις τοῦ ναοῦ, γεγονός πού συναντοῦμε καί σέ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις, ὅπως στήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Ἀγγελόκτιστης στό Κίτι, στήν Παναγία τήν Ἀχειροποίητο στή Λάμπουσα καί στήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας Κυρᾶς στά Λειβάδια τῆς Καρπασίας.

Ὁ ναός πού καταστράφηκε ξανακτίστηκε πιθανῶς γύρω στό 700 μέ μία νέα ἐπίσης τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, ὅμως οἱ κίονες τῆς πρώτης βασιλικῆς ἀντικαταστάθηκαν μέ πεσσούς. Τόν 12ο αἰώνα ἔγινε νέα ἀνακατασκευή τοῦ ναοῦ μέ κύρια χαρακτηριστικά τόν κεντρικό τρούλλο καί τόν φουρνικό τρούλλο πάνω ἀπό τό Ἱερό Βῆμα. Ἀργότερα μέσα στόν 12ο αἰώνα προστέθηκε καί ὁ νάρθηκας στό κέντρο τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μικρότερος τρούλλος. Κατά τή διάρκεια τῶν χρόνων πού ἀκολούθησαν ἔγιναν πολλές καί σημαντικές προσθήκες καί ἐπισκευές, ὅπως τό κτίσιμο τοῦ νότιου πρόπυλου τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τόν 13ο αἰώνα, καί ἀλλεπάλληλες ἐπισκευές τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου τόν 15ο αἰώνα καί τόν 18ο αἰώνα.

Ὁ ναός μέχρι τό 1974 ἦταν διακοσμημένος μέ τό παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό στήν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ἀλλά καί μέ μεταγενέστερες τοιχογραφίες. Τό ψηφιδωτό τῆς Κανακαρίας, μαζί μέ τό ἀντίστοιχο ψηφιδωτό πού κοσμεῖ τήν ἀψίδα τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Ἀγγελόκτιστης στό Κίτι καί τό ψηφιδωτό πού σωζόταν καί αὐτό μέχρι τό 1974 ὅποτε καί τό κατέστρεψαν οἱ Τούρκοι εἰσβολεῖς, στήν ἀψίδα τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Κυρᾶς κοντά στό χωριό Λειβάδια τῆς Καρπασίας ἀποτελοῦσαν ἕνα σημαντικό σύνολο ψηφιδωτῶν τῆς παλαι-

οχριστιανικῆς περιόδου πού διασώθηκαν στήν Κύπρο. Τό ψηφιδωτό ὅμως πού κοσμοῦσε τήν ἀψίδα τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Κανακαρίας, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς μοναδικό καί ἐξαιρετικῆς σημασίας καί γιά τήν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς τέχνης ὄχι μόνο τῆς Κύπρου ἀλλά γενικό-τερα.

Στό κέντρο τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κεντρικῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονη, νά κρατᾶ στά γόνατά της τόν Χριστό ὁ ὁποῖος κρατᾶ κλειστό εἰλητάριο. Καί τά δύο θεῖα πρόσωπα, τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Χριστοῦ, περιβάλλει φωτεινή Δόξα. Ἐκατέρωθεν τῆς Θεοτοκου καί τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχουν δύο ἀρχάγγελοι πού κρατοῦν σκῆπτρο καί δύο φοινικόδεντρα, σύμβολα τοῦ Παραδείσου. Ἡ Δόξα πού περιβάλλει καί τήν Παναγία, ἀποτελεῖ μοναδικό εἰκονογραφικό παράδειγμα σέ ὅλη τή βυζαντινή τέχνη. Ἡ συμπερίληψη καί τῆς Παναγίας μέσα στή δόξα τῆς θεότητας ἔχει βαθύτατο θεολογικό συμβολισμό, ἀφοῦ ἔγινε σέ μία περίοδο ὅπου ὑπῆρχαν ἔντονος θεολογικές ἔριδες, κατά πόσο δηλαδή ὁ Χριστός ἦταν τέλειος Θεός καί τέλειος ἄνθρωπος καί ἐπομένως ἡ Παναγία δέν ἦταν χριστοτόκος ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ αἵρετικοί ἀλλά Θεοτόκος. Παρ' ὅλο ὅτι προηγήθηκαν οἱ ἀποφάσεις τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (431) καί τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) φαίνεται ὅτι ὁ Μονοφυσισμός ταλαιπωροῦσε τήν Ἐκκλησία καί ὀρισμένες περιοχές τῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι καί τό 530 πού θεωρεῖται ὅτι κατασκευάστηκε τό ψηφιδωτό τῆς Κανακαρίας. Ἡ Δόξα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, δηλαδή τό Ἄκτιστο Φῶς περιβάλλει καί τόν Χριστό καί τή Θεοτόκο καί θέλει νά δείξει ἔμπρακτα ὅτι ἡ Παναγία γέννησε τόν Χριστό ὡς τέλειο Θεό καί τέλειο ἄνθρωπο καί νά προβάλλει τό δόγμα τῆς Ἐνανθρωπίσεως.

Ἡ παράσταση αὐτή ὅμως δέν σωζόταν ἀκεραία, ἐνῶ περιμετρικά τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἀπεικονίζονταν σέ δεκατρία μετάλλια οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι καί πιθανῶς στό δέκατο τρίτο, τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἢ Σταυρός. Ἀπό τά δεκατρία αὐτά μετάλλια μέ τούς Ἀποστόλους σώθηκαν τά δέκα. Διασώθηκαν οἱ παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων Παύλου, Ἀνδρέα, Φιλίππου, Ματθαίου, Λουκά, Θαδδαίου, Ἰάκωβου, Μάρκου, Βαρθολομαίου καί Θωμᾶ. Καταστράφηκαν τά μετάλλια μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Σταυροῦ καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Ἰωάννη.

Ὅπως προαναφέρθηκε, τό ψηφιδωτό τῆς Κανακαρίας ἀποτελεῖ μία μοναδική θεματολογική παράσταση τῆς Θεοτόκου ἔνθρονης μέ τό Χριστό νά περιβάλλεται μέ τή θεία Δόξα, προβάλλοντας ἔτσι τήν καίρια συμβολή τῆς Παναγίας στό μυστήριο τῆς Θείας Ἐνανθρωπίσεως. Μοναδικό παραμένει τό ψηφιδωτό αὐτό καί γιά τά τεχνοτροπικά του χαρακτηριστικά πού παραπέμπουν στή μακραίωνη ἑλληνιστική παράδοση τῆς

Ἐνατολικῆς Μεσογείου. Μπορεῖ νά συσχετισθεῖ μέ τό ἀντίστοιχο ψηφιδωτό τῆς Μεταμορφώσεως πού κοσμεῖ τήν ἀψίδα τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ, πού χρονολογεῖται μεταξύ 548 καί 565. Τά μωσαϊκά τῆς Κανακαρίας ὅμως εἶναι πρῶιμότερα καί μποροῦν νά χρονολογηθοῦν στά πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ Α΄ (527-565) περίπου γύρω στό 530.

Τόν ναό κοσμοῦν ἐπίσης τοιχογραφίες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ ἀρχαιότερες ἀποδίδονται στόν 9ο αἰώνα, στόν 12ο αἰώνα, στόν 13ο αἰώνα. Στόν 14 αἰώνα ἀνήκουν τμήματα ἀπό τή Δευτέρα Παρουσία στό κεντρικό κλίτος, ἐνῶ στό τέλος τοῦ 15ου ἤ ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα χρονολογοῦνται οἱ τοιχογραφίες πού κοσμοῦν τόν φουρνικό τρούλλο πάνω ἀπό τό Ἱερό Βῆμα, μέ τόν Παντοκράτορα, τήν Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου, τή Δέση, τόν Εὐαγγελισμό, τήν Ἀνάληψη, τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί τήν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου. Στήν ἴδια χρονολογική περίοδο τοποθετεῖται καί ἡ παράστασι τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας μέ ἕνα ζεῦγος δωρητῶν στήν τυφλή τοξωτή κόγχη πάνω ἀπό τή νότια εἴσοδο τοῦ ναοῦ.

Τό μοναδικό ψηφιδωτό τῆς Κανακαρίας, μέ τήν ἔνθρονη Θεοτόκο καί τόν Χριστό, τοὺς Ἀρχαγγέλους καί τά δέκα μετάλλια μέ τοὺς Ἀποστόλους ὑπέστησαν τά πρῶτα χρόνια τῆς εἰσβολῆς καί σίγουρα πρῖν τό 1979 ἀνεπανόρθωτους βανδαλισμούς. Παρά τό γεγονός ὅτι τά ψηφιδωτά αὐτά ἦταν δημοσιευμένα καί γνωστά στή διεθνή βιβλιογραφία καί παγκοσμίως γνωστά στόν ἐπιστημονικό κόσμο, γεγονός πού καθιστοῦσε ἀδύνατη τήν πώλησή τους ἢ τήν ἐμπορική ἐκμετάλλευσή τους, Τούρκοι ἀρχαιοκάπηλοι, προφανῶς μέ τήν προστασία τῶν κατοικικῶν δυνάμεων, προχώρησαν στή βάρβαρη ἀποκόλλησή τους. Ἔτσι ἄρχισε ἡ μακροχρόνια περιπέτεια τῶν πῖό σημαντικῶν ψηφιδωτῶν τῆς Κύπρου, ἀναπόσπαστο τμήμα τῆς παγκόσμιας πολιτιστικῆς κληρονομιάς. Πωλήθηκαν στήν Εὐρώπη καί στή συνέχεια στήν ἀμερικανίδα ἔμπορο τέχνης Πέρλ Γκόλντεμπεργκ πού τά μετέφερε στίς ΗΠΑ καί σκόπευε νά τά πωλήσει γιά εἴκοσι ἑκατομμύρια δολάρια. Κατά τή δίκη στήν Ἰνδιανάπολη τό 1991 καί στή συνέχεια στό Ὁμοσπονδιακό Δικαστήριό τῆς Οὐάσιγκτον δικάωσε τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου καί τήν Κυπριακή Δημοκρατία πού τά διεκδικοῦσαν καί ἔτσι ἐπιστράφηκαν στήν Κύπρο. Ὅμως τά μετάλλια μέ τοὺς Ἀποστόλους Ἀνδρέα καί Μάρκο μόλις πρόσφατα ἐπαναπατρίστηκαν. Οἱ ἀρχαιοκάπηλοι ἀποτείχισαν ἐπίσης τμήματα ἀπό τόν ζωγραφικό διάκοσμο τοῦ ναοῦ, ἡ τύχη τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται.

Τά ψηφιδωτά τῆς Κανακαρίας φυλάσσονται σήμερα στό Βυζαντινό Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στή Λευκωσία καί θά ἐκτίθενται σύντομα μέ νέα μουσειολογική προσέγγισι. Ἐπίσης

έτοιμάστηκε ένα ψηφιακό παιχνίδι με τίτλο «Τά ψηφιδωτά της Κανακαρίας και ο επαναπατρισμός τους» το οποίο θα καθιστά προσιπό στους επισκέπτες και ιδιαίτερα στους νέους, να δούν την τραγική πορεία τους μετά την κλοπή τους (<https://ovetagn.org./p45/index.Php>.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Sacopoulo Marina, La Theotokos a la mandorle de Lythrankomi, Paris, 1975.

Megaw A.H.S. and Hawkins E. J. W. The Church of the Panagia Kanakaria at Lythragomi in Cyprus, Dumbarton Oaks, Center of Byzantine Studies Washington, 1977.

Γκιολές Νικόλαος, Ἡ Χριστιανική Τέχνη στην Κύπρο, Λευκωσία 2007.

Χοιζάκογλου Χαράλαμπος, Βυζαντινή Ἀρχιτεκτονική καί Τέχνη στην Κύπρο, Ἱστορία τῆς Κύπρου, τόμ. Γ' (ἐκδ. Θεόδ. Παπαδόπουλλος) Λευκωσία 2005.

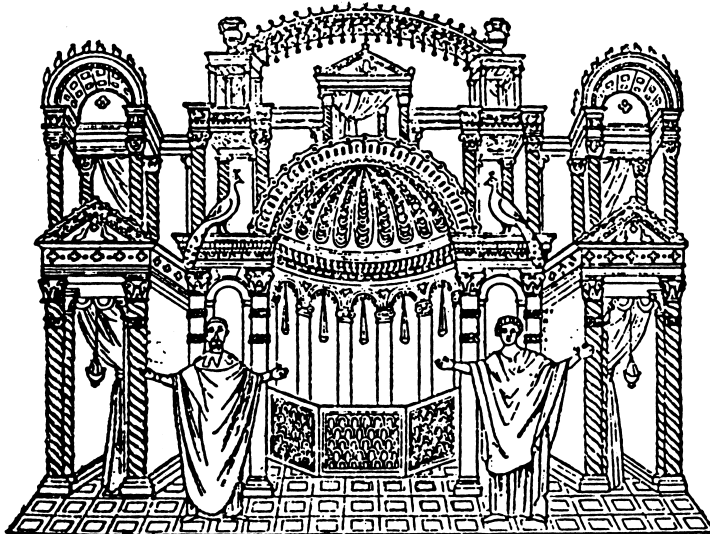
Χοιζάκογλου Χαράλαμπος, Τά θρησκευτικά Μνημεῖα στην Τουρκοκρατούμενη Κύπρο, Λευκωσία 2008.

Παπαγεωργίου Ἀθανάσιος, Ἡ Χριστιανική Τέχνη στό κατεχόμενο ἀπό τόν τουρκικό στρατό τμήμα τῆς Κύπρου, Λευκωσία 2008.

Μεγάλη Κυπριακή Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 8, Λευκωσία 2011.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΙΛΟΘΕΟΥ

Ἀρχαιολόγος, πρῶν Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων

Ἀρχιμανδρίτη Βαρνάβα Κουσιάππα

ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΗΣ ΛΥΣΗΣ

Η

κωμόπολη τῆς Λύσης βρίσκεται στά νοτιοανατολικά τῆς Μεσσαορίας. Ἰδρύθηκε σέ μία περιοχὴ κατάσπαρτη ἀπὸ ἀρχαιολογικά κατάλοιπα καὶ εὐρήματα, πού μαρτυροῦν ὅτι στό παρελθόν ἄκμασαν ἐκεῖ ἀρχαῖοι οἰκισμοὶ καὶ ἐπιπλέον ἐπιββαιώνουν τὴν ἑλληνικὴ ταυτότητα τοῦ τόπου.

Ἡ μονὴ τοῦ Προφήτη Ἡλίας, πού δέν ὑπάρχει πιά, βρισκόταν στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. Ἰδρύθηκε πιθανότατα κατὰ τὴν Ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο (11ο μὲ 12ο αἰώνα). Στό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ Μονὴ ἐρημώθηκε καὶ καταστράφηκε πολλές φορές. Στό κῶρο τῆς οἱ κάτοικοι τὸ 1845–1851 προχώρησαν στὴν ἀνοικοδόμηση ἐνοριακοῦ ναοῦ. Ὄταν ἔσκαβαν τὰ θεμέλια, ἀνακάλυψαν στά δυτικά τὸ πηγάδι τῆς Μονῆς, σέ κούφωμα τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχαν τρεῖς εἰκόνες τῆς Παναγίας. Ἐκλαμβάνοντας τὴν ἀπρόσμενη αὐτὴ ἀνακάλυψη ὡς θαῦμα, οἱ κάτοικοι ἀφιέρωσαν τὸν νέο μονόχωρο καμαροσκέπαστο ναὸ στὴν Παναγία. Ἡ μεγαλύτερη εἰκόνα τοῦ 14ου αἰώνα κρατήθηκε στό χωριὸ καὶ οἱ ἄλλες δύο δόθηκαν ἡ μία στά Κάτω Λεύκαρα καὶ ἡ ἄλλη στὴν Καλαβασό, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι οἱ κάτοικοί τους βρισκόνταν ἐκεῖνες τὶς μέρες στὴ Λύση γιὰ ζητεῖα ἀνοικοδόμησης τῶν δικῶν τους ναῶν.

Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τῆς Λύσης αὐξήθηκε, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἀποφάσισε τὴν ἀνέγερση νέου μεγαλόπρεπου ναοῦ. Ἀρχιτέκτονας ἀρχικά ἦταν ὁ Χριστόδουλος Γρούτας καὶ στὴ συνέχεια ὁ Ἰάκωβος Παύλου (Γιακουμής). Ὁ ναὸς ἀπὸ τὸ 1888 καὶ ἐπὶ δέκα χρόνια κτιζόταν μὲ ἐθελοντικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ, ἀντικαθιστώντας τὸν παλαιότερο. Τὸ πηγάδι τῆς Μονῆς τὸ ἄφησαν στό κέντρο τοῦ νέου ναοῦ, νά μαρτυρεῖ γιὰ τὴν εὕρεση τῶν τριῶν θαυματουργῶν εἰκόνων. Ὁ νέος περικαλλὴς ναὸς κτίστηκε στὸν τύπο τῆς τρίκλιτης σταυροειδοῦς τρουλλαίας βασιλικῆς, μὲ πελεκητὴ πέτρα πού κουβαλοῦσαν οἱ Λυσιῶτες μὲ τὰ ἀμάξια τους ἀπὸ τὴ Βορόκλινη. Ὁ ναὸς ἔχει πλούσιο ἐξωτερικὸ διάκοσμο. Ἡ κεντρικὴ νότια θύρα εἶναι ἀντίγραφο τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀμμοχώστου. Ἀνατολικά, ὁ ναὸς ἀπολήγει σέ τριάψιδο ἱερό, τὸ ὁποῖο ἔχει μία μεγάλη κεντρικὴ ἀψίδα, τὸ Ἅγιο Βῆμα καὶ δύο μικρότερες ἐκατέρωθεν, βόρεια τὴν Πρόθεση καὶ νότια τὸ Διακονικὸ. Πανηγύριζε στό Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, στίς 8

Σεπτεμβρίου, με αναφορές πάμπολλων θαυμάτων νά αποδίδονται στή χάρη της. Ὁ ναός αὐτός βέβαια συλήθηκε μετά τήν εισβολή.

Σέ μικρή ἀπόσταση ἀνατολικά τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας βρισκόταν τό παρεκκλήσι τοῦ Προφήτη Ἡλία. Πιθανῶς τό κτίσμα αὐτό νά ἀνῆκε στίς ἐναπομείνουσες οἰκοδομές τῆς Μονῆς. Ἡ εἰκόνα τοῦ Προφήτη Ἡλία καί ἀρκετές ἄλλες ἦταν τοῦ 14ου αἰώνα. Τό παρεκκλήσι μετά τήν εισβολή τοῦ 1974 συλήθηκε καί κατεδαφίστηκε.

Ἀρκετά ἐξωκλήσια ὑπῆρχαν στήν περιοχὴ τῆς Λύσης, πρὶν ἀπὸ τό 1974. Γνωστότερο εἶναι ἐκεῖνο τοῦ Ὁσίου Εὐφημιανοῦ, ὅπου εἶναι κτισμένο στήν ὁμώνυμη τοποθεσία. Ἀνήκει στόν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ μέ τρούλλο. Τό ἐξωκλήσι χρονολογεῖται περὶ τά τέλη τοῦ 12ου καί στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰώνα. Ἐσωτερικά ἦταν πλήρως διακοσμημένο μέ τοιχογραφίες, οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων εἶχαν καλυφθεῖ μέ στρώμα γύψου. Σέ πολύ καλή κατάσταση σώζονταν οἱ τοιχογραφίες τοῦ τρούλλου, ὁ Παντοκράτορας καί τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἀψίδας μέ τή Θεοτόκο ὄρθια στόν τύπο τῆς Βλαχερνιώτισσας, ἀνάμεσα στούς Ἀρχαγγέλους. Μετά τήν εισβολή, οἱ Τούρκοι τό λεηλάτησαν, ὅπως ὅλα τά ἄλλα. Ἀκολουθῶς, τό 1980 ὁ Τούρκος ἀρχαιοκάπηλος Aydin Dikmen, ἐξήγαγε τίς τοιχογραφίες λαθραία στό Μόναχο καί στή συνέχεια στίς Η.Π.Α. Μετά ἀπὸ πολλές προσπάθειες, ἐγίνε ὁ ἐπαναπατρισμός τους στίς 16 Μαρτίου τοῦ 2012 καί τοποθετήθηκαν στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχ. Μακαρίου Γ΄ στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή.

Τό ἐξωκλήσι τοῦ Ὁσίου Συνεσίου βρίσκεται στήν τοποθεσία Ἀγλάσκα. Σέ προγενέστερη χρονικὴ περίοδο, αὐτό ὑπῆρξε καθολικὸ μικρῆς μονῆς. Τό σημερινὸ ἐξωκλήσι, πού ζώζεται μέχρι τίς μέρες μας, ἀνήκει στόν τύπο τοῦ μονόχωρου καμαροσκέπαστου ναοῦ. Τό ἐσωτερικὸ του εἶχε διακοσμηθεῖ ὀλόκληρο μέ τοιχογραφίες. Σπαράγματά τους σώζονται σήμερα δυσδιάκριτα στό τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ βήματος. Κι αὐτό, μετά τό 1974, λεηλατήθηκε πλήρως ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατακτητές. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2023 ἐγίνε μερικὴ ἐπιδιόρθωσή του.

Στήν ἴδια περιοχὴ βρίσκεται καί τό ἐξωκλήσι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Τό ἀνατολικὸ τμήμα του εἶναι καί τό ἀρχικὸ. Ἀνῆκε στόν τύπο τοῦ μονόχωρου καμαροσκέπαστου ναοῦ, διακοσμημένο μέ τοιχογραφίες τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Τό 1903 ἐπισκευάστηκε μέ δαπάνη τοῦ Χατζηλοῖζου ἀπὸ τή Λύση. Ἐπεκτάθηκε στὰ δυτικά, στόν τύπο τοῦ μονόχωρου δρομικοῦ ὀρθογωνικῆς κάτοψης ναοῦ, μέ δίρριχτη ξύλινη στέγη. Μετά τήν εισβολή τό 1974, συλήθηκε καί βεβηλώθηκε κι αὐτό. Ἐπίσης, στήν περιοχὴ τῆς Ἀγλάσκας, βρίσκονταν καί τά ἐρείπια τῶν ἐξωκλήσιων τῆς Ἀγίας Εἰρήνης καί τοῦ Ὁσίου Θεοδώρου, τοπικοῦ Ἀγίου.

Στήν τοποθεσία Παναγιά, κατὰ τό 1963, τό Τμήμα Ἀρχαιοτήτων

μετά από άνασκαφή, ἔφερε στό φῶς τά θεμέλια μιᾶς τρίκλιτης βασιλικῆς μέ προεξέχουσες τρεῖς ἡμικυκλικές ἀψίδες στά ἀνατολικά. Ἡ βασιλική αὐτή χρονολογήθηκε μετά τόν 7ο αἶωνα, ὅποτε καί κατά πᾶσα πιθανότητα καταστράφηκε. Σέ κατοπινό στάδιο, στή θέση τῆς βασιλικῆς κτίζεται ἕνας βυζαντινός ναός, ὁ ὁποῖος ἀργότερα καταστράφηκε. Ὁ χῶρος σήμερα χρησιμοποιεῖται γιά βόσκησι προβάτων. Στήν ἴδια τοποθεσία βρισκόταν ἐπίσης καί ἕνας μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός, διακοσμημένος κι αὐτός μέ τοιχογραφίες πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας. Δυστυχῶς καί αὐτός καταστράφηκε.

Στήν τοποθεσία Πιστάκι βρίσκονται τά εἱρεῖπια τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Γαλατούσας. Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ 1568, φυλασσόταν στό ναό τῆς Παναγίας τῆς Λύσης, μέχρι τό 1974.

Πενήντα χρόνια μετά τήν τουρκική εἰσβολή, ἀναμένουμε καί παρακαλοῦμε τήν Παναγία, νά μεσιτεύσει γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς κατεχόμενῆς μας πατρίδας. Ἐλπίδα μας, ἡ ἐπιστροφή στίς πατρογονικές μας ἐστίες, γιά νά ἠχήσουν ξανά οἱ καμπάνες τῶν ναῶν καί νά ἀκουστοῦν οἱ ψαλμωδίες τῶν δεήσεών μας πρὸς τόν Θεό. Τώρα βουβές καί ἐγκαταλελειμμένες ἀναμένουν κι αὐτές τή μέρα τῆς ἐπιστροφῆς.

Ἄρχιμανδρίτης ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΚΟΥΣΙΑΠΠΑΣ

Ἄρχιμανδρίτη Νεκτάριου Πάρη

Η ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΦΙΛΩΝΟΣ

ἅγιος Φίλων γεννήθηκε λίγο πρὶν τὸ 350, ἐνῶ γύρω στὸ 380 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Καρπασίας. Στὴν Καρπασία τιμᾶται ἰδιαίτερος, μνημονευόμενος μαζί με τοὺς ἁγίους Συνέσιον καὶ Θύρσον (Θέρισον).

Πληροφορίες περὶ τοῦ ἁγίου Φίλωνος ἔχομε ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντίας ἁγίου Ἐπιφανίου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Φίλωνος. Στὴν Ἀκολουθία του ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἅγιος κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλη Καρπασία, ὅτι εἶχε προσελκύσει πολλοὺς στὸν Χριστιανισμό, ὅτι εἶναι θαυματουργός καὶ ὅτι οἰκοδόμησε πολλοὺς ναοὺς. Στὸν Συναξαριστὴ ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἅγιος Φίλων ἐκοιμήθη εἰρηνικῶς τὴν 24η Ἰανουαρίου ἀλλὰ σὲ ἔτος ἄδηλο.

Ὁ ἅγιος Φίλων μνημονεύεται ἀπὸ μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Λεόντιος Μακαιρᾶς καὶ ὁ Στέφανος Λουζινιανός. Σχετικῶς πρὸς τὸ σύγγραμμά του, δηλαδή τὸ Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, τοῦτο διεσώθη καί, κατὰ τοὺς Χάκκετ - Παπαϊωάννου (Ἱστορία Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τόμ. Β', 1927) στὴν λατινικὴ του μετάφραση τὴν ὁποία δημοσίευσε ὁ Foggini τὸ 1750, ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Ἐπιφάνιο. Τὸ πρωτότυπο κείμενο, στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ στὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Φίλωνος, δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Giacomelli τὸ ἔτος 1772.

Τὸ ἔτος 382 καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀπουσίας τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντίας Ἐπιφανίου στὴν Ρώμη καὶ ἀργότερα τὸ 401 στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ἅγιος Φίλων ὑπῆρξε ὁ διαχειριστὴς τῶν θεμάτων τῆς ἐπισκοπῆς Κωνσταντίας καὶ μάλιστα με δικαίωμα χειροτονίας κληρικῶν. Ἡ ἀναφορά γιὰ τὰ ταξίδια τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ὑπάρχει στὸν Βίο του. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι στὴν δευτέρη περίπτωση ἐννοεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολη, πού ἀναφέρεται σαφῶς, ὅτι δηλαδή ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν βασιλίδα. Πράγματι, ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος εἶχε πάει στὴν Ρώμη τὸ 382 καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, δηλαδή τὸ 401.

Ἡ ἴδρυση τοῦ πρώτου ναοῦ ἀποδίδεται στὸν ἴδιο τὸν ἅγιο Φίλωνα καὶ φαίνεται νὰ ὑπῆρξε ὁ καθεδρικός ναός τῶν ἐπισκόπων τῆς Καρπασίας. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ὁ ναός κτίστηκε ἀργότερα, τὸν 5ο αἰῶνα πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Φίλωνος. Στὴν δευτέρη περίπτωση πρέπει νὰ ὑπῆρξε μετονομασία καὶ ἀνακατασκευή τῆς ἐκκλησίας. Στὴν παραλία τῆς

περιοχῆς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ρωμαϊκός λιμένας.

Ὁ πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Φίλωνος ναὸς κτίστηκε τὸν 5ο αἰώνα ὡς τρίκλιτη βασιλική. Τὰ κλίτη της χωρίζονται μὲ δύο κιονοστοιχίες, ἀπὸ ἐπτά κίονες ἢ κάθε μία. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἐκκλησία εἶχε ἐσωτερικὸ μῆκος περίπου 20μ. καὶ πλάτος 13,5μ. Τὰ ἐρείπια τοῦ σημερινοῦ, νεωτέρου ναοῦ ὁ ὁποῖος κτίστηκε στὰ θεμέλια παλαιότερου μεγαλυτέρου, σώζονται μέχρι σήμερα καὶ εἶναι σέ σχετικῶς καλὴ κατάστασι. Εἶναι τρίκλιτη τρουλαία βασιλική καὶ ἔχει ἐσωτερικὸ μῆκος περίπου 13,75μ. καὶ πλάτος 9,5μ. Ὑπολογίζεται ὅτι ὁ νεώτερος ναὸς κτίστηκε τὸν 11ο αἰώνα καὶ κατὰ ἄλλους τὸν 14ο. Στὸν ναὸ πραγματοποιοῖσε ἀνασκαφές γιὰ πρώτη φορά τὸ 1934 ἡ Ἀγγλίδα ἀρχαιολόγος Joan du Plat Taylor (1906–1983). Στὸν ναὸ ἔγιναν ἐπισκευές τὸ 1937–39. Τμήματα τοῦ τέμπλου μεταφέρθηκαν στὴν Λευκωσία κατὰ τὶς ἀνασκαφές τῶν ἐτῶν 1935–1936 καὶ 1939 καὶ εὐρίσκονται στὸ μεσαιωνικὸ Μουσεῖο τῆς Κύπρου στὸ Κάστρο τῆς Λεμεσοῦ. Ἐπίσης ἔργα συντηρήσεως καὶ προστασίας τοῦ ναοῦ ἔγιναν καὶ τὸ 1967, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ περίφραξις τοῦ ὅλου κτίσματος. Ὁ ναὸς ἀναστηλώθηκε καὶ συντηρήθηκε σέ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας πρὶν τὴν τουρκικὴ εἰσβολή τοῦ 1974. Προηγούμενες ἀνασκαφές στὴν περιοχὴ ἔχουν ἀποκαλύψει μέρος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἐπισκοπικοῦ συγκροτήματος τοῦ 5ου αἰῶνος μ.Χ., καθὼς καὶ πρὸ πρώϊμες δομές, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο.

Ὁ ἅγιος Φίλων ἐορτάζει στὶς 24 Ἰανουαρίου. Μέχρι τὴν τουρκικὴ εἰσβολή ὅμως, στὸν ἅγιο Φίλωνα γινόταν μικρὴ πανήγυρις στὶς 20 Ἰουλίου, μέρα κατὰ τὴν ὁποία ἐορτάζει ὁ προφήτης Ἡλίας.

Ἐσχάτως πραγματοποιήθηκαν διορθώσεις στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Φίλωνος, στὸ πλαίσιο ἐργασιῶν τῆς «Δικοινοτικῆς τεχνικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά», σέ συνεργασία με τὸ Πρόγραμμα Ἀναπτύξεως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν (UNDP) καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Τὴν ἴδια ἡμέρα παρεδόθησαν καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Φίλωνος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι ναοὶ ἀπὸ τὸ 1974, εὐρίσκονται, γιὰ κρίματα ποὺ γνωρίζει ὁ Κύριος, ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἔτσι, ἐκτός ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, παραμένουν ἀλειτούργητοι. Μὲ τὶς συνθήκες αὐτές, τὸ μέλλον τῶν ναῶν αὐτῶν εἶναι ἄδηλον, ὑπάρχει ἐξάλλου ἡ πικρὴ ἐμπειρία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΠΑΡΗΣ

Ἀρχιμανδρίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου
Δρ Θ., D. M. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Ἀρχιμανδρίτη Ἰωήλ Νικολάου

Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

νησιώτικη χώρα τῆς Κύπρου εἶναι ἕνας κῶρος πλούσιος σέ ἱστορία καί πολιτισμό καί κατέχει τή μοναδική ἱκανότητα νά συνδυάζει τό ἀρχαῖο παρελθόν μέ τό σύγχρονο πνεῦμα. Στήν ἀνατολική τῆς ἀκτῆ ἀναδύεται ἡ Σαλαμίνα/Κωνσταντία πού ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς πιό σημαντικές ἀρχαίες πόλεις – βασιλεία τῆς Κύπρου· ἕναν πολύτιμο ἀρχαιολογικό θησαυρό· ἕνα ζωντανό μουσεῖο ὑπαίθρου· ἕνα ὀλόκληρο χρονοντούλαπο τῆς κυπριακῆς ἱστορίας· ἕνα σημαντικό κομμάτι τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς Μεγαλονήσου, πού φιλοξενεῖ τήν ἐκθαμβωτική παλαιοχριστιανική βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου, ἕνα ἀναλλοίωτο μνημεῖο πού μαρτυρεῖ τήν χριστιανική πίστη καί τήν ἱστορία τοῦ τόπου, ἕνα θησαυρό τοῦ χριστιανικοῦ παρελθόντος.

Ἡ Σαλαμίνα εἶναι ἡ πόλη τοῦ βασιλιᾶ Εὐαγόρα πού προσπάθησε νά ἐνώσει τά βασιλεία τῆς Κύπρου ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἡ διάδοχος μιᾶς ἄλλης τεράστιας πολιτείας τῆς Ἑγκωμης, ὅπου ἦταν τό λιμάνι τῆς Κύπρου τό ὁποῖο ἐξήγαγε χαλκό. Χρονολογεῖται ἀπό τή χαλκολιθική περίοδο (περίπου 3.900–2.500 π.Χ.) κατά τήν ὁποία οἱ κάτοικοι ἐξελίσσονταν στόν τομέα τῆς γεωργίας καί τῆς κτηνοτροφίας πού συνέβαλαν στήν οἰκονομική εὐημερία τῆς κοινότητας.

Ἰδρύθηκε περί τόν 11ο αἰώνα π.Χ. ἀπό τόν ἥρωα τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου Τεῦκρο, τόν γιό τοῦ Τελαμῶνα, πρὸς τιμὴν τῆς πατρίδας του Σαλαμίνας. Καταστράφηκε τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. ἀπό σεισμό καί ἐπισκευάσθηκε ἀπό τόν γιό τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τόν Κωνσταντῖνο Β΄ καί ὀνομάσθηκε πρὸς τιμὴν του Κωνσταντία.

Κατά τούς ἀρχαίους καί κλασσικούς χρόνους ἀναπτύχθηκε σέ ἕνα κέντρο πολιτισμοῦ, ἐμπορίου καί τέχνης. Λόγω τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης, πού ἀποτελεῖ στρατηγικό σημεῖο, ἐπηρεάστηκε ἰδιαίτερα ἀπό τόν αἰγυπτιακό καί τόν ἀνατολικό ἑλληνιστικό πολιτισμό καί τίς διάφορες κατακτήσεις.

Κατά τή ρωμαϊκή περίοδο ἡ παρουσία τῆς στήν ἀνατολική Μεσόγειο ἦταν σημαντική γιά τό ἐμπόριο καί τόν πολιτισμό.

Κατά τή βυζαντινή περίοδο διαδραμάτισε κορυφαῖο ρόλο στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς περιοχῆς. Μάλιστα ἀποτελοῦσε τήν ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Κύπρου γιά περίπου 1000 χρόνια.

Στόν καρδιακό πυρήνα τῆς Σαλαμίνας καί τοῦ πνευματικοῦ της κέντρου, ἡ παλαιοχριστιανική βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου ἀναδύεται ὡς ἕνα ἀπό τά πιά ἐντυπωσιακά μνημεῖα πού παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, διότι ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στήν κοινωνική καί θρησκευτική ζωή τῆς περιοχῆς. Εἶναι χτισμένη κατά τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. στό μέσον περίπου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Σαλαμίνας, βόρεια τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς. Ἡ ὕπαρξή της μαρτυρεῖ τήν ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν περιοχή. Ἀποτελεῖ ἀριστούργημα τέχνης καί ἀρχιτεκτονικῆς μέ προσεγμένη διακόσμηση ἀπό πέτρα καί τοπικά ὑλικά, ψηφιδωτά δάπεδα καί τοιχογραφίες πού ἀναπαριστοῦν σκηνές ἀπό τή ζωή τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου καί ἄλλα θρησκευτικά θέματα. Μέ τήν ἀρχιτεκτονική της ὁμορφιά καί τή θρησκευτική της σημασία ἀναδεικνύεται ὡς σημαντικό κομμάτι τοῦ πολιτιστικοῦ κληροδοτήματος πού συνδέει τό παρελθόν μέ τό παρόν.

Ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνιος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου (περίπου 315-403 μ.Χ.) ὑπῆρξε μιά ἀπό τίς σημαντικότερες ἐκκλησιαστικές φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του, ἕνας ἀπό τούς Μεγάλους Πατέρες καί Διδασκάλους καί ἀπό τούς μεγαλύτερους ἀντιαιρετικούς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἀγωνίστηκε μέ θερμότητα ζῆλο γιά τή διατήρηση καί ἐνίσχυση τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων καταπολεμώντας τίς αἵρετικές δοξασίες καί πλάνες τῆς ἐποχῆς του γιά νά κρατήσῃ τούς πιστούς στήν ἀνόθευτη χριστιανική πίστη. Τά ἔργα του «Πανάριον» (περιέχει ἐπιχειρήματα γιά τήν ἀνασκευή τῶν αἵρέσεων πού ὑπῆρχαν τότε), «Ἀγκυρωτός» (σέ 120 παραγράφους περιλαμβάνει μιά ἐπιτομή τῆς σύγχρονης κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου Θεολογίας), «Περί μέτρων καί σταθμῶν», «Περί τῶν δώδεκα λίθων τῶν ὄντων ἐν τοῖς στολισμοῖς τοῦ Ἁαρών», ἀποτελοῦν πολύτιμα πετράδια στό μέγα ψηφιδωτό τῆς πατερικῆς γραμματείας. Ἐλαβε μέρος στή Β΄ Οἰκουμενική Σύνοδο.

Ἄρχισε τήν ἀνοικοδόμηση τῆς βασιλικῆς ὅταν βρισκόταν ἐν ζωῇ στά τέλη τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα. Ὁ ναός ἀποπερατώθηκε μετά τό θάνατό του (403 μ.Χ.). Ἐτάφη ἐκεῖ καί ἀφιερώθηκε στό ὄνομά του. Ἄγνωστο παραμένει πού ἦταν ἀρχικά ἀφιερωμένη. Τά ἐρεῖπια διασώζονται μέχρι σήμερα.

Τέλος ἀξίζει νά ἀναφέρουμε ἐνδεικτικά μερικά θαύματά του: Θεράπευσε τήν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας ἀπό δαιμόνιο πού τή βασάνιζε· ἀνάστησε τό νεκρό παιδί ἑνός ἀρχοντα τῆς Περσίας· θανάτωσε ἕναν λέοντα ὁ ὁποῖος ἔβγαινε ἀπό τό δάσος καί ἔτρωγε τούς ἀνθρώπους πού περνοῦσαν ἀπό ἐκεῖ κοντά· ἐξεδίωξε τό δαιμόνιο ἀπό κάποιον Κάλλιστο πού ἦταν γιός τοῦ πρώτου Ἐπάρχου τῆς Ρώμης· καί τέλος θεράπευσε τόν Μέγα Θεοδόσιο, τόν αὐτοκράτορα, ἀπό παράλυση τῶν κάτω ἄκρων.

Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου εἶναι μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες

πού οικοδομήθηκαν ποτέ στην Κύπρο μέ διαστάσεις 57,50 μ. x 35 μ. Ἄρχικά ἦταν ἐπάκλιτη, μέ ἕξι κιονοστοιχίες πού διαιροῦσαν τό ναό σέ ἐπτά ἄνισα κλίτη, σέ σχῆμα ἀκανονίστου τετραγώνου μέ νάρθηκα καί αἶθριο. Τά κλίτη πού βρίσκονταν ἐκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ κατέληγαν σέ ἡμικυκλικά ἀψιδώματα. Τό σύνθρονο ἔφερε κύκλιο δηλ. καλυμμένο διάδρομο μεταξύ τοῦ τοίχου, τῆς ἀψίδας καί τοῦ σύνθρονου, τό ὁποῖο ἐξυπηρετοῦσε τήν διακίνηση τῶν κληρικῶν κατά τήν ὥρα τῆς Θείας Λειτουργίας. Στό ἀνατολικό ἄκρο τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ὑπάρχει τάφος πού πιθανότατα ἀνήκει στόν Ἅγιο Ἐπιφάνιο. Νότια τῆς Βασιλικῆς ὑπῆρχε εὐρύς διάδρομος πού ὀδηγοῦσε στό Βαπτιστήριο μέ σταυρόσχημη κολυμβήθρα κτισμένη πάνω σέ ὑπόκαυστο πού θέρμαινε τό νερό τῆς, δωμάτια γιά ἀποδυτήρια, γιά ἀλλαγῆ ἐνδυμάτων καί θέση ὅπου στεκόταν ὁ ἐπίσκοπος ὅταν τελοῦσε τό μυστήριο.

Ἡ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου μέ τήν παλαιοχριστιανική βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου ἀποτελεῖ ἕναν συνδυασμό πίστεως, ἀνθρώπινης εὐφυΐας καί πολιτιστικῆς ἀκεραιότητας. Αὐτός ὁ ἱστορικός χῶρος εἶναι μιά πύλη πού μᾶς συνδέει μέ τό παρελθόν, μᾶς ἐμπνέει μέ τό πνεῦμα τοῦ παρελθόντος καί μᾶς ὑπενθυμίζει τή σημασία τῆς διατήρησης τῶν πολιτιστικῶν μας θησαυρῶν γιά τίς ἐπόμενες γενιές.

Ἡ περιοχή τῆς Σαλαμίνας, μαζί μέ τόν ὑπόλοιπο βορειοανατολικό τμήμα τῆς Κύπρου βρίσκεται ὑπό τουρκική κατοχή ἀπό τό 1974. Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου, ὅπως καί πολλά ἄλλα ἱστορικά μνημεῖα, ἀντιμετωπίζει προκλήσεις ὅσον ἀφορᾶ τήν προστασία καί τήν συντήρησή τῆς. Καί ἐνῶ τό Τμήμα Ἀρχαιοτήτων τῆς Κύπρου προσπαθεῖ νά κάνει τό καλύτερο δυνατόν σέ μιά μὴ ἐλεγχόμενη κατάσταση, τά πλεῖστα μνημεῖα πολιτιστικῆς κληρονομιάς εἶναι ἐρειπωμένα καί βουβά.

Εἶναι κρίσιμο νά ἀναγνωρίσουμε τή σημασία τῆς προστασίας τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου ὡς μνημείου παγκόσμιας κληρονομιάς. Ἡ UNESCO πρέπει νά ἀναλάβει δράση γιά νά ἐξασφαλίσει τή διατήρηση καί τήν προστασία του, παρέχοντας πόρους καί τεχνική ὑποστήριξη. Ἐπιπλέον, ἡ διεθνής κοινότητα πρέπει νά ἀσκήσει πίεση στίς κατοχικές ἀρχές, ὥστε νά ἐπιτρέψουν τήν προστασία καί τή διατήρηση τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ μνημείου.

Σήμερα ἡ παλαιοχριστιανική βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου παραμένει ἕνας ζωντανός μάρτυρας τῆς πίστεως καί τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου, μέρος τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τοῦ νησιοῦ καί τοῦ κόσμου. Ἡ προστασία τῆς ὡς παγκόσμιας κληρονομιάς εἶναι ὄχι μόνο καθῆκον, ἀλλά καί εὐθύνη πρὸς τίς ἐπόμενες γενιές καί τή διατήρηση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἐκπέμπει τόν πνευματικό της πλοῦτο στή σύγχρονη κοινωνία, γεφυρώνοντας τό χθές μέ τό σήμερα.

Ἀρχιμανδρίτης ΙΩΗΛ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου και Ἄνδρέα Φούλια
Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΟ ΤΡΙΚΩΜΟ.
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

ό σημαντικότερο μνημείο τῆς κωμόπολης τοῦ Τρικώμου, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τὰ σπουδαιότερα βυζαντινά μνημεῖα τῆς Κύπρου εἶναι ὁ δίκλιτος ναός τῆς Παναγίας Θεοτόκου (τέλος 11ου μέ ἀρχές 12ου καί 15ος αἰώνας). Ὁ ναός τιμᾶται στό Γενέσιο τῆς Θεοτόκου. Μετά τήν κατάληψη τοῦ χωριοῦ ἀπό τά τουρκικά στρατεύματα τό 1974, ὁ ναός μετατράπηκε σέ «μουσεῖο εἰκόνων» καί ἔτσι παραμένει μέχρι σήμερα. Ἡ παλαιότερη γνωστή σχεδιαστική ἀπεικόνιση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἔγινε ἀπό τόν Γάλλο ἀρχιτέκτονα Edmont Duthoit, μεταξύ τῶν μνηῶν Φεβρουαρίου καί Μαΐου 1862 ἤ ἀπό τόν Μάν ἔως τόν Αὐγουστο τοῦ 1865.

Ὁ ναός εἶναι τό ἀποτέλεσμα ἐπεμβάσεων, προσθηκῶν καί μετατροπῶν. Ὁ ἀρχικός βυζαντινός μονόκωρος τρουλλαῖος ναός, δηλαδή τό νοτιοανατολικό τμήμα τοῦ σημερινοῦ δίκλιτου, εἶχε μήκος 8.25μ. χωρίς τήν ἐλεύθερη ἀψίδα (τόξο 1.50μ. καί βέλος 2.80μ.) καί μήκος 6.80μ. καί ἀνήκει στόν τύπο τοῦ συνεπτυγμένου σταυροειδοῦς. Τό συνολικό μήκος τοῦ ναοῦ σήμερα εἶναι περίπου 17μ., ἐνῶ τό πλάτος του φτάνει τά 11.40μ. Ἡ ἀψίδα τοῦ βόρειου κλίτους ἔχει βέλος 1.60μ.

Τά σκέλη τοῦ σταυροῦ ἐσωτερικά καλύπτονται μέ ἡμικυλινδρικές καμάρες καί ἐξωτερικά μέ δίρρυτες στέγες πού ἀπολήγουν σέ ἀετώματα. Τά χαμηλωμένα γωνιακά διαμερίσματα φέρουν στέγαση μέ ἐλαφρῶς κεκλιμένη μορφή.

Στόν ἀρχικό ναό, ἡ μίμηση μορφολογικῶν στοιχείων ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη εἶναι ἐμφανής στήν τοικοδομία καί στά φωτιστικά του ἀνοίγματα: ὁ ἐξωτερικός νότιος τοῖχος διακοσμείται μέ δύο ἀβαθῆ τυφλά ἀψιδώματα, τά ὁποῖα σχηματίζονται μέ ἐναλλαγή πλίνθων καί λίθων, ὅπως καί τά τόξα τοῦ δίλοβου παραθύρου τοῦ νότιου τοῖχου. Τά τόξα τῶν τριῶν μονόλοβων παραθύρων τῆς ἀψίδας κατασκευάστηκαν μέ πλίνθους, ἐνῶ τά δώδεκα βαθμιδωτά, τοξωτά παράθυρα τοῦ τρουλλοῦ εἶναι διαμορφωμένα μέ παρόλιθους.

Ὁ ναός τῆς Παναγίας εἶναι ἀπό τούς ἐλάχιστους ναούς στήν Κύπρο,

ὅπου τὰ τόξα πού στηρίζουν τόν τροῦλλο ἐδράζονται σέ τέσσερις ἐντοιχισμένους κτιστούς ἡμικίονες, ἀντί σέ παραστάδες, σχηματίζοντας βαθιά τυφλά ἀψιδώματα, ἀπό τὰ ὁποῖα σώζονται μόνο αὐτά στὸν νότιο τοῖχο. Ὅπως φαίνεται στὸ δυτικότερα εὐρισκόμενο ἀψίδωμα τοῦ νότιου τοῖχου, τὸ ἀρχικὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ βρίσκεται περίπου 30 ἐκ. χαμηλότερα τοῦ σημερινοῦ.

Ὁ τροῦλλος τοῦ ναοῦ φέρει δώδεκα βαθμιδωτὰ ἀψιδωτὰ παράθυρα ἀπὸ πωρόλιθο. Τὸ δίλοβο παράθυρο κάτω ἀπὸ τὴν ἀετωματικὴ ἀπόληξή τοῦ νότιου σκέλους τοῦ σταυροῦ, ὅπως καὶ τὰ τρία μονόλοβα παράθυρα τοῦ ἡμικυλίνδρου τῆς ἀψίδας, σχηματίζονται μὲ ἀναλλαγὴ λίθων καὶ πλίνθων. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σχηματίζονται καὶ τὰ δύο τυφλά βαθμιδωτὰ ἀψιδώματα στὸν ἐξωτερικὸ νότιο τοῖχο. Δύο ὀρθογώνια παράθυρα ὑπάρχουν στὸν βόρειο τοῖχο, ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου καὶ ἄλλα δύο στὴ νότια πλευρά.

Ἡ τοικοδομία τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀδρὰ τετραγωνισμένους πωρόλιθους, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερους δόμους. Εἰκάζεται ὅτι μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Σαλαμίνα καὶ τὸ ἀρχαῖο ὕδραγωγεῖο, ἀφοῦ σέ δόμο πού βρίσκεται στὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ εἶναι χαραγμένη ἐπιγραφή, ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ὕδραγωγείου τῆς Σαλαμίνας ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα (610–641) Ἡράκλειο τὸν 7ο αἰώνα. Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει, † *ΕΓΕΝΕΤΟ[Ν] ΚΑΙ ΑΥΤΕ Η ΠΕΝΤΕ ΑΨΙΔΕΙ[Σ] ΜΗ(ΝΟC) Η' ΙΝΔ(ΙΚΤΙΩΝΟC) ΙΓ'*, πού ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν μῆνα Ἀπρίλιο τοῦ 640.

Μὲ τὴν Παναγία στὸ Τρίκωμο ὁμοιάζει τυπολογικὰ καὶ μορφολογικὰ ὁ κατεστραμμένος σήμερα βυζαντινὸς μοναστηριακὸς ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ Λαχερᾶ, Λαχέρνου ἢ Βλαχερνῶν ἢ Kokouli Monastir στὴ Μελούσεια, μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Ἄρσους. Σέ ἓνα σχέδιό του τὸ 1862 ὁ Ε. Duthoit, ἀπεικονίζει ἀπὸ τὴ βορειοδυτικὴ του πλευρὰ ἓνα ραδινὸ τρουλλαῖο ναὸ, μὲ μεταγενέστερο νάρθηκα, τὸν ὁποῖο μὲ ἰδιόχειρο σημείωμά του ὀνομάζει Παναγία τοῦ Βλαχερνόν (sic). Ἐρείπια τοῦ ναοῦ σώζονταν στὴν κατεχόμενη σήμερα περιοχὴ μὲ τὸ ἀντίστοιχο τοπωνύμιο μέχρι τὸ 1974. Ἡ ὀνομασία, ἡ τυπολογία καὶ ἡ μορφολογία τοῦ μνημεῖου αὐτοῦ παραπέμπουν σέ κωνσταντινουπολίτικα πρότυπα καὶ ἐπιρροές.

Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Θεοτόκου κατεδαφίστηκε στὶς ἀρχές τοῦ 15ου αἰῶνα, γιὰ νὰ κατασκευαστεῖ ἀντίστοιχου πλάτους καὶ ὕψους καμαροσκέπαστο κλίτος μὲ προεξέχουσα ἡμικυκλικὴ ἀψίδα στὰ ἀνατολικά καὶ ἐπιμελημένη τοικοποιΐα, μετατρέποντάς τον σέ δίκλιτο. Τὸν βόρειο τοῖχο τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ ἀντικατέστησαν ἀνοικτὰ γοθικὰ τόξα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν τὴν ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν δύο κλιτῶν, ὅπως στοὺς ναοὺς τῆς Παναγίας Αὐγασίδας στὴ

Μηλιά, τόν ναό τοῦ Τιμίου Προδρόμου στό Λάπαθος κ.ἄ. Τά τόξα βασιάζονται ἀπό τρία σύνθετα ὑποστυλώματα. Σέ μεταγενέστερη περίοδο, μετά τόν 16ο αἰῶνα, τά δύο κλίτη τοῦ ναοῦ ἐπεκτάθηκαν πρὸς τά δυτικά.

Ὅλοι οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ, ἐκτός ἀπό αὐτούς τοῦ ἀρχικοῦ τμήματος, ἐνισχύονται ἐξωτερικά μέ ἀντηρίδες, τέσσερις στόν βόρειο τοῖχο, τρεῖς στόν νότιο καί μία στόν δυτικό. Οἱ δύο ἀνατολικότερες ἀντηρίδες τοῦ βόρειου τοίχου ἔχουν διαπλατυσμένη βάση καί διαφέρουν ὡς πρὸς τοῦτο ἀπό τίς ὑπόλοιπες.

Πάνω ἀπό τή βόρεια τοξωτή εἴσοδο βρίσκεται ὀρθογώνια λιθανάγλυφη πλάκα, μέ τή χρονολογία 1804, χρονιά ἀνακαίνισης τοῦ μνημείου· ἀπεικονίζεται ἐπίσης σταυρός μέ τρίλοβες ἀπολήξεις σέ τριγωνικό βᾶθρο, τό ὁποῖο συμβολίζει τόν Γολγοθά. Μεταξύ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ βρίσκονται τά συμπιλήματα IC - XC / NI - KA. Δεξιά τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὑπάρχει ἄλλη ἐνεπίγραφη πλάκα, ἡ ὁποία καταγράφει ὅτι, *ΕΠΕΔΙΩΡΘΩΘΗ ΔΑΠΑΝΗ Γ. ΚΟΥΜΙΔΗ ΟΚΤΩΜ 1925*.

Κανένα ἀπό τά θυρώματα τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ δέν ἀνήκει στήν ἀρχική φάση. Ἡ σημερινή κύρια εἴσοδος, πού βρίσκεται στή βόρεια πλευρά, διαμορφώθηκε τό 1804, σύμφωνα μέ τή λιθανάγλυφη ἐπιγραφή. Εἶναι πιθανόν ἡ εἴσοδος αὐτή μέ τό ὀξυκόρυφο τόξο νά μετακινήθηκε ἀπό τό σημεῖο ἀνατολικότερά της, ὅπου διακρίνεται στήν τοικοποιΐα ἐντοιχισμένο χαμηλωμένο τόξο. Στή νότια πλευρά τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ, κάτω ἀπό τό δίλοβο παράθυρο, μεταξύ τῶν δύο τυφλῶν ἀψιδωμάτων, διακρίνονται ὑπολείμματα θύρας, ἡ ὁποία καταστράφηκε ὅταν ἀνοίχθηκε τό ὑφιστάμενο ὀρθογώνιο παράθυρο. Μία τρίτη εἴσοδος θά ὑπῆρχε στό κέντρο τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ. Στήν ἐπιδιόρθωση πού ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή τοῦ 1925, πιθανότατα ἀνοίχθηκαν οἱ τρεῖς μικρές βοηθητικές θύρες, πού φέρουν ὅλες ἡμικυκλικά τόξα: μιά στό δυτικό ἄκρο τοῦ βόρειου τοίχου, στήν κορυφή τῆς ὁποίας ὑπάρχει πλάκα μέ τρίλοβο σταυρό· ἄλλη μιά στό ἀνατολικό ἄκρο τοῦ νότιου τοίχου, ὅπου βρίσκεται τό ἱερό καί μιά στό μέσο περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς.

Το κωδωνοστάσιο τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι δύο σταθμῶν καί βρίσκεται στή βορειοανατολική γωνία τοῦ ναοῦ. Σύμφωνα μέ ἐπιγραφή χωρίς χρονολογία ψηλά στή βόρεια ὄψη του, ἐπιδιορθώθηκε μέ δαπάνη τοῦ Ἰωάννη Καρασαββα εἰς μνήμην τῶν γονέων του. Στήν κορυφή τοῦ κωδωνοστασίου ὑπάρχουν ὀκτώ μαρμάρινοι καί λίθινοι κιονίσκοι, ἐδῶ σέ δεύτερη χρήση.

Ἐντοιχισμένο στή βόρεια ὄψη τοῦ κωδωνοστασίου βρίσκεται εἰσηγμένο στήν Κύπρο, λευκό μαρμάρينو ὀρθογώνιο θωράκιο σέ δεύτερη χρήση. Τό θωράκιο φέρει ἀνάγλυφο διάκοσμο: στό κέντρο πολυφύλλο κοιλόκυρτο ρόδακα μέ ἀποστρογγυλεμένα φύλλα καί δύο λατι-

νικούς σταυρούς ἐκατέρωθέν του μέ πεπλατυσμένα ἄκρα. Ὁ ρόδακας περιβάλλεται ἀπό κυκλικό πλαίσιο, τοῦ ὁποίου ταινίες ἀπό τήν ἐξωτερική πλευρά του κάτω χαμηλά, διασταυρώνονται δεξιά καί ἀριστερά καταλήγοντας σέ σχηματοποιημένα φύλλα κισσοῦ, πού στηρίζουν τούς σταυρούς. Τά τέσσερα διάκενα, πού διαμορφώνονται μεταξύ τοῦ κυκλικοῦ πλαισίου πού περιβάλλει τόν ρόδακα καί τῶν κεραιῶν τῶν σταυρῶν, πληροῦνται μέ φυτικά κοσμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τά ἄνω ἐκφύονται ἀπό τόν σταυρό, ἐνῶ τά κάτω βρίσκονται σέ ἀντίθετη φορά. Στά δύο κάτω ἐξωτερικά διάκενα τῶν σταυρῶν ὑπάρχουν σχηματοποιημένα κυπαρίσσια, τῶν ὁποίων οἱ κορυφές συγκλίνουν πρὸς τίς ἀντίστοιχες γωνίες τῶν σταυρῶν. Σέ διάζωμα, τό ὁποῖο καλύπτει ὅλο τό μήκος πάνω ἀπό τούς σταυρούς καί τόν ρόδακα, ὑπάρχουν ἐπτά συμπλεκόμενοι κύκλοι διακοσμημένοι μέ διάφορα θέματα: τά δύο ἀκραιῶτα μέταλλα ἔχουν ἀωλέσει τήν ἴσως ἔνθετη διακόσμησή τους, ἐνῶ στόν ἐπόμενο ἀπό ἀριστερά ὑπάρχει τό συμπίλημα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ *ΧΡ*. Στόν τροχό πού ἀκολουθεῖ ἀπεικονίζεται πεντάλφα, ἐνῶ στόν κεντρικό ὑπάρχει ὀκτάφυλλος ρόδακας. Στά δεξιά του ὑπάρχει γεωμετρικό κόσμημα, στό κέντρο τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἰσοσκελής σταυρός. Στό ἐπόμενο μέταλλο ὑπάρχει ἄλλο συμπίλημα *ΚΥ*, δηλαδή Κυρίου, πού ἀντιστοιχεῖ στή σειρά μέ τόν προηγούμενο ἐνεπίγραφο κύκλο με τό *ΧΡ*. Ἀνάμεσα στούς λοβούς τῶν φύλλων τοῦ κεντρικοῦ ρόδακα ὑπάρχουν ὀπές, πού σχηματίζονται μέ τή χρήση τρυπανιοῦ, ὅπως καί στά φυτικά καί γεωμετρικά κοσμήματα. Εἶναι ἄγνωστο ἂν τό θωράκιο χρησιμοποιήθηκε ἀρχικά στό μεσοβυζαντινό τέμπλο τοῦ ναοῦ ἢ ἂν μεταφέρθηκε ἀπό ἄλλοῦ. Στό μαρμάρινο θωράκιο τῆς Παναγίας Θεοτόκου ἐπιβιώνουν στοιχεῖα ἀπό τήν παλαιοχριστιανική περίοδο καί φαίνεται νά ὁμοιάζει περισσότερο μέ ἀντίστοιχα πού προέρχονται ἀπό τά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Τό θωράκιο εἶναι ἔργο καλοῦ ἐργαστηρίου, ἔχει ἰσορροπημένη καί συμμετρική σύνθεση καί θά μπορούσε νά χρονολογηθεῖ στόν 12ο αἰῶνα.

Μέ βάση τά μορφολογικά ἀρχιτεκτονικά στοιχεῖα, ἀλλά καί τόν τοιχογραφικό διάκοσμο, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται στό ἴδιο συνεργεῖο μέ αὐτό τῆς Μονῆς τῆς Φορβιώτισσας στήν Ἀσίαν (1105-1106), ὁ βυζαντινός ναός τῆς Παναγίας Θεοτόκου στό Τρίκωμο θά μπορούσε νά χρονολογηθεῖ στό τέλος τοῦ 11ου ἢ ἀρχές 12ου αἰῶνα.

Ὁ βυζαντινός ναός φαίνεται ὅτι ἦταν κατάγραφος μέ τοιχογραφίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνα. Σήμερα σώζονται πολύ λίγες, ἀφοῦ οἱ πῖο πολλές καταστράφηκαν ἀπό ἀγνοία καί ἀφέλεια, ὅπως σημειώνει ὁ Ἄθ. Παπαγεωργίου. Κατά τή δεκαετία τοῦ 1920 οἱ κάτοικοι ἀφαίρεσαν τίς κατάμαυρες ἀπό καπνιά τοιχογραφίες μέχρι τοῦ ὕψους πού μπορούσαν νά φτάσουν καί κάλυψαν τούς τοίχους μέ λευκό στρώμα γύψου.

Οί σωζόμενες τοιχογραφίες καλύπτουν τό ήμισφαίριο τοῦ τρούλλου, τό τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας, τά ἐσωράχια τῶν κεντρικῶν τόξων τοῦ νότιου καί βόρειου τοίχου καί σέ κακή κατάσταση τό τύμπανο καί τό ἐσωράχιο τοῦ δυτικοῦ τυφλοῦ τόξου τοῦ νότιου τοίχου. Ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν ἔχουν σωθεῖ στό τύμπανο τοῦ τρούλλου καί στόν νότιο τοῖχο. Διακοσμητικά μοτίβα διασώζονται στά ἐσωράχια τῶν τόξων τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου. Στά σφαιρικά τρίγωνα τοῦ τρούλλου δέν ἔχουν σωθεῖ τοιχογραφίες.

Στό κεντρικό μετάλλιο τοῦ τρούλλου εἰκονίζεται ὁ Χριστός Παντοκράτορας ὡς αὐστηρός κριτής νά εὐλογεῖ σέ ἐρυθρό βάθος. Ὁ Χριστός φέρει σταυροφόρο φωτοστέφανο διακοσμημένο μέ πετράδια ἀντί τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐπιγραφῆς *Ο ΩΝ*. Τά ἐπιφανειακά χρώματα τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἔχουν φθαρεῖ μέ ἀποτέλεσμα νά ἐκληφθεῖ ὅτι ἡ τοιχογραφία αὐτή εἶναι ἔργο διαφορετικοῦ ζωγράφου. Στήν περιφέρεια τοῦ μεταλλίου ὑπάρχει ταινία μέ ἐπιγραφή πού ξεχωρίζει τόν Παντοκράτορα ἀπό τήν παράσταση τῆς Ἑτοιμασίας τοῦ Θρόνου. Εἶναι ἡ ἀρχαιότερη παράσταση τῆς Ἑτοιμασίας στήν Κύπρο. Ἡ ἀπεικόνιση αὐτή ἐπηρέασε καί τόν ζωγράφο στόν ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στό Πέρα Χωρίο Νήσου. Ἡ ἐπιγραφή αὐτή ἀναφέρει, † *Ο ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΗΣ ΕΞ ΑΠΟΠΤΟΥ (sic) ΤΟΥ ΤΩΠΟΥ: ΤΟΥΣ ΗΣΙΩΝΤΑΣ ΠΑΝΤ(ΑC) ΕΝΘΑΔΕ ΒΛΕΠΗ: ΨΥΧΑΣ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΗΝΗΣΙΝ ΚΑΡΔΙΑC: ΒΡΟΤΟΙ ΠΤΟΗΣΘΑΙ [ΤΟΝ] ΚΡ(Ι)Τ[ΗΜ] ΤΗΣ ΔΙΚ[ΗC]*. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς καθώς καί ἡ τεχνοτροπία τῶν προσώπων πού μετέχουν στή Δέση, γύρω ἀπό τόν θρόνο τῆς Ἑτοιμασίας καί οἱ συνοδευτικές ἐπιγραφές εἶναι τά ἴδια μέ τίς ἐπιγραφές καί τήν τεχνοτροπία τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ.

Στόν θρόνο τῆς Ἑτοιμασίας ἀπεικονίζεται σέ καλυμμένο πολυτελές κάθισμα ριγμένο ὕφασμα καί πάνω σέ αὐτό, γιά πρώτη φορά ἀνοικτό εὐαγγέλιο μέ τήν ἐπιγραφή, † *ΜΗ ΚΡΙ/ΝΕ/ΤΕ Κ(ΑΙ) // ΟΥ ΜΗ / ΚΡΙ/ΘΗΤΕ*. Πάνω στόν θρόνο πατᾶ τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐν εἶδει φωτοστεφανωμένης περιστερᾶς καί πίσω διπλός σταυρός μέ τόν ἀκάνθινο στέφανο. Δεξιά καί ἀριστερά εἰκονίζονται ὁ σπόγγος καί ἡ λόγχη. Τόν θρόνο περιβάλλουν ἡ Θεοτόκος καί ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος δεόμενοι καί πίσω τους εἰκονίζονται σέ δύο πολυπληθεῖς ομάδες σεβίζοντες ἄγγελοι μέ καλυμμένα τά χέρια. Οἱ ἐκατέρωθεν τῆς Παναγίας καί τοῦ Προδρόμου ἰστάμενοι ἀρχάγγελοι εἶναι ντυμένοι αὐτοκρατορικά, ὅπως καί στόν τρούλλο τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στό Πέρα Χωρίο Νήσου, πού χρονολογοῦνται γύρω στό 1160-1180. Οἱ ὑπόλοιποι ἄγγελοι παρουσιάζονται μισογονατισμένοι, οἱ ὅποιοι σιγά - σιγά ἀνασηκῶνται ὅσο προσεγγίζονται πρὸς τόν θρόνο. Ἀπό τό ὄνομα τῆς Θεοτόκου διασώζεται μόνον ἡ συντομογραφία *ΘΟΥ* καί τοῦ ἁγίου Ἰωάννη, *Ο Α(ΓΙΟΣ) ΙΩ(ΑΝΝΗΣ) Ο ΠΡ(ΟΔΡΟ)Μ(ΟΣ)*. Πάνω ἀπό τόν θρόνο ἀναγράφεται, *ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ*. Πάνω ἀπό τούς ἄγγέλους μέ τά γράμματα ἀραία τοπο-

θετημένα, ἀναγράφεται, *ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΑΤΟΣΑΝ ΑΥΤΩ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΑΓΓ[ΕΛ]ΟΙ ΑΥΤΟΥ.*

Στό τύμπανο τοῦ τρούλλου σώθηκαν ὑπολείματα τοιχογραφιῶν καί διακοσμητικά μοτίβα στά ἐσωράχια τῶν μονόλοβων παραθύρων. Στά δώδεκα διάχωρα, τά ὁποῖα σχηματίζονται ἀπό τά ἕξι παράθυρα, ἀπεικονίζονταν πιθανότατα προφήτες.

Στό τεταρτοφαῖριο τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ βήματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὄρθια καί δεόμενη στόν εἰκονογραφικό τύπο τῆς Βλαχερνίτισσας, μέ τόν Χριστό σέ μετάλλιο μπροστά στό στήθος της. Ὁ φωτιστέφανος τῆς Θεοτόκου φέρει παρόμοιο διάκοσμο μέ ἐκεῖνο στήν ὁμόθεμη ἀπεικόνιση στή Φορβιώτισσα καί τούς φωτιστέφανους τῶν ἁγίων Ἄρέθα καί Ἀρτεμίου στόν ἴδιο ναό. Ἡ Θεοτόκος πατᾶ σέ ὑποπόδιο χρώματος ὄχρα. Τό βᾶθος πίσω της διαμορφώνεται σέ πρασινωπό ἔδαφος μέ παρατακτική τοποθέτηση ἀνθισμένων φυτῶν καί οὐρανόβαθυκύανο. Εἰκονογραφικά καί τεχνοτροπικά ὁμοιάζει μέ τήν τοιχογραφία τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας στό τύμπανο τοῦ τυφλοῦ τόξου πάνω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ νάρθηκα, μέ μόνη διαφορά ὅτι στήν Ἀσίνου ἡ Θεοτόκος παριστάνεται στηθαία καί τά χέρια της εἶναι ὑπερβολικά μεγάλα. Ἡ Θεοτόκος στό Τρίκωμο συνοδεύεται ἀπό συμπληματικές ἐπιγραφές σέ μέταλλα *ΜΗΡ-ΘΥ* καί ἀπό τό στίχο *ΧΑΙΡΕ ΤΕ ΤΕΚΟΥΣΑ ΤΟ ΦΩΣ ΚΑΙ ΜΗ ΓΝΟΥΣΑ ΤΟ ΠΟΣ*, πού παραπέμπει τόν στίχο τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου, «Χαῖρε τό φῶς ἀρρήτως γεννήσασα» (Οἶκος Γ').

Στή βάση τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἀψίδας ὑπάρχει ἐκτενής ἐπιγραφή, προφανῶς μέ παράκληση τοῦ κτήτορα πρὸς τή Θεοτόκο, *Ω ΠΑΝΤΑΝΑΚΚΑ ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΥΠΕΡΤΕΡΑ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΓΝΗ ΚΑΙ ΜΗΤΗΡ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ: ΗΔΕ ΤΟΝ ΠΟΘΟΝ ΤΗΣ ΤΑΛΑΙΝ(Η)Σ ΨΥΧ(Η)Σ ΜΟΥ: ΚΑΙ ΓΕΝΟΥ ΜΟΙ ΜΕΣΗΤ(Η)Σ ΕΝ ΩΡΑ ΔΙΚ(Η)Σ: ΟΠΩΣ ΕΚΦΥΓΩ ΜΕΡΟΣ Τ[Η]Σ ΚΟΛΑΣΕΩΣ*. Ἡ ἀρχή καί τό τέλος τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς σώζονται στήν ἴδια θέση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας, ἐνῶ τό ὑπόλοιπο ἔχει καταστραφεῖ. Στήν Παναγία Τρικώμου κείμενα καί εἰκόνες παραπέμπουν σέ μία αἶθουσα δικαστηρίου μέσα στήν ἐκκλησία, ὅπου ὁ Χριστός ἐμφανίζεται ὡς ὁ κριτής, ὁ δωρητής ὡς ὁ ἰκέτης καί ἡ Θεοτόκος ὡς ἡ μεσίτρια. Μέ τίς τοιχογραφίες τῆς Φορβιώτισσας (1105-1106) καί κατ'ἐπέκταση τοῦ Τρικώμου (περί τό 1120) συσχετίζεται τμήμα ἐπιστυλίου τέμπλου μέ σκηνές ἀπό τό Δωδεκάροτο (Βάπτιση, Μεταμόρφωση καί Ἑγερση τοῦ Λαζάρου) τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 12ου αἰῶνα ἀπό τή Μονή τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στό Σινᾶ. Τό ἐπιστήλιο αὐτό, μέ τίς ἤρεμες ἐπίπεδες μορφές, ἀποδόθηκε σέ ζωγράφο ἀπό τήν Κύπρο.

Ταινία μέ κλιμακωτό ὀδοντωτό κόσμημα διαχωρίζει τή Θεοτόκο ἀπό τήν παράσταση τῆς Ἀνάληψης τοῦ Χριστοῦ στήν καμάρα τοῦ ἱεροῦ βήματος.

Ἡ τριμερής Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ παρουσιάζει πολλά κοινά εἰκονογραφικά καί τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά μέ τήν Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας (1105/6).

Στό ἀνατολικό τμήμα τῶν ἐσωραχίων τῶν κεντρικῶν τυφλῶν τόξων τοῦ βόρειου καί νότιου τοῖχου εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, ὅπως ἀκριβῶς στό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Τριάδας στή Μονή τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου στόν Κουιζοβέντη. Ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ ἱστορήθηκε στό βόρειο τόξο καί ἡ Θεοτόκος στό νότιο. Τά ἐπιφανειακά χρώματα τοῦ Ἀρχαγγέλου καί αὐτά τῆς Θεοτόκου διατηροῦνται σχετικὰ καλά. Ἡ μορφή τῆς Θεοτόκου στό Τρίκωμο εἶναι ἴδια μέ ἐκείνη στόν ναό τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας, ἡ ὁποία διατηρεῖται ἀκέραιη, ἐνῶ ἀπό αὐτήν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ ἔχουν καταστραφεῖ τά χέρια. Ἡ ὁμοιότητα πού παρουσιάζει μέ τήν ἀντίστοιχη ἀπεικόνισή του στήν Ἀσίνου εἶναι χαρακτηριστική.

Οἱ ὑπόλοιπες τοιχογραφίες τῶν ἐσωραχίων τῶν κεντρικῶν τόξων τοῦ βόρειου καί νότιου τοῖχου ἀπεικονίζουν σκηνές τοῦ θεομητορικοῦ κύκλου ἐμπνευσμένες ἀπό τό ἀπόκρυφο πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου καί μία σκηνή ἀπό τόν χριστολογικό κύκλο.

Στό νότιο τόξο πάνω ἀπό τή Θεοτόκο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παριστάνεται ἡ Προσευχή τοῦ Ἰωακείμ, *Ο Α(ΠΙΟC) ΙΩΑΚΗ[Μ] / ΕΝ ΤΗ ΣΚΗ/ΝΙ ΠΡΟC/ΕΥΧΟ/ΜΕ/ΝΟC*. Τή σκηνή τοῦ Ἰωακείμ ἀποτελοῦν δύο κυπαρίσσια δεμένα στίς κορυφές τους, θέμα πρωτότυπο στή βυζαντινή τέχνη. Στό δυτικό τμήμα τοῦ ἐσωραχίου τῆς νότιας καμάρας ἱστορήθηκε πάνω ὁ Ἀσπασμός τοῦ Ἰωακείμ καί τῆς Ἄννας, *Ο ΑCΠΑ[С]ΜΟ[С] ΙΩΑ/ΚΗΜ Κ(ΑΙ) ΑΝΝΑC* καί κάτω οἱ Ποιμένες, *ΟΙ ΠΥΜΕ/ΝΕC*, ἀπό τή σκηνή τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ, πού συνέχισε στό διπλανό τμήμα τοῦ νότιου τοῖχου. Ἡ σκηνή τῆς Γέννησης εἶναι ἡ ἀρχαιότερη πού σώζεται στήν Κύπρο.

Στό ἐσωράχιο τοῦ βόρειου τυφλοῦ τόξου, πάνω ἀπό τόν ἀρχάγγελο Γαβριήλ, παριστάνεται στό ἀνατολικό μισό τοῦ ἐσωραχίου ἡ Προσευχή τῆς ἁγίας Ἄννας, *Η ΠΡΟCΕΥΧΗ ΤΗΣ ΑΝΝΑC*, ἐνῶ στό δυτικό μισό πάνω ἡ Προσφορά τῶν Δώρων τοῦ Ἰωακείμ καί τῆς Ἄννας, *ΙΩΑΚΗΜ Κ(ΑΙ) ΑΝΝΑ / ΠΡΟCΦΕΡΟΝΤΕC ΤΑ ΔΟ/ΡΑ* καί κάτω τό Γενέσιο τῆς Θεοτόκου, *ΓΕΝΝΗ[С]ΙC ΤΗΣ Θ(ΕΟΤΟ)ΚΟΥ*. Ἡ σκηνή τοῦ Γενεσίου παρουσιάζει πολλές ὁμοιότητες μέ τήν ὁμόθεμη σκηνή στόν ναό τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας. Δυστυχῶς οἱ τοιχογραφίες αὐτές ἔπαθαν μεγάλη φθορά, ὅταν κατεδαφίστηκε ὁ βόρειος τοῖχος καί ἀντικαταστάθηκε μέ τόξα γιά νά ἐνωθεῖ μέ τό βόρειο κλίτος. Τό ὑπεράνω τοῦ νεότερου ἀνατολικοῦ τόξου τμήμα ξανακτίστηκε πρόχειρα καί κάλυψε καί τίς τοιχογραφίες τοῦ ἐσωραχίου. Τό 1966, κατά τή διάρκεια ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τοῦ ναοῦ, ἡ προσθήκη ἀφαιρέθηκε μέ ἀποτέλεσμα νά ἀποκαλυφθεῖ ὁ

τοιχογραφικός διάκοσμος.

Τό δυτικό τυφλό τόξο του νότιου τοίχου που είχε έντοιχιστεί σέ άγνωστο χρόνο, όταν αφαιρέθηκε αποκάλυψε τοιχογραφίες, οί όποιες δέν ήταν καλυμμένες μέ αϊθάλη, αλλά ήταν πολύ κατεστραμμένες. Στο τύμπανο του τόξου ψηλά εικονίζονται δύο αδιάγνωστοι άγιοι, πιθανώς ο [ΕΥΣΤΡ]Α[ΤΙΟΣ] — τονίζεται τό Α΄ — άριστερά, έχει άσπρα μαλλιά και γένεια και ο Μαρδάριος στή δεξιά, που φορεί κάλυμμα στήν κεφαλή. Χαμηλότερα απεικονίζονται άλλοι δύο αδιάγνωστοι άγιοι σέ κακή κατάσταση διατήρησης, μάλλον ή ΒΑ[ΡΒΑΡΑ], παρά ο Βαρνάβας, ο όποιος τον 12ο αιώνα άπαντά μόνο στον ήμικύλινδρο του ίερού, ένω ή Βαρβάρα στον κυρίως ναό, όπως λ.χ. στήν Παναγία Άμασγού και στή Χρυσελευσα Έμπας, στον Άγιο Γεώργιο Σακκά στήν Καρπασία. Στο έσωράχιο του τόξου, στο ανατολικό μισό απεικονίζεται πολύ κατεστραμμένος άλλος αδιάγνωστος άγιος, ένω στο δυτικό μισό απεικονίζεται ο άγιος Έλπιδοφόρος (στήν επιγραφή αναφέρεται ως Έπιδοφόρος) και πολύ κατεστραμμένος ο άγιος Άνεμπόδιτος, από τήν ομάδα των άγίων Άκινδύνων, στήν όποία ανήκει και ο Έλπιδοφόρος. Η μορφή του άγιου Άκινδύνου στο Τρίκωμο, ως προς τά εικονογραφικά χαρακτηριστικά, είναι όμοια μέ τή μορφή του άγιου Έλπιδοφόρου σέ τοιχογραφία του 12ου αιώνα από τον ναό του Άγίου Θεοδώρου των Χορτακίων στή Σωτήρα Άμμοχώστου. Χαμηλότερα στή δυτική πλευρά του τόξου απεικονίζεται ολόσωμος ο άγιος Άνδρόνικος.

Οί τοιχογραφίες στον δυτικό κίονα μέ τον άγιο Μηνά και αδιάγνωστο άσκητή άγιο χρονολογούνται και αυτές στον 12ο αιώνα και προέρχονται από τό ίδιο εργαστήριο που εκτέλεσε και τίς υπόλοιπες. Η τοιχογραφία του άγιου Άνδρόνικου στον τοίχο, δεξιά από εκείνη του άγιου Μηνά, μπορεί νά χρονολογηθεί στον 15ο αιώνα και είναι έργο επιδέξιου καλλιτέχνη, ο όποιος ακολουθεί τήν παλαιολόγεια τεχνοτροπία.

Έχει σημειωθεί πώς στίς τοιχογραφίες του Τρικώμου διαφαίνονται τά έντονα χαρακτηριστικά του μοναστικού εικονογραφικού προγράμματος, μέ τήν απεικόνιση σχεδόν αποκλειστικά άνδρων άγίων, καθώς και μέ τήν αναγραφή επιγραμμάτων στή στεφάνη του τρούλλου ή στήν άψίδα, τά όποια παρουσιάζουν τον Παντοκράτορα ως κριτή/τιμωρό και αναπέμπονται ίκεσίες γιά έλεος.

Οί τοιχογραφίες στο Τρίκωμο, όπως και εκείνες στήν Παναγία Φορβιώτισσα στήν Άσίνου, έχουν αποδοθεί σέ εργαστήριο από τήν Κωνσταντινούπολη ή από τήν Κύπρο, τό όποιο θά αποτελείτο από τουλάχιστον δύο ζωγράφους. Τό σχέδιο είναι καθαρό και άπλοποιημένο. Οί επιμέρους αδυναμίες στίς μορφές αποδόθηκαν στήν έξάρτησή τους από εικονογραφημένα χειρόγραφα και στήν όχι πάντα μέ επιτυχία προσπάθεια του ζωγράφου νά τίς προσαρμόσει στίς επιφάνειες των τοίχων.

Κατά τήν ἱστόρηση τοῦ ναοῦ χρησιμοποιήθηκαν λαμπερά ἀλλά γλυκά καί ἀπαλά χρώματα, ὅπως ἀκριβῶς καί στήν Παναγία Φορβιώτισσα καί στήν Ἁγία Ἄννα στά Καλιάνα (12ος αἰώνας). Οἱ τοικογραφίες στό Τρίκωμο ὑπερέχουν σέ ποιότητα ἀπό ἐκεῖνες τῆς Φορβιώτισσας.

Μετά τήν τουρκική εἰσβολή τοῦ 1974 οἱ κατοκικές ἀρχές δέν κατέστρεψαν τίς τοικογραφίες καί ἐπιδεικνύουν τόν ναό, τόν ὁποῖο μετέτρεψαν σέ μουσεῖο, σάν παράδειγμα καλῆς διατήρησης χριστιανικοῦ ναοῦ στό κατεχόμενο τμήμα τῆς Κύπρου. Καμία ὥστόσο φροντίδα δέν γίνεται γιά τή συντήρηση τῶν τοικογραφιῶν μέ ἀποτελεσμα νά παρατηροῦνται φθορές.

Στό βόρειο κλίτος τοῦ ναοῦ διασώζονται τοικογραφίες ἰταλοβυζαντινῆς τεχνοτροπίας τοῦ 16ου αἰώνα. Στό ἀνατολικό τμήμα τῆς καμάρας παριστάνεται ὁ Χριστός ὀλόσωμος, καθήμενος σέ τόξο, μέσα σέ δόξα, μέ τή μορφή πολύχρωμης ὀδοντωτῆς ταινίας, τήν ὁποία στηρίζουν τέσσερις στηθαῖοι ἄγγελοι. Μέ τό δεξί χέρι εὐλογεῖ καί μέ τό ἀριστερό στηρίζει στό γόνατο ἀνοικτό εὐαγγέλιο. Ἡ ὀδοντωτή ταινία μέ τά χρώματα τῆς ἱρίδας γύρω ἀπό τόν Παντοκράτορα ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ὅπως λ.χ. στήν Παναγία Αὐγασίδα στή Μηλιά Ἴμμωκώστου, στόν Χριστό Ἄντιφωνητή στήν Καλογραῖα καί στόν Τίμιο Σταυρό στό Πελένδρι.

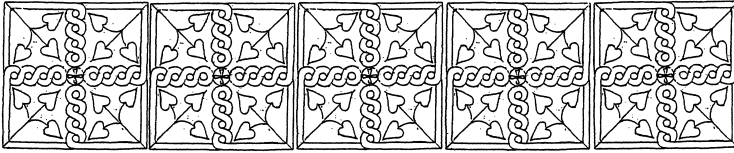
Διασώθηκαν ἀκόμη ἀπεικονίσεις τῶν προφητανάκτων Δαβίδ καί Σολομῶντος σέ μετάλλια μέ ἱριδόμορφη περιφέρεια. Οἱ στηθαῖοι βασιλεῖς κρατοῦν εἰλητάριο μέ τό ἀριστερό χέρι. Σέ ἐκεῖνο τοῦ Δαβίδ ἀναγράφεται, *ΑΚΟΥΣΟΝ, ΘΥΓΑΤΕΡ, ΚΑΙ ΙΔΕ ΚΑΙ ΚΛΙΝΟΝ ΤΟ ΟὐΣ ΣΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΛΑΘΟΥ* (Ψαλμ. μδ' 11) καί σέ ἐκεῖνο τοῦ Σολομῶντος, *ΠΟΛΛΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΕΠΗΗΣΑΝ Δ*. (Παροιμ. κθ' 29).

Στήν κόγχη τῆς πρόθεσης ἀπεικονίζεται ἡ σκηνή τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ – Προσκύνησης τῶν Ποιμένων μέ τήν τεχνική τῆς ἐλαιογραφίας. Πρόκειται γιά ἔργο τοῦ ζωγράφου Κωνσταντῆ Σ. Σεργίου (1923–2004) ἀπό τό Παραλίμνι, τό ὁποῖο ἱστόρησε τό 1959. Σύμφωνα μέ τήν ἀφιερωματική ἐπιγραφή ἡ τοικογραφία τῆς Γέννησης ἀποτελεῖ δέηση τοῦ Ἄνδρέα Κ. Προκοπίου, τῆς συζύγου καί τῶν τέκνων του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου, Ἄνδρέας Φούλιας, *Παναγία Θεοτόκος Τρικώμου. Ἀπό τό Ἀρχεῖο τοῦ Σταύρου Μπαλτογιάννη*, Ἱερός Ναός Ἁγίου Ἰακώβου (Τρικώμου) Κόκκινες Λάρνακας 2020.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ καί
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΟΥΛΙΑΣ

Ἀνωτίου Κουφέττα

ΤΟ ΦΛΑΜΟΥΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ

ἰς τὴν γύρω περιοχὴν τοῦ χωρίου ἔχουν ἐπισημανθεῖ δεκάδες ἀρχαιολογικοὶ κῶροι. Μέχρι τὴν εἰσβολὴν τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Κύπρον τὸ 1974, ἔγιναν μόνον μικρᾶς κλίμακος ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφές καὶ ἐπισκοπήσεις. Ἐνευρέθησαν ἀρχαῖα νεκροταφεῖα, λαξευτοὶ τάφοι καὶ ἄλλα εὐρήματα, ὅπως ἐργαλεῖα, ἀγγεῖα καὶ ἀγάλματα τῆς πρώιμου βυζαντινῆς περιόδου, τῶν ρωμαϊκῶν καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Αὐτὸ καταδεικνύει ὅτι ἡ περιοχὴ ἦτο ἀπὸ τότε κατοικημένη.

Πάντως τὸ σημερινὸν χωρίον ὑπῆρχεν ἐπὶ Φραγκοκρατίας. Εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χάρτες σημειώνεται ὡς «Framudi». Φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ χωρίου εἶναι φυτώνυμη καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ φυτόν φλαμούριν. Πρόκειται διὰ φυλλοβόλον θάμνον πού ἀφθονοῦσε εἰς τὴν περιοχὴν. Τὸ Φλαμούδι, κατὰ τὸ ἔτος 1973 ἦτο ἀμιγῆς ἐλληνικὸν χωρίον, μὲ 247 κατοίκους. Ἀπὸ τὸ 1974 εἶναι κατεχόμενον ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰσβολῆς, οἱ δὲ κάτοικοί του ἐπροσφυγοποιήθησαν εἰς τίς ἐλεύθερες περιοχάς τῆς Κύπρου.

Χαρακτηριστικῶς, ἀναφέρονται ὀρισμένες περιπτώσεις. Ἐνα χιλιόμετρον βορείως τοῦ χωρίου, νοτίως τῆς βορείου θαλάσσης, ἐπὶ λοφίσκου τῆς πεδιάδος ἐπονομαζομένου «Βουνάρι», τὸ 1910 ἀνευρέθη κάποιον ἱερόν τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Εὐρέθησαν δὲ δύο ἀκρωτηριασμένα ἀγάλματα τοῦ 5ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Εὐρέθησαν ἐπίσης κατάλοιπα οἰκοδομήματος τῆς τελευταίας ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὡς καὶ ἀγγεῖα τῆς μέσης ἐποχῆς του. Βορειοανατολικώτερα, εἰς τὸ «Σπήλαιον τοῦ Τσιαλῆ», ὅχι μακρὰ ἀπὸ τὴν βόρειον θάλασσαν, ὑπάρχει μνημιακὸς λαξευτὸς τάφος τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν ὑφίστανται καὶ ἄλλοι τάφοι. Ἀνατολικώτερον, εἰς τὴν τοποθεσίαν «Τζιόνια», ὑφίστανται καὶ ἄλλοι τάφοι τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἀναφέρεται ὅτι εἰς κάποιον τάφον σηματοδοτοῦνται δύο μεγάλοι, περίπου ὀρθογώνιοι καὶ σπητοὶ ὀγκόλιθοι, ὁ ἕνας παρά τὸν ἄλλον, ὕψους πέραν τῶν 3 μέτρων, πλάτους 1.50-1.75μ., καὶ πάχους 0.60μ.

Μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν «Λάκκος», 2.5 χλμ. ΒΔ τοῦ Φλαμουδίου, ἐνετοπίσθη οἰκισμὸς τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς,

όπου εύρέθησαν αρκετά έργα λεία και άλλα αντικείμενα. Ἐκτός αὐτοῦ τοῦ οἰκισμοῦ, ἀναφέρονται καί ἄλλοι ἀρχαῖοι οἰκισμοί, μεταξύ τῶν ὁποίων εἰς τὰ «Καψάλια», τίς «Μάνδρες», τήν «Κακοσσινηνίαν», τό «Τορνάριν» καί τό «Λιμνιονούδι» πρὸς τήν περιοχὴν τοῦ Δαυλοῦ, καί τήν «Μελίσσαν» πρὸς τήν περιοχὴν τῆς Ἰακανθοῦς.

Θεωρεῖται βέβαιον ὅτι κατὰ τήν βυζαντινὴν περίοδον τό Φλαμουδί εὕρισκετο παρά τήν βόρειον ἀκτὴν τῆς Κύπρου, πιθανόν ὑπὸ ἄλλην ὀνομασίαν. Κατὰ τήν περίοδον τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν (7ος - 10ος αἰ.) μετεκινήθη νοτιώτερον διὰ νά εἶναι ἀθέατον ἀπὸ τήν θάλασσαν. Οἱ κάτοικοι τοῦ ἴδρουσαν τὸν νέον συνοικισμόν, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει σήμερον, πίσω ἀπὸ τὸν λόφον πού ὀνομάζεται «Βίκλα». Βίκλα ὑπάρχει ἐπίσης ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ παρακείμενα χωρία Ἰακανθοῦ καί Καλογραία. «Βίκλα» σημαίνει, φρουρά, φυλάκιον, παρατηρητήριον.

1. ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ἡ ἱερὸς ναὸς εὕρσκεται εἰς τό κέντρον τοῦ χωρίου. Ἰανοικοδομήθη τό 1898 διὰ συλλογικῆς προσπάθειας τῶν κατοίκων, εἰς τήν θέσιν μικρᾶς παλαιότερας ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πιθανόν νά ἦτο τοῦ 15ου αἰ. Εἶναι ναὸς ὀρθογώνιος, μέ γυναικωνίτην, καί στεγάζεται μέ ὀξυκόρυφον καμάραν. Τό ἱερόν βῆμα στεγάζεται μέ ἡμιθόλιον καί ἔχει ἀψίδα ἡ ὁποία ἐσωτερικῶς εἶναι ἡμικυκλική καί ἐξωτερικῶς εἶναι τρίπλευρη. Εἰς τήν νότιον καί τήν βόρειον πλευράν τῆς στέγης ὑπάρχουν ἀνά τέσσαρις τριγωνικῆς ἐξοχές. Ἐσωτερικῶς σχηματίζονται τέσσαρα σταυροθόλια. Εἰς τήν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ νοτίου καί τοῦ βορείου τοίχου, ὑπάρχουν τυφλές τοξοστοιχίες, οἱ ὁποῖες κοσμοῦνται μέ νεοκλασσικὰ στοιχεῖα καί φέρουν ἀνά τέσσαρα τυφλά τόξα. Τό διώροφον κωδωνοστάσιον, μέ λαξευτόν διάκοσμον, εὕρσκεται ἐπὶ τῆς Ν.Α. γωνίας τοῦ ναοῦ. Φέρει δύο καμπάνες, ἡ μία πολὺ μεγάλη, εἰς τήν νότιον πλευράν τοῦ πρώτου ὀρόφου, καί ἡ ἄλλη ἀρκετὰ πῖο μικρή, εἰς τήν ἀνατολικὴν πλευρά τοῦ δευτέρου ὀρόφου. Ἡ κυρία εἴσοδος πρὸς τὸν ναόν εἶναι ἀπὸ τό δυτικόν ἡμισυ τοῦ νοτίου τοίχου. Ἰακριβῶς ἀπέναντι, εἰς τὸν βόρειον τοῖχον, ὑπάρχει ἡ δευτέρα εἴσοδος. Ἡ τρίτη εἶναι ἀπὸ τό μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Καί οἱ τρεῖς εἶναι μέ τοξωτὰ ὑπερθύρα. Ἰαφίσταται καί μικρὴ εἴσοδος πρὸς τό ἱερόν, ἀπὸ τό ἀνατολικόν ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου. Εἰς τό σιδηροῦν κιγκλίδωμα πού εὕρσκεται εἰς τό τοξωτόν ὑπερθύρον τῆς δυτικῆς εἰσόδου, ὑπάρχει ἡ χρονολογία «1891». Εἰς τό ἀνάλογον κιγκλίδωμα τῆς νοτίου εἰσόδου ὑπάρχει ἡ χρονολογία «1894». Ἰαπί ἐντοιχισμένης πέτρας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἰδίας, νοτίου καί κυρίας εἰσόδου, ἀνωθεν τοῦ τοξωτοῦ ὑπερθύρου, ὑφίσταται ἡ ἐπιγραφή: «Ὁ Πάνσεπτος καί Περικαλλῆς Ναὸς Οὗτος τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου Ἰανεκαίνισθη τῷ 1891 καί ἐτελείωσεν τῷ 1898 δι' ἐξό-

δων τῶν κατοίκων καί τῆς Ἐκκλησίας». Βάσει ἐπιγραφῆς ἐπί πλάκας, ὁ ναός ἐγκαινιάσθη ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄, τήν 29ην Αὐγούστου 1914.

Τό ὄραϊον, χρυσωμένον καί ξυλόγλυπτον εἰκονοστάσιον εἶναι μᾶλλον σύγχρονον τοῦ κτίσματος τοῦ ναοῦ τούτου. Οἱ μεγάλες προσκυνηματικές εἰκόνες πού ἔφερε θεωροῦνται σύγχρονές του. Περιλαμβάνονται καί δύο μεγάλες εἰκόνες τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καβαλλάρη, οἱ ὁποῖες εὐρίσκοντο ἀνά μία εἰς τά ἀνατολικά ἄκρα τοῦ βορείου καί τοῦ νοτίου τοίχου, παρά τό εἰκονοστάσιον. Ἡ πρώτη εἶχε χρυσωθεῖ ὑπό τεχνίτου ἐκ Λευκονοῖκου, περί τό 1950. Ὑπῆρχεν εἰς τόν ναόν καί τρίτη μεγάλη προσκυνηματική ἀρχαία εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καβαλλάρη, ἡ ὁποία ἐφυλάσσετο εἰς τό ἱερόν, καί ἐλιτανεύετο εἰς ἐξαιρετικές περιστάσεις, ὅπως εἰς περιόδους ἀνομβριῶν ἢ ἐπιδημιῶν. Αὐτή ἀνῆκεν εἰς τόν προηγούμενον ναόν.

Ὁ προηγούμενος ναός εἶχεν ἐπιδιορθωθεῖ τό 1778 ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (1767 – 1810). Ἡ κινητή καί ἀκίνητος περιουσία τήν ὁποίαν εἶχε τότε ἡ ἐκκλησία, φαίνεται εἰς τήν σελ. 619 τοῦ «Μεγάλου Κτηματικοῦ Κώδικος» τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τό 1974 ἐσώζοντο παλαιά ἀρχαῖα κειμήλια, τά ὁποῖα ἀνῆκαν εἰς τόν προηγούμενον ναόν. Σημειώνομεν τά ἑξῆς: Ἀπό τά λειτουργικά βιβλία, Τυπικόν, Ὁρολόγιον, Τριώδιον καί Φυλλάδα τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἐσώζοντο ἐπίσης παλαιῖτυπα «σημαδιακά» βιβλία, ὅπως Μηνναῖα καί Ἀπόστολος.

Μεταξύ τῶν ἐτῶν 1974–2000 οἱ Τοῦρκοι ἐλεπλάτησαν καί κατέκλεψαν ὅλους τούς θησαυρούς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τόν ὁποῖον καί μετέτρεψαν εἰς μουσουλμανικόν τέμενος. Ἐπίσης ἐγκρέμισαν τό διώροφον κωδωνοστάσιον, μερικές ἀπό τίς πέτρες τοῦ ὁποίου τό 2010 ἦσαν σωριασμένες παρά τήν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ.

2. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

Τό ἐξωκλήσιον εὐρίσκεται ἐπί τοῦ ὑψώματος, ἐντός τοῦ νέου κοιμητηρίου, 200μ. νοτίως τοῦ χωρίου. Ἀνοικοδομήθη ἐπί τῶν θεμελιῶν παλαιότερας ἐκκλησίας τήν δεκαετία τοῦ 1940, ὅταν ἐπεκτάθη τό κοιμητήριον εἰς τά ἀνατολικά καί τά βόρεια. Ὁ δυτικός τοίχος τῆς ἐκκλησίας ἐφάπτεται τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κοιμητηρίου. Κατά τίς ἀνακαινίσεις ἐκλείσεν ἡ εἴσοδος τοῦ κοιμητηρίου, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς τόν δυτικόν τοῖχον, παρά τόν βόρειον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας, καί ἀνοίξεν ἄλλη ἀπό τό δυτικόν ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ περιτοιχίσματος.

Εἶναι μικρός ναός, ἀμφικλινής, μέ ἡμικυκλικήν ἀψίδα εἰς τά ἀνατολικά. Ἡ στέγη εἶναι καλυμμένη μέ βολίκια. Εἰς τό ἀνατολικόν ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου, ἐντός τοῦ ἱεροῦ, ὑφίσταται μικρῆ ἀκηβάδα διά τήν

Ἱεράγία Προσκομιδήν. Ἱεράρχουν δύο εἴσοδοι πρὸς τὸν ναόν, ἀνά μία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου.

3. ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐκ Φλαμουδίου Γεώργιος Κεντῆς, ἡλικιωμένος ψάλτης, μᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης φέρει τὸ ἐπώνυμον, «Λαμπροφόρος», δηλαδή φέρει τὴν Λαμπρῆν. Προφανῶς αὐτὸ εἶναι λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἑορτή του, κατὰ τὴν 8ην Μαΐου, εἶναι πλησίον τῆς Λαμπρῆς (Ἱεράσταση τοῦ Κυρίου). Τὸ ἐξωκλήσιον εὐρίσκεται εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κῶρον «Σταυρί» καὶ τὸν ὀμώνυμον διαλυθέντα βυζαντινὸν (ἴσως) συνοικισμόν. Εἶναι 20μ. μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀριστερὴν πλευρὰν τοῦ δρόμου πρὸς τὰ Ἄρδανα, 2.5 χλμ. νοτίως τοῦ Φλαμουδίου καὶ 300μ. πρὸ τῆς ἐξαντλήσεως τῆς ἀνωφερείας πρὸς τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Πενταδακτύλου. Οἰκοδομήθη κατὰ τὸν 15ον αἰ. μὲ ὑλικά τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ τὰ εἱρεῖα πού τὸ περιβάλλουν.

Εἶναι μικρὸς, μονόκλιτος καὶ καμαροσκέπαστος ναὸς, μὲ ἡμικυκλικὴν ἀψίδα εἰς τὰ ἀνατολικά, ἡ ὁποία στεγάζεται ὑπὸ ἡμιθολίου. Ἡ καμάρα στηρίζεται ἐπὶ ἑνὸς σφενδονίου. Ἱερίστανται δύο μικρὲς ἀκηβάδες, ἀνά μία εἰς τὸ νότιον καὶ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, παρὰ τὴν ἀψίδα. Ἡ βόρειος ἀκηβάδα χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν Ἱεράγία Προσκομιδήν. Ἡ μοναδικὴ εἴσοδος πρὸς τὸν ναόν, εἶναι ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Δέν ὑπάρχουν παράθυρα παρὰ μόνον μία μικρὴ ἀρσέρα εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀψίδος.

Ἡ ἀρχικὸς ναὸς ἦτο κατάγραφος. Οἱ τοικογραφίαι κατεστράφησαν ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 20οῦ αἰ., ὑπὸ Τούρκων παρακειμένου τουρκοκυπριακοῦ χωρίου. Ἱεραμενάρια ἐσώζοντο μέχρι τὸ 1974 πού ἐπροσφυγοποιήθη ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς.

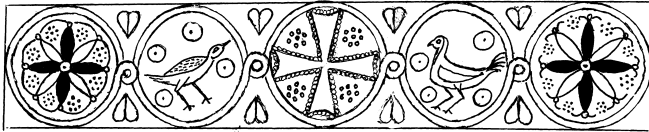
Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Κύπρον τὸ 1974, ἡ ἐκκλησία κατεστράφη, πλὴν τῶν τοίχων, ἀπὸ τίς πυρκαγιὰς πού ἐπροκάλεσεν εἰς τὰ δάση ἡ τουρκικὴ ἀεροπορία.

ΠΗΓΕΣ:

1. Μεγάλη Κυπριακὴ Ἱεγκυκλοπαίδεια, τόμος 13 (1990), σελ. 255-258.
2. «Χωρία καὶ Πολιτεῖες τῆς Κύπρου (1961), σελ. 244. Ἱεπὸ τοῦ Νεάρχου Κληρίδου.
3. Μεγάλη Κυπριακὴ Ἱεγκυκλοπαίδεια, τόμος 6 (1987), σελ. 125.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΥΦΕΤΤΑΣ

Βασιλείου Χαραλάμπους
ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΖΩΔΕΙΑΣ

Ὁ χωριό Ζώδεια εἶχε πέντε ἐκκλησίες. Αὐτές ἦταν: ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Κάτω Ζώδεια, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν Πάνω Ζώδεια, τό ξωκλήσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ξαλώνων, τό ξωκλήσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Πάνω Ζώδειας καί τό ξωκλήσι τῆς Παναγίας τῆς Ἀφέγκας.

Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΑΤΩ ΖΩΔΕΙΑ

Στήν Κάτω Ζώδεια βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅπου ἐκκλησιάζοντο οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τίς Κυριακές καί τίς γιορτές, Πανήγυρις ἐγένετο στίς 14 Σεπτεμβρίου, ἡμέρα κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τήν Παγκόσμιον Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Κάτω Ζώδεια, εἶναι μεγαλύτερη ἀπό αὐτή τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Πάνω Ζώδειας καί μάλιστα εἶναι καί ἡ μεγαλύτερη σέ χωρητικότητα τῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας Μόρφου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Κάτω Ζώδεια, δυστυχῶς καί αὐτή, ἔχει μετατραπεῖ σέ τζαμί.

Ἐντός τοῦ ναοῦ ἐφυλάσσετο ὁ Τίμιος Σταυρός ἀπό χρυσάφι καί ἀσήμι ἐξαιρετικῆς τέχνης. Παρενθετικά νά ἀναφερθεῖ ὅτι πρὶν φύγουμε λόγῳ τῶν βομβαρδισμῶν, ἓνας ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ, κατόπιν προτροπῆς τῶν ἱερέων, ἔθαψε σέ σημεῖο τοῦ χωριοῦ τόν ἀργυρεπίχρυσο Τίμιο Σταυρό. Ὅταν θά ἔλθει ἡ ποθητή ἡμέρα τῆς λευτεριάς καί ἐπιστρέψουμε στή Ζώδεια θά πάρουμε καί τόν ἀργυρεπίχρυσο Τίμιο Σταυρό καί θά τόν ἐναποθέσουμε στήν ἐκκλησία του.

Ὁ ναός εἶναι κτισμένος ἀπό πωρόλιθο. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ ὀκτώ βότες στίς πλάγιες πλευρές τῆς στέγης, μέ τό γοθθικίζον ὀξυκόρυφο σχῆμα τους.

Στό καμπαναριό τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶναι σκαλισμένο στήν πέτρα ἀπό πωρόλιθο ἀπό τήν ὁποία εἶναι κτισμένη, τό ὄνομα τοῦ τεχνίτη – κτίστη. Ἡ σκαλισμένη ἐπιγραφή γράφει: «Ἔργον Γεωργίου Σ. Ἀσσιώτη ἐκ Καϊμακλίου 1923». Νά σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι στήν

πέτρα από πωρόλιθο ἔχει σκαλιστεῖ καί ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή: «Ἐπί καιρόν ἐπιτρόπων Γιάννη Πίσσινου, Χ. Προκόπη, Χ. Γεωργίου, Χαραλάμπου Χ. Παναγιώτου, Πέτρου Βασιλείου καί Γιάννη Χ. Μιχαήλ».

Τό χωριό ἐκκλησιαστικῶς ὑπαγόταν στή μητροπολιτική περιφέρεια Κερύνειας καί ὡς ἐκ τούτου τά ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας εἶχαν γίνεи ἀπό τόν Μητροπολίτη Κερύνειας Κύριλλο μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄.

Ἐο δεσποτικός θρόνος εἶχε γίνεи τό ἔτος 1919 ἀπό τόν Λάμπρο Ταλιαδῶρο, ὅπως ἀναφέρετο σέ σχετική ξυλόγλυπτη ἐπιγραφή καί μᾶλλον ἀπό αὐτόν εἶχε γίνεи καί τό περίτεχνο ξυλόγλυπτο τέμπλο.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΝΩ ΖΩΔΕΙΑΣ

Στήν Πάνω Ζώδεια βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ὅπου ἐκκλησιάζοντο οἱ κάτοικοι τίς Κυριακές καί γιορτές.

Ἐο ἱερός ναός πανηγύριζε στίς 8 Νοεμβρίου, ἡμέρα κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τή Σύναξιν τῶν Ἀρχιστρατήγων Μιχαήλ καί Γαβριήλ, καί τῶν λοιπῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ κτίστηκε ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. στήν τοποθεσία ὅπου, κατά τήν παράδοση, ὑπῆρχε ἡ Μονή τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀφηγήσεις γεροντοτέρων τοῦ χωριοῦ ἀνέφεραν ὅτι, στή θέση τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Πάνω Ζώδειας, ὑπῆρχε παλαιό μοναστήρι ἀφιερωμένο ἐπίσης στόν Ἀρχαγγέλο Μιχαήλ. Αὐτό καταμαρτυροῦν καί σχετικά τοπωνύμια, ὅπως «Τό νερόν τούς καλοήρους» κλπ.

Τό χωριό εἶχε μία ἰδιαίτερη σχέση μέ τή μοναστηριακή παράδοση, ἐκτός τῆς ἰδιαίτερης σχέσης μέ τή Μονή Κύκκου, καί τό μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου, ἀλλά καί ἀπό τό ὅτι σέ ἐρημικό μέρος τοῦ χωριοῦ ἀσκήτευσε ὁ Ἅγιος Εἰρηνικός ἡ Ἀρνιακός, ἕνας ἀπό τούς 300 Ἑλληνας τῆς Παλαιστίνης πού ἀσκήτευσαν στήν Κύπρο, ὅπου κατέφυγαν λόγω τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπίσης μεταξύ Πάνω Ζώδειας καί Ἀστρομερίτη ὑπῆρχε σπήλαιο πού ὀνομαζόταν «ὁ σπήλιος τοῦ Σωζόμενου», πού πιθανῶς νά χρησιμοποιοῖθήκε ἀπό τόν Ἅγιο Σωζόμενο.

Ἡ ἀρχιτεκτονική τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος ἀπό πωρόλιθο, περιέχει καί γοθτικά ἀρχιτεκτονικά στοιχεῖα, ὅπως γιά παράδειγμα τό ὀξυκόρυφο τῶν καμάρων στήν ἐμπρόσθια ὄψη. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Πάνω Ζώδειας εἶχε μεγάλη τοιχογραφία τοῦ Ἀρχαγγέλου στό κέντρο.

Στό καμpanariό τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ εἶναι σκαλισμένο τό ὄνομα τοῦ τεχνίτη πού τό κατασκεύασε. Τό καμpanariό

κατασκευάστηκε τό ἔτος 1911. Φαίνεται μόνο μέ κεφαλαῖα γράμματα τό «ΛΛΟΥΛ ΑΠΟ Κ 1911».

Τό καμπαναριό τῆς ἐκκλησίας ἔγινε ἀπό τόν σπουδαῖο κτίστη Νικολή Σαμαρᾶ ἀπό τό Καϊμακλί καί πιθανότατα καί ἡ ἐκκλησία, γιατί ἐκεῖνο τόν καιρό ἦταν ξακουστοί οἱ Καϊμακλιῶτες κτίστες, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν πολλές ἐκκλησίες.

Ἦταν χαρακτηριστικό τό ἔθιμο τό ὁποῖο ἐτηρεῖτο κατά τήν πανήγυρη τοῦ Ἁρχαγγέλου Μιχαήλ. Στόν Ἑσπερινό τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁρχαγγέλου Μιχαήλ ἐσυνηθίζετο νά προσέρχονται οἱ κοπέλες οἱ ὁποῖες εἶχαν παντρευτεῖ ἐκεῖνη τή χρονιά μέ τά νυμφικά τους, συνοδευόμενες ἀπό τούς συζύγους τους.

Στόν Ἑσπερινό πήγαιναν μέ τά νυμφικά τους καί κοπέλες ἀπό ἄλλα χωριά, μέχρι καί τήν Πέτρα Σολέας, οἱ ὁποῖες εἶχαν παντρευτεῖ ἐκεῖνη τή χρονιά. Ἀρκετά ζευγάρια ἐναπέθεταν τά στέφανα τῶν γάμων τους στήν εἰκόνα τοῦ Ἁρχαγγέλου Μιχαήλ καί ἀπό αὐτό οἱ κάτοικοι τῆς γύρω περιοχῆς ἀποκαλοῦσαν τήν πανήγυρη καί «Παναῦριν τῶν νύμφων».

ΤΟ ΞΩΚΛΗΣΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΞΑΛΩΝΩΝ

Τό ξωκλήσι αὐτό βρίσκεται μεταξύ τῆς Κάτω Ζώδειας καί τῆς κωμόπολης Μόρφου. Ὑπῆρχε προφορική παράδοση γιά τό ξωκλήσι αὐτό, ὅτι ἦταν ναός μοναστηριακοῦ μετοχίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου Ρηγάτη, ἡ ὁποία βρισκόταν βορείως τοῦ χωριοῦ Κυρά τῆς ἐπαρχίας Λευκωσίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἴδρυση ἀνάγεται στόν 10ο αἰώνα.

Ἡ ὀνομασία τοῦ ναοῦ «Ἁγιος Γεώργιος τῶν Ξαλώνων», ὀφείλεται στήν τοποθεσία πού βρισκόταν, στά «ἔξω ἀλώνια», γι' αὐτό δόθηκε καί ἡ ὀνομασία «Ξαλώνων», τῶν ἔξω ἀλωνιῶν δηλαδή. Ὁ ναός αὐτός κτίστηκε τό 1914. Παλαιότερα ὑπῆρχε πλινθόκτιστος ναός, μέ ὠμή δηλαδή πλίνθο, ὅπως ἦταν κτισμένα καί τά σπίτια τοῦ χωριοῦ.

Στό ξωκλήσι αὐτό οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ πήγαιναν κάθε Τρίτη τῆς Λαμπρῆς καί στή γιορτή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐάν συνέπιπε ἡ ἑορτή τοῦ Ἁγίου νά εἶναι μετά τό Πάσχα. Σύμφωνα μέ τό Τυπικό τῆς Ἐκκλησίας μας, ἐάν ἡ ἑορτή τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἁγίου ἦταν πρὶν τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα, μετετίθετο τήν Τρίτη τοῦ Πάσχα, καθότι δέν συνάδουν στή Μεγάλη Τεσσαρακοστή οἱ πανηγυρικοί ἑορτασμοί.

ΤΟ ΞΩΚΛΗΣΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΝΩ ΖΩΔΕΙΑΣ

Ἦταν μικρός κοιμητηριακός ναός μέχρι τό ἔτος 1914. Λειτουργοῦσε ἐκτός ἀπό τήν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

ΤΟ ΞΩΚΛΗΣΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΦΕΓΚΑΣ

Ἡ Παναγία ἡ Ἀφέντρα ἢ Ἀφέγκα, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀπλοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, κτίστηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1960. Ἀρχιτεκτονικῶς ἦταν ἀπλό τό κτίσμα τοῦ ναοῦ.

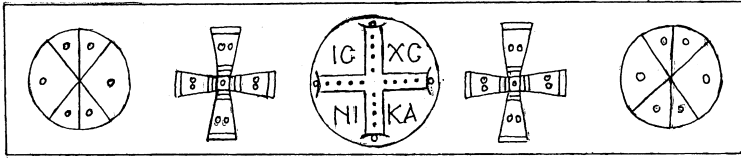
Πολλοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ πῆγαιναν νά προσκυνήσουν τό ξωκλήσι αὐτό. Οἱ ἀπλές γιαγιάδες τοῦ χωριοῦ τὴν ἀποκαλοῦσαν «Παναγιου», ἀπὸ τό μικρὸ μέγεθος τοῦ ναοῦ. Ἦταν ἓνας προσκυνηματικός ναῖσκος, ὅπου πολλοὶ πῆγαιναν σχεδόν καθημερινά νά προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ἀφέγκας ἦταν σκεπασμένη μέ κεντημένο μαντήλι. Καμπαναριό δέν εἶχε, ἀλλὰ ἓνα μεταλλικό σήμαντο, ὅπως αὐτὰ τῶν μικρῶν μοναστηριῶν.

Ἡ Παναγία ἡ Ἀφέγκα γιόρταζε στίς 21 Νοεμβρίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία μας γιορτάζει τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Θεολόγος

Χριστάκη Εὐσταθίου

ΟΙ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΚΥΘΡΕΑΣ

ἰ κατεχόμενες ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἱερά προσκυνήματα καὶ κειμήλια, ἀποτελοῦν ἀπὴν ἀπόδειξη καὶ σφραγίδα γιὰ τὸν χριστιανικὸ χαρακτήρα τοῦ τόπου μας. Εἶναι ἡ ἀδιάφευστη, θὰ λέγαμε, μαρτυρία, ὅτι τὰ χῶματα αὐτῶν τῶν τόπων εἶναι ἱερά καὶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἀλλοιώσει τὴν ιδιότητά τους αὐτή. Πρόκειται γιὰ τὸ πιὸ ἀπὸ στοιχεῖο στὸν ἀγῶνα τῆς Κύπρου ὅταν σπεύδει νὰ πείσει τὸν διεθνή παράγοντα γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὰ δικαιώματά της.

Στὸ ἄρθρο αὐτό θὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὶς ἐκκλησίες τῆς κατεχόμενης Κυθρέας, ἡ ὁποία ἀναμένει ὑπομονετικά τὴν εὐλογημένη μέρα καὶ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς. Μόνο τότε, μέ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς πρεσβείες τῶν ἁγίων πού τιμᾷ ἡ κωμόπολη, ἀποκαθίσταται τὸ δίκαιο καὶ ἡ δικαιοσύνη.

ΟΙ ΕΝΟΡΙΕΣ

Στὴν Κυθρέα (ἀναφέρεται ὡς Κυθραία ἢ Τζυρκά) λειτουργοῦσαν ἕξι ἐνορίες, ἡ κάθε μιά ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχε τὴ δική της ἐκκλησία γιὰ τὶς λατρευτικὲς ἀνάγκες τῶν πιστῶν. Ἀναφέρονται ὡς ἑξῆς: α') Συρκανιά, β') Χαρδακιώτισσα, γ') Ἅγιος Γεώργιος, δ') Ἅγιος Ἀνδρόνικος, ε') Ἅγία Μαρίνα καὶ στ') Χρυσίδα. Εἶναι κωμόπολη καὶ δῆμος τῆς ἐπαρχίας Λευκωσίας καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τοὺς δώδεκα δῆμους τῆς Ἐπαρχίας.

ΕΡΗΜΩΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΛΗΛΑΤΗΜΕΝΕΣ

Πρὶν γίνεи ἀναφορά στὶς ἐκκλησίες, εἰδικά τῆς Κυθρέας, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μετὰ τὴν τουρκικὴ εἰσβολή καὶ κατοχή πολλὰ ἔχουν ἀλλάξει στὴν κωμόπολη. Μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες καὶ μάλιστα πολὺ γνωστὲς ἔχουν ὑποστῆ ἐρήμωση καὶ καταστροφές, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ νεότερη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννας. Ἄλλες μετατράπηκαν σὲ τζαμιά ἢ καὶ μουσεῖα. Ἐξῆλλου, κατάλοιπα τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας Πλατανιώτισσας, στὸ βουνό, βορειοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἐντοπίζονται πλέον λόγω τῆς λειτουργίας μεγάλου λατο-

μείου πού προκάλεσε μία τεράστια «πληγή» στην ὄροσειρά τοῦ Πενταδακτύλου. Ἀκριβῶς στό σημεῖο κάτω ἀπό τήν κορυφή μέ τά πέντε δάκτυλα. Μάλιστα γνώρισε τήν καταστροφή καί ἡ μεγάλη ἔκταση τοῦ δάσους τῆς Πλατανιώτισσας. Πέραν τῶν ἱερῶν μνημείων μεγάλη θλίψη προκαλεῖ ἡ καταστροφή τῶν ὑπογείων διόδων τοῦ νεροῦ, μέ ἀποτελεσμα νά στερέψει τό περίφημο Κεφαλόβρυσο τῆς Κυθρέας. Γιά τούς ναοούς ἀντλοῦμε σημαντικές πληροφορίες ἀπό τήν ἐπίσημη ἱστοσελίδα τοῦ Δήμου Κυθρέας, μέ πηγές: Ἰωάννης Ἡλιάδης, «Οἱ βυζαντινοί καί μεταβυζαντινοί ναοί τῆς Κυθρέας καί τά κειμήλιά τους» στό: Χοτζάκογλου Χ. & Ἡλιάδης Ἰ. (ἐπιμ.), Κατάλογος Ἐκθεσης «Κυθρέα, ἡ γῆ τῶν Χύτρων: Ἀρχαιότητες, Κειμήλια καί Θησαυροί», Λευκωσία: Δῆμος Κυθρέας καί Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν 2016, 46–65. Γιώργος Πετάσης, Ἡ κωμόπολη τῆς Κυθρέας. Ἱστορική, ἀρχαιολογική, πολιτιστική καί λαογραφική ἐπισκόπηση, Λευκωσία 1992.

ΑΓΙΑ ANNA

Ἡ παλαιά ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννας εἶναι κτισμένη σέ λόφο, δεξιά τοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ πρὸς τόν Κεφαλόβρυσο. Ἀνάγεται τό κτίσιμό της στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα. Ἐγκαταλείφθηκε λόγω μεγάλων κατολισθήσεων στή δεκαετία τοῦ 1890. Δυτικά τοῦ παλιοῦ οἰκοδομήθηκε ὁ νέος ναός, στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Πρόκειται γιά μονόχωρο κτίσμα πού στεγάζεται ἀπό πέντε σταυροθόλια πού ἀπολήγουν ἐξωτερικά σέ ἰσοῦπῃ τριγωνικά ἀετώματα, στή βόρεια καί νότια ὄψη. Ὁ ναός διαμορφώνεται ἐξωτερικά μέ εὐρεῖες ἀντηρίδες καί ἀψιδώματα πού δημιουργοῦν τυφλά τόξα. Σήμερα, δυστυχῶς, ὁ ναός ἔχει μετατραπεῖ σέ τζαμί καί ἡ νότια θύρα ἔχει τοιχιστεῖ. Τό εἰκονοστάσι πού προερχόταν ἀπό τόν παλιό ναό τῆς Ἁγίας Ἄννας (17ος αἰώνας), ἀφαιρέθηκε καί στή θέση του τοποθετήθηκε ξύλινο διαχωριστικό. Ἀξίζει ν' ἀναφερθεῖ ὅτι τρεῖς ἀπό τίς εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας βρέθηκαν στό Μόναχο τό 1997 καί ἐπαναπατρίστηκαν τό 2013, μετά ἀπό δικαστικούς ἀγῶνες. Σήμερα ἐκτίθενται στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΧΑΡΔΑΚΙΩΤΙΣΣΑ

Ἀπό τά σημαντικότερα ἱερά μνημεῖα τῆς Κυθρέας εἶναι ὁ παλιός ναός τῆς Παναγίας τῆς Χαρδακιώτισσας. Ἀνάγεται τό κτίσμα της στόν 16ο αἰώνα. Ἔργασίες ἀνακαίνισης τοῦ ναοῦ, ὅπως μαρτυρεῖ ἐπιγραφή σέ λίθινη πλάκα, πραγματοποιήθηκαν τό 1814. Πληροφορίες συνηγοροῦν στό ὅτι στίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα βρισκόταν σέ κακή κατάσταση λόγω ρωγματώσεων στήν ὀροφή. Τό εἰκονοστάσιο μέ τίς εἰκόνες καί τά

ιερὰ σκεύη ὑπῆρξε πρόνοια νά μεταφερθοῦν στό νέο ναό. Τελικά ὁ παλαιός ναός εἶχε καταρρεύσει λίγο μετά τό 1918.

Ἡ νέα ἐκκλησία τῆς Παναγίας Χαρδακιώτισσας κτίστηκε στά νοτιο-ατολικά τοῦ παλαιοῦ ναοῦ καί οἱ ἐργασίες οἰκοδόμησής της διήρκεσαν ἀπό τό 1878 μέχρι τό 1902. Ὁ ναός εἶναι μονόχωρος, κτισμένος στόν τύπο τῆς τρίκλιτης βασιλικῆς καί καλύπτεται μέ ἕξι διαδοχικά σταυροθόλια πού ἐδράζονται σέ ὀξυκόρυφες καμάρες. Φέρει τή χαρακτηριστική τρίπλευρη ἀψίδα στήν ἀνατολική ὄψη, ἡ ὁποία εἶναι ἡμικυκλική ἐσωτερικά. Ἐξωτερικά τά σταυροθόλια ἀπολήγουν σέ ἕξι ἰσοῦπῃ τριγωνικά ἀετώματα στή βόρεια καί τή νότια πλευρά.

Τό 1975 ἡ ἐκκλησία μεταράπηκε σέ τζαμί. Μεγάλης ἀξίας εἰκόνες τοῦ 17ου, 18ου καί 19ου αἰώνα κλάπηκαν μαζί μέ τά λειτουργικά βιβλία καί δύο εὐαγγέλια τοῦ 18ου αἰώνα κατά τήν τουρκική εἰσβολή. Ἀπό τήν ἐκκλησία διασώθηκαν τά ιερὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πού φυλάσσονταν σέ ἀσημένια λειψανοθήκη, μιά μεταλλική ἀλυσίδα, ἡ ζώνη τῆς Παναγίας, καί ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας τοῦ 17ου αἰώνα μέ τό ἀργυρεπίχρυσο κάλυμμά της χρονολογίας 1814.

ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ

Ἡ μικρή αὐτή ἐκκλησία πού εἶναι ἀφιερωμένη στόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Στρατηλάτη, βρίσκεται χτισμένη στά δυτικά τῆς ὁμώνυμης ἐνορίας καί στίς παρυφές τῶν παρακείμενων βουνῶν, σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τόν «Ποταμό τοῦ Κάππου». Πρόκειται γιά οἰκοδόμημα τοῦ 20ου αἰώνα καί βρίσκεται ἀπό τό 1974 σέ στρατιωτική ζώνη. Ἡ ἐκκλησία εἶναι μονόχωρη καί φέρει ἐξωτερικά πέντε ἀντηρίδες στό βόρειο καί νότιο τοῖχο, δημιουργώντας τέσσερα τυφλά ἀψιδώματα. Μερικά χρόνια πρὶν ἀπό τήν τουρκική εἰσβολή τό καμπαναριό τῆς ἐκκλησίας καταστράφηκε ἀπό κεραυνό καί ξαναχτίστηκε μέ τήν παλιά του μορφή. Τόν ναό στεγάζει ἐπικλινῆς στέγη μέ κεραμίδια.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ οἱ τοῖχοι ἦταν βαμμένοι κατά τρόπο πού δίνουν τήν ἐντύπωση φλεβώδους μαρμάρου καί τά παράθυρα ἦταν βαμμένα στά πύο λαμπερά ἀκατέργαστα χρώματα. Στά ἀριστερά τῆς δυτικῆς εἰσόδου ὑπῆρχε μεγάλη εἰκόνα ἐντοιχισμένη πού παρίστανε τόν Ἅγιο Γεώργιο καβαλλάρη πάνω στό ἄλογό του νά σκοτώνει τόν δράκοντα. Στά δυτικά τῆς ἐκκλησίας βρίσκεται τό βασικό κοιμητήριο τῆς Κυθρέας, τό ὁποῖο οἱ Τοῦρκοι, μετά τήν εἰσβολή, σὺλησαν ρίχνοντας τούς σταυρούς καί ἀνασκάβοντας τούς τάφους. Σήμερα ὁ Ἅγιος Γεώργιος, περιφραγμένος καί ἀπροσπέλαστος, χρησιμοποιεῖται ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν.

ΑΓΙΟΙ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Ἡ ναός τοῦ Ἁγίου Ἀνδρονίκου βρίσκεται στήν ὁμώνυμη ἐνορία, στό ὕψωμα ἔναντι τῆς Ἁγίας Μαρίας. Στήν ἀρχική του μορφή ἦταν μονόκλιτος καί καμαροσκεπής, ἐνῶ κατά τήν ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ τόν 19ο αἰῶνα ἀφαιρέθηκε ὁ βόρειος τοῖχος γιά νά ἀντικατασταθεῖ ἀπό δύο κτιστούς κίονες πάνω στους ὁποίους στηρίχθηκαν σταυροθόλια. Ἐξωτερικά ὁ ναός διαμορφώνεται μέ εὐρεῖες ἀντηρίδες καί ἀψιδώματα πού δημιουργοῦν τυφλά τόξα. Ὁ βόρειος τοῖχος κοσμεῖται μέ ἐπιβλητικό περιθύρωμα ἀπό πωρόλιθο, μέ ἀετωματική ἐπίστεψη καί ἡμικίονες, τό ὁποῖο κατασκευάστηκε τό 1913. Στή βορειοανατολική γωνιά τοῦ ναοῦ βρίσκεται κωδωνοστάσιο δύο στάσεων. Πρίν τήν κατάρρευση τῆς ὀροφῆς ὁ ναός προοριζόταν νά μετατραπεῖ σέ τζαμί, γι' αὐτό καί οἱ εἰσοδοί στή δυτική ὄψι, ἡ μικρή θύρα στήν ἀνατολική καί ἡ νότια εἴσοδος ἔχουν τοιχιστεῖ ἐνῶ οἱ τοιχογραφίες στό νότιο τοῖχο ἔχουν ἀσβεστωθεῖ. Σώζονται σέ κακή κατάσταση ἡ τοιχογραφία τῶν Ἁγίων Ἀνδρονίκου καί Ἀθανασίας ἀνατολικά τῆς νότιας εἰσόδου καί τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Μηνῶ ἐπίππου καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου στά δυτικά τῆς νότιας εἰσόδου. Οἱ τοιχογραφίες αὐτές χρονολογοῦνται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα.

ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίας κτίστηκε τό 1734 σύμφωνα μέ ἐπιγραφή στή νότια εἴσοδο τοῦ ναοῦ. Ὁ ναός εἶναι μονόκλιτος καμαροσκεπής καί ἔχει ὑποστεῖ δύο προεκτάσεις τό 1780 μέ τήν κατασκευή τοῦ προστώου τῆ νότια πλευρά καί τό 1821, ὅταν ἀνεγέρθηκε τό κωδωνοστάσιο. Στή δεύτερη αὐτή ἐπέκταση πρὸς τά δυτικά ἔγινε στέγαση μέ σταυροθόλιο καί τριγωνικά ἀετώματα. Ὁ ναός ἦταν κατάσπαρτος μέ τοιχογραφίες οἱ ὁποῖες καλύφθηκαν μέ ἀσβεστοκονίαμα. Μετά τήν τουρκική εἰσβολή λεηλατήθηκε, τό εἰκονοστάσιο (ἔργο τοῦ 1634) ἀφαιρέθηκε καί οἱ εἰκόνες μαζί μέ πολλά ἐκκλησιαστικά εἶδη κλάπηκαν. Σήμερα μετά ἀπό πολυετεῖς δικαστικούς ἀγῶνες, ἔχουν ἐπαναπατριστεῖ πέντε εἰκόνες ἀπό τό Μόναχο, οἱ ὁποῖες φυλάσσονται στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

ΤΙΜΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Χρυσίδας βρίσκεται κτισμένη στή νότια ἄκρη τῆς ὁμώνυμης ἐνορίας τῆς Κυθρέας. Εἶναι ἀφιερωμένη στόν Τίμιο Σταυρό καί γιόρταζε κάθε χρόνο στίς 14 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἐπιγραφή πού ὑπῆρχε στή δυτική πλευρά τοῦ βόρειου τοῖχου ἀναφέρει ὅτι ὁ ναός ἐγκαινιάστηκε στά 1834 ἐπὶ ἀρχιερατείας Παναρέτου (1828-1840).

Εἶναι μονόκλιτος καμαροσκεπής, μέ μεταγενέστερη ἐπέκταση πρὸς τὰ ἀνατολικά πού στεγάστηκε μέ σταυροθόλιο. Ἡ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἐξωτερικά τρίπλευρη καί ἐσωτερικά ἡμικυκλική. Στή βορειοανατολική πλευρά τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κωδωνοστάσιο δύο στάσεων τοῦ ἀΐμισοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἐνῶ στή νότια πλευρά ὑπάρχει πρόστω πού στηρίζεται σέ τέσσερις ὀρθογώνιους πεσσούς. Στό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε γυναικωνίτης καί ἕνα προγενέστερο ξυλόγλυπτο ἐπιχρυσωμένο εἰκονοστάσιο. Στά δεξιά τῆς Ὁραίας Πύλης ὑπῆρχε ἡ εἰκόνα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πού ἦταν κατασκευασμένη ἀπό ἀσήμι καί εἶχε μιά λεπτή ἐπάλειψη χρυσοῦ χρώματος. Ἡ τύχη της ἀγνοεῖται, ὅπως ἐπίσης ὅλων τῶν ἄλλων εἰκόνων, ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν καί βιβλίων. Σήμερα ἡ ἐκκλησία ἔχει μετατραπεῖ σέ ἐργαστήρι χειροτεχνίας.

ΧΡΙΣΤΑΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Θεολόγος, Ἐκπαιδευτικός

Στέλιου Παπαντωνίου

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

οἶρα ἀγαθή μέ γέννησε στήν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ, σχεδόν τουρκοκρατούμενη. Τό κακό ἄρχισε ἀπό τό 1956, καί συνεχίστηκε τό 1958, 1963, 1974 μέ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς ἐνορίας Ἁγίου Λουκά καί ἀργότερα ἐναντίον τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ, Ἁγίου Ἰακώβου, Ἁγίου Γεωργίου καί Χρυσαιλιωτίσσης. Σταδιακά ἡ περιοχὴ καταστρεφόταν ἀπό τό σύνολο στοιχεῖο πού σκοπό εἶχε νά μᾶς ἐκδιώξει ἀπό τίς πατρογονικές ἐστίες καί νά καθιδρύσει τή δική του ὑπόσταση εἰς βάρος μας.

Τρεῖς ἐκκλησίες καταστράφηκαν ἀπό τούς τουρκοκύπριους καί γιά τίς ὁποῖες θά γράψουμε, ἀρκετά βιωματικά καί λίγα ἐγκυκλοπαιδικά.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Λουκά

Ἡ ἐνορία Ἁγίου Λουκά γειτόνευε μέ αὐτήν τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ. Στό ἴδιο Δημοτικό Σχολεῖο φοιτούσαμε τά παιδιά τῆς περιοχῆς. Μεγάλο πανηγύρι γινόταν στίς 18 Ὀκτωβρίου. Στή μνήμη μου μιά μεγάλη κάτασπρη ἐκκλησία, μέ καμάρες καί μιά μικρὴ πόρτα ἀπό τὴν ὁποία μπήκαμε μέ τή γιαγιά πού μέ πῆρε στό πανηγύρι. Δίκλιτη μέ κτιστές κολώνες πού χώριζαν τά δύο κλίτη. Στή νότια πλευρά ὑπῆρχε ἀνοικτὴ στοά. Ἐπιγραφή πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ἀνέφερε ὅτι κτίστηκε ἐκ βάθρων ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου τό 1758. Τό ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσιο τῆς ἐκκλησίας ἔγινε τό 1780.

Τό 1958 οἱ Τοῦρκοι πурπόλησαν τὴν ἐκκλησία μέ ἀποτέλεσμα νά καοῦν τό εἰκονοστάσιο καί πολλές ἐνδιαφέρουσες εἰκόνες. Ὑστερα ἔκτισαν μιά, κατὰ τὴν ἄποψή τους ἐκκλησία, δέν ἐπιτρέπουν ὅμως τὴ λειτουργία τῆς, γιατί στήν περιοχὴ κατοικοῦν πολλοὶ ἔποικοι.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Λουκά ἦταν πραγματικὸ μουσεῖο βυζαντινῶν εἰκόνων. Εὐτυχῶς πολλές ἀπὸ αὐτές εἶχαν περισυλλεγεῖ ἤδη πρὶν ἀπὸ τό 1940 καί ἀπετέλεσαν μέρος τῆς συλλογῆς Φανερωμένης πού ἀργότερα μεταφέρθηκε στήν Ἀρχιεπισκοπή. Ἡ εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, πού διασώθηκε τό 1958, βρισκόταν γιά χρόνια στὸν ἱερό ναὸ Ἁγίου Σπυρίδωνος στή Λευκωσία καί τώρα στήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Λουκά στό συνοικισμό Κόκκινες Στροβόλου.

Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ἐνάντιον τῶν νεοκλασικῶν Δημοτικῶν Σχολείων Ἀρρένων καί Θελέων Ἁγίου Κασσιανοῦ. Κατακάπηκε ἀπό τοὺς Τούρκους τὸ 1974 ἀλλὰ ὡς τῶρα δέν ἐπιτράπηκε ἡ ἀναστήλωσί του καί κινδυνεύει μέ κατάρρευση. Τὰ μέλη τῆς τεχνικῆς δικαιοδικῆς ὁμάδας πού ἀνέλαβαν νά μελετήσουν τὰ κτίσματα στή νεκρή ζώνη σημειώνουν στήν ἀναφορά τους γιά τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου: «Χρονολογεῖται στό 17ο αἰῶνα, εἶναι κτισμένη μέ πελεκητή πέτρα καί ἔχει ὑποστει μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις. Ἡ ἐκκλησία εἶναι μέρος ἑνός μεγαλύτερου κτιριακοῦ συνόλου, πού περιλαμβάνει τὰ δύο νεοκλασικά σχολεῖα τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ, καθὼς καί τὸ νεώτερο νηπιαγωγεῖο. Ἡ νότια πλευρά τοῦ ναοῦ βρίσκεται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἀνοίγει καί ἡ κύρια εἴσοδος του, πού ὁδηγεῖ στό νάρθηκα. Στό ἐσωτερικό τοῦ νάρθηκα ὑπάρχουν ἔντονα χρώματα στους τοίχους, καθὼς καί πέτρινα διακοσμητικά».

Ἐδῶ γράφηκε Ἱστορία: «Στίς 10 Αὐγούστου 1974 μᾶς εἰδοποίησαν οἱ εἰρηνευτές ὅτι οἱ Τούρκοι θά πυρπολοῦσαν τὸ ναό. Μᾶς ἔδιναν 3-4 ὥρες γιά νά ἀπομακρύνουμε τίς εἰκόνες καί τὰ ἄλλα κειμήλια. Ἦμασταν ἕξι ἄτομα. Πήραμε πρῶτα τίς δικές του εἰκόνες ἀπό τὴν ἐκκλησία. Τῆ μεγάλη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, δεξιά τοῦ εἰκονοστασίου, μέ τὸ ἀσημένιο κάλυμμα, χρειαστήκαμε τέσσερα ἄτομα νά τή σηκώσουμε. Αὐτή τῶρα, μαζί μέ ἄλλες εἰκόνες ἀπό τὸ ναό, βρίσκεται στόν Μαχαιρᾶ. Τότε, μετέφεραν τὰ πάντα στήν Ἀρχιεπισκοπή». Μέρος ἀπὸ διήγηση τοῦ Σταύρου Ἰακώβου, κάτοικου τῆς περιοχῆς καί στρατιώτη. «Πῆγα μόνος μου νά σηκώσω τὴ μικρὴ ξύλινη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πού ἦταν στὰ ἀριστερά. Ἐνῶσα ἕνα ρίγος καί ἀμέσως πρόσεξα ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου στήν εἰκόνα ἦταν βρεγμένο. Ἐψαξα νά βρῶ ἀπὸ πού ἦρθε τὸ νερό, ἀλλὰ δέν βρῆκα τίποτε. Τὰ δάκρυα τῆς εἰκόνας κυλοῦσαν κάτω. Τὰ σκούπισα μέ τὸ χέρι μου καί τὴ μετέφερα ἔξω. Μετά, κουβαλήσαμε καί τίς ἄλλες εἰκόνες, ἀκόμα καί τὴν καμπάνα».

Τὸ θόλο μέσα στό ἱερό τὸν ἀγιογράφησε, τὸ 1973, ὁ Γιώργος Παπαδόπουλος, κάτοικος τῆς ὁδοῦ Ἀξιοθέας στήν ἴδια περιοχή.

Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦταν στό ἐπίκεντρο ἐπεισοδίων κατὰ τίς ἐκδηλώσεις «Οἱ Γυναῖκες Ἐπιστρέφουν», τὸν Ἰούλιο τοῦ 1989. Συνελήφθησαν τότε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁ τότε μητροπολίτης Κιτίου Χρυσόστομος, ὁ τότε χωρεπίσκοπος Ἀρσινόης Γεώργιος (νῦν ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου) καί γυναῖκες πού συμμετεῖχαν στήν ἐκδήλωση.

Ἱερός ναός Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου

Πολύ κοντὰ στήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, σέ μεγάλο βαθμὸ κατεστραμ-

μένη από τό 1963 καί σχεδόν τελειωτικά λόγω βροχῶν τό 2022. Ἡ ἐκκλησία συνέδεσε τό ὄνομά της μέ τό πρῶτο ἐκθετοτροφείο τῆς Λευκωσίας καί μέ τόν γυναικεῖο μοναχισμό, ἀφοῦ στό ἐκκλησάκι αὐτό κατέφυγαν γυναῖκες πού ἤθελαν νά μονάσουν.

Ὅπως σημειώνεται στό βιβλίο «Λευκωσία: Ἡ ἄγνωστη κληρονομιά κατά μήκος τῆς νεκρῆς ζώνης/Εὐρωπαϊκές μέρες κληρονομιάς» (ἐκδόση 2008):

«Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά σημαντικότερα μνημεῖα στήν περιοχή τῆς Νεκρῆς Ζώνης καί ἡ ἀνέγερσή της ὑπολογίζεται μεταξύ 15ου καί 16ου αἰῶνα. Ἔχει ἀρκετές μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις, ὅπως εἶναι τό καμπαναριό, τό ὁποῖο εἶναι κτισμένο μέ πελεκητή πέτρα. Ὁ ναός εἶναι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, σταυροειδῆς μέ ἡμικυλινδρικούς θόλους πού καλύπτουν τό ἐσωτερικό του καί μέ ἓνα τροῦλο στή διασταύρωσή τους. Ὁ τροῦλος στηρίζεται σέ τύμπανο μέ ὀκτώ παράθυρα, πού φωτίζουν τό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ. Ἡ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἡμικυκλική.

Ἡ ἐκκλησία ἀποτελεῖ μέρος μεγαλύτερου συγκροτήματος, πού ἀναφέρεται ὡς «Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου».

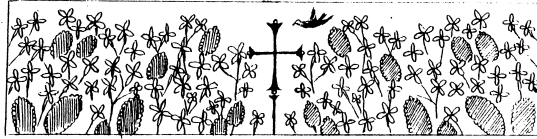
Ἀπό τή «Πολυγνώση» ἀντιλοῦμε τήν πληροφορία πώς «Ὁ Ἱ. Περισιτιάνης σημειώνει ὅτι ὑπῆρχε ἡ παράδοση γιά τόν Ἅγιο Ἰάκωβο ὅτι κατά τήν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας ἦταν λατινικό μοναστήρι, τό ὁποῖο κατά τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἀγοράστηκε ἀπό τόν δραγομάνο, παππού τοῦ Τζελεπή Γεώργου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἀνῆκε στήν Ἀρχιεπισκοπή. Τήν πληροφορία του ὁ Περισιτιάνης τήν ἐπιβεβαιώνει καί ἀπό τόν Γάλλο ἱστορικό Mas Latrie, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι στή Λευκωσία ὑπῆρχε τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Τελωνείου, τό ὁποῖο ἀνῆκε στόν εὐγενῆ Simon de Montolin».

Γύρω στό 1950 τό ἐκκλησάκι ἦταν πολύ φτωχικό, γιόρταζε στίς 27 Νοεμβρίου, ἐνῶ πολλοί τό ἐπισκέπτονταν μέ τήν πίστη πώς θά βροῦν θεραπεία σι' αὐτιά τους. Στήν αὐλή λειτουργοῦσε ὄρφανοτροφείο, πού δέν θυμόμαστε, γύρω στό 1955 ἀποκαθαριστήριο καί ξυλουργεῖο. Σ' ἕνα σπίτι κοντά στήν ἐκκλησία, τήν ἴδια περίοδο, κατοικοῦσε ὁ ἱερομόναχος Δοσίθεος, πού συνδέθηκε μέ τήν ἐκκλησία.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Φιλόλογος

Πρωτοπρεσβύτερου Μικαήλ Εύθυμιου
ΑΓΙΟΣ ΜΑΜΑΣ ΜΟΡΦΟΥ

Ἅγιος Μάμας στή Μόρφου ὑπῆρξε ὀρθόδοξο μοναστήρι σχεδόν σέ ὅλη τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878).

Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τό Μοναστήρι εἶχε οἰκοδομηθεῖ ἐπί τῶν θεμελιῶν εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ τῆς Ἐφροδίτης/Ἀστάρτης ἐπί Κομνηνῶν, περί τά τέλη τοῦ 12ου αἰώνα, ἦταν δηλαδή σύγχρονο τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου καί ἄλλων κυριακῶν μοναστηριῶν. Ἦταν ἀφιερωμένο στόν μὴ Κύπριο μάρτυρα Ἅγιο Μάμα, τοῦ ὁποίου τό λείψανο ἀναφέρεται ὅτι διέπλευσε τή θάλασσα μέ θαυμαστό τρόπο καί βρέθηκε στήν Κύπρο, ὅποτε κατετέθη στόν ναό πού εἶχε κτιστεῖ πρὸς τιμὴν του στή Μόρφου. Ὁ ἅγιος αὐτός τιμᾶται ἰδιαίτερα στήν Κύπρο καί γιορτάζεται ἡ μνήμη του στίς 2 Σεπτεμβρίου. Ἄλλά ἐορταζόταν καί τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, ὅποτε ἐτελεῖτο καί ἐμποροπανήγυρις.

Οἱ παλαιότερες χρονολογημένες μαρτυρίες γιά τή Μονή εἶναι σέ δύο γράμματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ματθαίου Β΄ πρὸς τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, τά ὁποῖα ἔχουν ἐκδοθεῖ τό 1601. Στά γράμματα αὐτά ὁ Ἅγιος Μάμας ἀναφέρεται ὡς τό πρῶτο σημαντικό μοναστήρι τῆς Κύπρου τήν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ὁ ὑφιστάμενος ναός τοῦ Ἁγίου Μάμα στή Μόρφου εἶναι κτισμένος στά ἐρείπια δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καί μῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, πού διαδέχτηκαν ἡ μία τήν ἄλλη καί τά ὁποῖα εἶχαν ἀνασκαφεῖ μερικῶς κατά τήν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας. Μέ βάση μορφολογικά καί τοπολογικά στοιχεῖα ὁ ναός χρονολογεῖται στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα.

Εἶναι ἓνας ἀπό τούς πιό σημαντικούς φραγκοβυζαντινοῦς ναούς τῆς Κύπρου. Ἡ κάτοψη, ἀλλά καί οἱ ὄψεις του εἶναι ὅμοιες μέ αὐτές τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου στήν Πάφο καί πιθανῶς νά εἶναι ἔργα τοῦ ἴδιου ἀρχιτέκτονα. Εἶναι κτισμένος μέ ἐξαιρέτα τετραγωνισμένους πωρόλιθους καί ἄριστη τοικοδομία. Ἔχει ἐσωτερικές διαστάσεις 18,40x12 μ., χωρίς τήν ἀψίδα. Ἡ ἀψίδα, ἡμικυκλική ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά, ἔχει χορδὴ 4,50 μ. καί βέλος 2,60 μ. Δύο κιονοστοιχίες ἀπό πέντε κτιστές πώρινες κολόνες, πού στηρίζουν ἡμικυκλικά τόξα, χωρίζουν τήν ἐκκλησία σέ τρία κλίτη. Τό μεσαῖο κλίτος ἔχει πλάτος 5,70

μ. και τά πλάγια κλίτη 2 μ. Οί κολόνες επιστέφονται με ψευδογοθικά κιονόκρανα.

Ἡ ἐκκλησία ἔχει τρεῖς εἰσοδούς: ἡ κύρια εἴσοδος εἶναι ἡ δυτική, ἡ ὁποία ἔχει πλάτος 2 μ., ἡ βόρεια εἴσοδος ἔχει πλάτος 1,60 μ. καί ἡ νότια 1,40 μ. Στό ψηλό τύμπανο τοῦ τρούλλου ὑπάρχουν ὀκτώ παράθυρα. Στό κέντρο τῆς ἀψίδας ὑπάρχει ἓνα παράθυρο, ἐνῶ στόν βόρειο καί τόν νότιο τοῖχο ὑπάρχουν ἀπό τέσσερα παράθυρα. Ψηλά στόν δυτικό τοῖχο ὑπάρχει τρίλοβο παράθυρο. Τά πλάγια κλίτη καταλήγουν σέ μικρές κόγχες σκαμμένες στό πάχος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Στό μέσο τοῦ βόρειου τοίχου, σέ περίοπτο σημεῖο τοῦ ναοῦ, βρίσκεται μαρμάρινη σαρκοφάγος ἀπό λευκό μάρμαρο, τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα. Εἶναι πακτωμένη στόν τοῖχο μέ τέτοιο τρόπο ὥστε τμήμα τῆς νά εἶναι ὀρατό καί ἀπό τήν ἐξωτερική πλευρά καί εἶναι τοποθετημένη χαμηλότερα ἀπό τό σημερινό δάπεδο. Τιμᾶται σάν ἡ σαρκοφάγος τοῦ Ἁγίου Μάμα. Ἐάν ἡ σαρκοφάγος χρησιμοποιήθηκε γιά τά λείψανα τοῦ Ἁγίου Μάμα, τότε χρησιμοποιήθηκε γιά δεύτερη φορά.

Ἡ νότια, κύρια πλευρά τῆς, εἶναι ὀρατή ἀπό ὄρυγμα πού ἔγινε μετά τήν τελευταία ἀνασκαφή. Στήν πλευρά αὐτή ὑπάρχει ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα σέ *tabula ansata*, τό ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀρτεμίδωρος τιμᾶ δύο ἀγαπημένες του θηλικές ὑπάρξεις καί εὐχεται, ὅταν πεθάνει νά ταφεῖ καί ὁ ἴδιος σ' αὐτή τήν πετροσκάλιστη θήκη.

Οὐδέποτε ζωγραφίστηκε ὁλόκληρος. Τοιχογραφίες ἔγιναν κατά τήν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας στήν κόγχη τῆς Πρόθεσης καί στήν δυτική ὄψη τῶν ἀνατολικῶν κίωνων πού μεσολαβοῦν στό εἰκονοστάσιο. Ἐπίσης στό βόρειο τοῖχο ὑπάρχει μία τοιχογραφία τοῦ 20ου αἰώνα, πού ἀπεικονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἐνστολος μέ πύρινη ρομφαία· εἶναι ἐνυπόγραφο ἔργο τοῦ ζωγράφου Ὁθῶνα Γιαβόπουλου (1861-1936). Ἡ τοιχογραφία πού ἔγινε μέ τήν τεχνική τῆς ἐλαιογραφίας ζωγραφίστηκε τό 1921 σύμφωνα μέ τή συνοδευτική ἐπιγραφή «*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνου [Γεω]ργιάδη Σ[υζύ]γου καί Τέκνων 1921*».

Μπροστά ἀπό τή μεσαία ἀψίδα εἶναι τοποθετημένη ἡ Ἁγία Τράπεζα μέ πέντε μαρμαρίνους κιονίσκους, τέσσερις στίς γωνιές καί ἓνα στό μέσο, πού ἀνακρατοῦν τήν λίθινη πλάκα. Στή λίθινη πλάκα εἶναι χαραγμένοι τέσσερις σταυροί.

Ἡ πλάκα εἶναι καλυμμένη σήμερα μέ λευκό σεντόνι καί μέ τήν ἐνδυτή (καλύμματα Ἁγίας Τράπεζας). Τά καλύμματα εἶναι ἀπό μπλέ ὕφασμα καί εἶναι τά ἴδια ἀπό τόν Αὐγούστο τοῦ 1974, πού εἶχαν τοποθετηθεῖ γιά τή γιορτή τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου.

Τό ξυλόγλυπτο κιβώριο τῆς Ἁγίας Τράπεζας, εἶναι ἓνα ἀπό τά σημα-

ντικότερα πού ἔχουν σωθεῖ στήν Κύπρο καί χρονολογεῖται στό πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰώνα. Περιλαμβάνει ξυλόγλυπτο καί γραπτό διάκοσμο. Ἡ ὄροφή τοῦ κιβωρίου εἶναι ζωγραφισμένη μέ βαθύ κυανό χρῶμα καί χρυσά ἀνάγλυφα ἀστέρια, ὥστε νά ἀποδίδει τό οὐράνιο στερέωμα. Παριστάνονται προσωποποιημένα τά οὐράνια σώματα, ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη. Ὁ ἑναστρος οὐρανός ὑποδηλώνεται μέ τά ἔνθετα ἀνάγλυφα ἀστέρια πού κοσμοῦν τό βᾶθος. Στό κέντρο τοῦ κιβωρίου παριστάνεται ὁ Χριστός ἐνδεδυμένος μέ ἀρχιερατική στολή καί μήτρα στήν κεφαλή καί εὐλογεῖ καί μέ τά δύο ὑψωμένα χέρια του. Ἡ ἐπιγραφή πού τόν συνοδεύει ἀναγράφει τά ἀκόλουθα: Ι(ΗΣΟΥ)Σ Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΩΝΤΩΝ ΚΑΙ Κ(ΥΡΙΟ)Σ ΤΩΝ ΚΥΡΙΕΥΩΝΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ.

Οἱ τελευταῖοι λειτουργοί τοῦ ναοῦ (μέχρι 14 Αὐγούστου 1974) ὑπῆρξαν οἱ μακαριστοί Πρωτοπρεσβύτερος Χαράλαμπος Κούρρης καί Οἰκονόμος Ἀντώνης Μαυρομάτης. Διάκονος ὑπῆρξε ὁ σήμερα Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Εὐθυμίου.

Παλαιοὶ ἐπισκέπτες πού εἶχαν ἐπισκεφθεῖ τό Μοναστήρι, ἔγραψαν πολύ καλά λόγια γι' αὐτό. Γιά τόν τάφο τοῦ Ἁγίου Μάμα στή Μόρφου, πού ἀναβλύζει μύρο, κάνουν λόγο ὁ Nicole le Huen (1487) καί ὁ Tommaso Porcacchi (1576). Τό Μοναστήρι συνίστατο ἀπό κτίρια πού ἀποτελοῦσαν τετράγωνο περίβολο, μέ δύο ἐσωτερικές αὐλές. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός (1788) περιλαμβάνει τό Μοναστήρι μεταξύ ἐκείνων πού ὑπάγονταν στή μητροπολιτική περιφέρεια τῆς Κερύνειας. Αὐτό ἴσχυε μέχρι τό 1973, ὅποτε δημιουργήθηκε ἡ Μητρόπολη Μόρφου καί ὀρίστηκε ὡς ἡ ἔδρα τῆς νέας Μητρόπολης.

Λεπτομερέστερα ἀναφέρεται στό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Μάμα ὁ Ρῶσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ πού τό εἶχε ἐπισκεφθεῖ δύο φορές, τό 1727 καί τό 1735. Ὁ Μπάρσκυ εἶχε μάλιστα σχεδιάσει τό Μοναστήρι. Γράφει δέ ὅτι τό οἰκοδομικό σύμπλεγμα «ἔχει τήν μορφή πόλεως περιβαλλόμενης ἀπό τέσσερις χαμηλούς τοίχους μέ δύο μεγάλες εἰσόδους. Ὁ ναός τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μάμαντος εἶναι λαμπρᾶς ἀρχιτεκτονικῆς ὅσο κανένας ἄλλος [στήν Κύπρο], ἀπ' ὅσους ἐξακολουθοῦν νά εὐρίσκονται στήν κατοχή τῶν Χριστιανῶν... Ὁ ναός αὐτός εἶναι πράγματι λαμπρός ἀπό κάθε ἄποψη... Στό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Μάμαντος πού ἀναβλύζει ἅγιον ἔλαιον... Τό μοναστήρι ὑπῆρξε κάποτε, ...πρὶν ἀπό τήν τουρκική κατοχή, πλούσιο καί μέ πολλούς μοναχούς· τώρα εἶναι φτωχό καί ἔχει λίγους μοναχούς διότι βρίσκεται δυστυχῶς, μέσα σέ χωριό καί ὄχι μακριά ἀπό τήν πόλη, καί ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι φορολογοῦν βαριά τό Μοναστήρι ἀπό φθόνο γιά τήν ὡραία ἀρχιτεκτονική του».

Τό Μοναστήρι βρισκόταν σέ λειτουργία μέχρι καί τό 18ο αἰώνα. Σήμερα δέν σώζονται ἀπό τά παλαιά οἰκοδομήματά του παρὰ ἐλάχιστα ἴκ-

νη καί, βέβαια, ὁ ναός. Στά δυτικά τοῦ ναοῦ κτίστηκε στά σύγχρονα χρόνια νέο οἰκοδόμημα πού ἐκρησιμοποιεῖτο ὡς κῶρος διαμονῆς τοῦ ἐπισκόπου Κυρηνείας καί ἄλλων κληρικῶν, ἀπό δέ τοῦ 1973 τοῦ ἐπισκόπου Μόρφου. Μετά τήν εἰσβολή τῶν Τούρκων τό 1974 καί τήν κατοχή τῆς Μόρφου, ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Μάμα ὑπέστη λεηλασία καί καταστροφές. Σήμερα λειτουργεῖ ὡς μουσεῖο. Κοντά σ' αὐτόν οἱ Τούρκοι ἔκτισαν ἕνα μεγάλο, μοντέρνο καί ἰδιαίτερα κακόγουστο τέμενος.

Τό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Μάμα στή Μόρφου ἦταν ἀπό τά πιό σημαντικά στήν Κύπρο. Στίς ἀρχές τῆς Τουρκοκρατίας πατριαρχικά ἔγγραφα ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ἐκοινοποιοῦντο στους ἡγούμενους τοῦ Ἁγίου Μάμαντος καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Μύρτου, ἀλλά ὄχι καί στόν ἡγούμενο τοῦ Κύκκου.

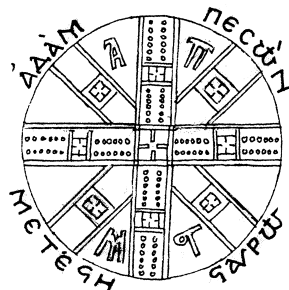
Περί τῆς κτηματικῆς του περιουσίας ὑπάρχει εὐρεία ἀναφορά στόν Κτηματικό Κώδικα Α' τῆς μητροπόλεως Κυρηνείας.

Ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε διακοσμήθηκε μέ τοιχογραφίες. Οἱ τοιχογραφίες οἱ ὁποῖες διακοσμοῦν τή δυτική ὄψη τῶν δυό κίωνων τῶν κιονοστοιχιῶν πού εἶναι ἐνσωματωμένες στό εἰκονοστάσιο τῆς ἐκκλησίας, εἶναι νεότερες. Τό εἰκονοστάσιο τῆς ἐκκλησίας στήν ἀρχική του μορφή ἔγινε τόν 16ο αἰώνα. Ὑπέστη ὅμως μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις. Μέχρι τό 1974 διέσωζε εἰκόνες τῆς Μεγάλῃ Δέησης τοῦ 16ου αἰώνα (Χριστός, Παναγία, Πρόδρομος, Πέτρος, Παῦλος, Μιχαήλ καί Γαβριήλ).

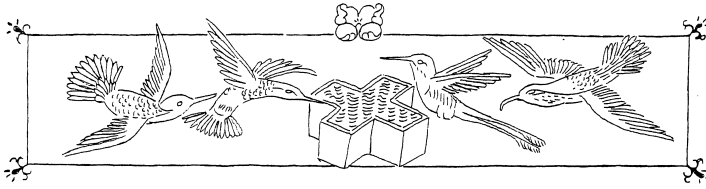
Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάμα στήν κατεχόμενη Μόρφου λειτούργησε γιά πρώτη φορά μετά τό 1974, στίς 2 Σεπτεμβρίου 2004 μέ τήν εὐκαιρία τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου, μετά ἀπό ἄδεια τοῦ κατοχικοῦ καθεστώτος. Λειτουργήσε κι ἄλλες φορές, πάντοτε μετά ἀπό ἄδεια ἀπό τό κατοχικό καθεστώς.

Πρωτοπρεσβύτερος ΜΙΧΑΗΛ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Θεολόγος, Νομικός

Ἰωάννη Δ. Κωνσταντίνου

ΟΙ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΥΘΡΕΑΣ

Ο ΝΑΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

ναός διά μέσου τῶν αἰώνων εἶναι τό κέντρο τῆς λατρείας μας καί ὁ σημαντικότερος τόπος τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν. Τόν συ-
ναντιοῦμε σέ κάθε χριστιανική κοινότητα. Ἄλλοτε εἶναι κτι-
σμένος μέ ἀπλότητα σάν ἕνα ἐξωκλήσι καί ἄλλοτε λαμπρός,
μεγαλοπρεπής, μέ ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς σύγχρονης οἰ-
κοδομικῆς ἐπιστήμης. Ὁ ναός δεσπόζει παντοῦ. Ὑψώνεται
ἀνάμεσα στά σπίτια μας καί στά σχολεῖα μας, ἀνάμεσα στά
ἐργαστήρια καί τά καταστήματα, γιά νά μᾶς θυμίζει πάντοτε
τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ στή ζωή μας. Ὁ ναός, ἀκόμη, εἶναι αὐτό πού
ζητοῦν οἱ αἰσθήσεις μας γιά νά ἔχουν πάντοτε ζωντανή τήν παρουσία
τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσά μας.

Ὁ ναός μέ τήν παρουσία του ὑψώνει φραγμό στό κακό. Ἀποκόπτει
τήν ὁρμή τοῦ κακοῦ καί συγχρόνως εἶναι μιά σιωπηλή παρακίνηση πρὸς
τό καλό. Ὁ ναός, τέλος, εἶναι συνδεδεμένος μέ τά πιο σημαντικά γεγο-
νότα τῆς ζωῆς μας: τό Βάπτισμά μας, τή Θεία Κοινωνία, τό Μυστήριον
τοῦ Γάμου, τίς ἐπίσημες στιγμές τῆς ζωῆς μας, μέ τόν πόνο καί, τέλος,
μ' αὐτόν τόν ἴδιο τόν θάνατό μας. Ὁ ναός εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωή μας. Μέσα
σ' αὐτόν τελεῖται τό Μυστήριον τῶν Μυστηρίων, ἡ Θεία Εὐχαριστία, διά
τῆς ὁποίας ὁ πιστός ἐνώνεται μέ τόν Τριαδικό Θεό τῆς ἀγάπης, θεώνε-
ται, μεταμορφώνεται. Ὁ ναός εἶναι βίωμα καί ἐμπειρία ζωῆς.

Θά ξεκινήσουμε τό νοερό μας προσκύνημα μέ τόν ναό τοῦ Ἁγίου
Χαραλάμπους:

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Ὁ κυρίως ναός τοῦ χωριοῦ μας εἶναι ἀφιερωμένος στόν Ἅγιο Χα-
ράλαμπο. Οἰκοδομήθηκε γύρω στό 1830. Ὁ ρυθμός του εἶναι μονόκλι-
τη βασιλική. Ἡ χωρητικότητά του ἦταν περίπου χίλια ἄτομα. Ἦταν
ἀπλός καί ἀπέριτος ναός. Ἐκεῖνο πού τόν καλλώπιζε ἰδιαίτερα ἦταν τό
ψηλό καμpanariό, κτισμένο μέ πέτρα πελεκητή. Ὁρθωνόταν πανύψη-
λο. Ἦταν σωστό καλλιτέχνημα.

Πόσες φορές θυμάμαι ότι χτύπησα την καμπάνα του. Κουράστηκα μέχρι να μάθω να τη «διπλοφακκώ». Και επειδή ήμουν μικρός, μέ σήκωνε στον αέρα. Ἐναμνήσεις γλυκές, αλλά και ὀδυνηρές μαζί... Τό μύρωμα τῆς ἐκκλησίας ἔγινε τό 1944, ἐπί τοποτηρητοῦ Λεοντίου. Ἐκαρποφόρησαν 366 κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μας, τά ὀνόματα τῶν ὁποίων ἦταν γραμμένα σέ σχετικό βιβλίο. Ὅσον ἀφορᾷ στίς εἰκόνες τοῦ ναοῦ, οἱ παλαιότερες ἀνάγονταν στό 1842. Ἔρχονται συχνά στό νοῦ μου οἱ μορφές τῶν ἁγίων εἰκόνων πού κοσμοῦσαν τό ἀπλό ξύλινο τέμπλο, μπροστά στίς ὁποῖες καί, ἰδιαίτερα, μπροστά στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας μας πολλές φορές ἔψαλλα μέ τήν παιδική μου φωνή τό: «Ἄσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, ἄχραντε...».

Στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος δέσποζε ἡ Ἁγία Τράπεζα. Ἦταν κυτή μέ κουβούκλιο, ἐπάνω στό ὁποῖο ἦταν ζωγραφισμένος ὁ Παντοκράτορας. Τόν εἶχε ζωγραφίσει ὁ γέροντας ἱερέας Παπαγιάννης, ὁ ὁποῖος εἶναι παπποῦς τῆς πρεσβυτέρας μητέρας μου. Στόν περίβολο τοῦ ναοῦ εἶχε κτιστεῖ αἶθουσα κατηχητικῶν –πρωτοπορακή γιά τήν ἐποχή ἐκείνη– τήν ὁποία ἐγκαινίασε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ μετά ἀπό τήν πανηγυρική ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία πού τελέστηκε στίς 10 Φεβρουαρίου, ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τό 1974. Κι ἔμελλε αὐτή νά ἦταν –ἀλίμονο!– ἡ τελευταία ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία στόν ναό μας. Στήν αἶθουσα αὐτή λειτουργοῦσε ἡ πρώτη κοινοτική βιβλιοθήκη στό χωριό μας. Δυστυχῶς ὅμως, ὅλα αὐτά πού πολύ λιτά περιέγραφα, εἶναι σήμερα πολύ διαφορετικά. Συγκλονίστηκα κυριολεκτικά ὅταν ἐπισκέφθηκα, μετά τό ἄνοιγμα τῶν ὁδοφραγμάτων, ταπεινός προσκυνητής, τόν ναό τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Ὁμολογῶ ὅτι ἔκλαψα ὅταν ἀντίκρισα μιά ἐρειπωμένη καί συλημένη ἐκκλησία, μέ γκρεμισμένη καί διαλυμένη τήν Ἁγία Τράπεζα ἢ, μᾶλλον, χωρίς Ἁγία Τράπεζα, μέ σπασμένο τό εἰκονοστάσι, χωρίς καμιά εἰκόνα σ' αὐτό, μέ κατεστραμμένο τό δάπεδο καί τούς τοίχους, χωρίς καμπάνα καί πόρτες ἕνα ἐρείπιο, ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά. Καί εἶπα μέσα μου: «Θά σοῦ ξαναφτιάξουμε τήν ἐκκλησία σου, Ἁγίε μου, καί γονατιστοί θά ψάλλουμε τό: «Χριστός Ἀνέστη» καί τό ἀπολυτίκιό σου: «Ὡς στύλος ἀκλόνητος τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ...».

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

Μετά τήν βάρβαρη τουρκική εἰσβολή, οἱ ἐκκλησίες, τά μοναστήρια, τά μνημεῖα μας βεβηλώθηκαν καί συλήθηκαν ἀπό τούς Τούρκους εἰσβολεῖς. Βυζαντινές εἰκόνες ἀνυπολόγιστης ἀξίας πωλήθηκαν ἀπό ἀρχαιοκάπηλους στή μαύρη ἀγορά. Δυστυχῶς αὐτό ἔγινε καί μέ τίς εἰκόνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χωριοῦ μου. Ἡ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορα Ἰησοῦ Χριστοῦ (μεταβυζαντινή εἰκόνα τοῦ 18ου αἰῶνα), ἡ ὁποία κο-

σμοῦσε τό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, πωλήθηκε ἀπό ἀρ-
χαιοκάπηλους στό Λονδίνο. Τήν εἰκόνα αὐτή ἀγόρασε ἀπό κάποια
ἐκθεση τό 1985 ὁ γνωστός τραγουδιστής Μπού Τζώρτζ, μή γνωρίζο-
ντας ὅτι ἦταν κλεμμένη.

Γιά περισσότερα ἀπό 25 χρόνια ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ βρισκόταν στό
σπίτι του, χωρίς ὁ ἴδιος νά ἔχει καταλάβει τήν ἀνεκτίμητη ἀξία της. Σέ
ρεπορτάζ γιά τόν Μπού Τζώρτζ στήν ὀλλανδική τηλεόραση, κάποιοι εἶ-
δαν τήν εἰκόνα στήν τηλεόραση καί τήν ἀναγνώρισαν. Μέ ἐνέργειες τοῦ
ἐπισκόπου Νεαπόλεως Πορφυρίου, ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Κύπρου στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση, καί μετὰ ἀπό τή μαρτυρία τοῦ πατέρα
μου πατρός Διομήδη, ἡ εἰκόνα ἀναγνωρίστηκε. Ἐνημερώθηκε ὁ τρα-
γουδιστής, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἄκουσε τήν ἱστορία τῆς κλοπῆς τῆς εἰκόνας,
συγκλονίστηκε καί ἀμέσως δέχθηκε νά τήν ἐπιστρέψει καί, μάλιστα,
πρός τιμήν του, χωρίς νά λάβει χρήματα. Ὁ ἐπίσκοπος Νεαπόλεως με-
τέφερε τήν εἰκόνα στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Κύπρου, ὅπου συντηρή-
θηκε ἀπό ἀγιογράφο.

Παραδόθηκε στόν νεόδμτο ναό τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους Νέου
Χωρίου Κυθρέας στήν Ἀγγλαντζιά, στίς 9/2/2012, στήν παρουσία πλή-
θους χωριανῶν καί ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀσπασθήκαν τήν ἀγία
εἰκόνα μέ λυγμούς καί ἀνάμεικτα συναισθήματα θλίψης, ἀλλά καί ὀργῆς
γιά τήν ἱεροσυλία τῶν Τούρκων κατακτητῶν. Ἡ «τραυματισμένη» εἰκό-
να παραμένει στόν ἀνωτέρω ναό μέχρι τήν ἀγία ἡμέρα τῆς ἐπιστροφῆς
στό κατεχόμενο χωριό μας, διατηρώντας ἄσβεστες τίς θύμψεις καί τή
νοσταλγία τῆς ἐπιστροφῆς.

ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ – ΕΝΑ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ

Στίς 14 Αὐγούστου 1974, ὅταν εἶχε ἀρχίσει ἡ Β΄ τουρκική εἰσβολή,
ὁ πατέρας μου, ὁ πατήρ Διομήδης, τελοῦσε τή Θεία Λειτουργία. Τό
πρῶτο του μέλημα ἦταν, ὀλοκληρώνοντας τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐ-
χαριστίας, νά πάρει μαζί του τά Ἱερά Σκεύη, γιά νά μή μianθοῦν ἀπό
τούς Τούρκους εἰσβολεῖς. Καί μετὰ ἔτρεξε νά σώσει τήν πολυτέκνη οἰ-
κογένειά του, καθώς καί τήν οἰκογένεια τῆς θείας μου, τῆς ἀδελφῆς του.
Μέσα στό αὐτοκίνητο, σέ ὅλη τήν πορεία μας μέχρι τήν Ξυλοτύμπου,
εἶχε ἐναποθέσει στά πόδια του τό βαλτισάκι μέ τά Ἱερά Σκεύη καί τό Τί-
μιο Σῶμα καί Αἷμα τοῦ Κυρίου μας! Κι αὐτά μᾶς προστάτευσαν ὅλους,
δώδεκα ψυχές, καί φτάσαμε σῶοι στήν ἐλεύθερη Κύπρο. Θυμᾶμαι κα-
ρακτηριστικά ὅτι, καθώς φεύγαμε ἀπό τήν Ἀσσια, ἕνα τουρκικό ἄρμα
ἐκινεῖτο πίσω μας, χωρίς ὅμως νά μᾶς πυροβολήσει... Ὅταν, μετὰ ἀπό
πολλά χρόνια, στήν ἐορτή τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους μέσα στόν ὁμώνυ-
μο νεόδμτο ναό στήν Ἀγγλαντζιά, ἀνοίχτηκε τό βαλτισάκι αὐτό, τά Τί-

μία Δώρα ἦταν ἀναλλοίωτα καί εὐωδίαζαν. Ὅσοι παρευρεθήκαμε τότε ἐκεῖ, μαρτυροῦμε τήν ἀλήθεια τοῦ θαύματος.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Εἶναι παλαιότερος ἀπό τόν ναό τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους. Αὐτό ὑπολογίζεται ἀπό τήν χρονολογία πού ἔφερε ἡ εἰκόνα τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Συγκεκριμένα, ἡ εἰκόνα αὐτή, ἡ ὁποία ἦταν «*δέηση Χριστοδούλου ἱερέως μετὰ τῆς πρεσβυτέρας καί τῶν τέκνων τους*», ἔφερε τή χρονολογία 1672.

Ἀπό αὐτό συμπεραίνεται ὅτι ὁ ναός κτίστηκε λίγο νωρίτερα. Κτίστηκε μάλιστα ἀπό τίς 27 οἰκογένειες πού κατοίκησαν τότε στό χωριό. Καί τοῦτο συνάγεται ἀπό τά 27 πιάτα πού ἦταν ἐντοιχισμένα στόν θόλο τοῦ ναοῦ, μέ ἓνα πιάτο στό ἱερό, πού ἀντιπροσώπευε τήν οἰκογένεια τοῦ ἱερέα. Ἀναγκάστηκαν οἱ πρόγονοί μας νά κτίσουν αὐτό τό ἐκκλησάκι, διότι οἱ Τοῦρκοι, μετὰ ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κύπρου τό 1571, τούς πῆραν τόν ναό τους (ἦταν ὁ πρῶτος ναός τοῦ χωριοῦ), ὁ ὁποῖος ἦταν ἀφιερωμένος στόν Ἅγιο Νικόλαο καί τόν μετέτρεψαν σέ τζαμί, στό ὁποῖο πρόσθεσαν μινარέ. Ἦταν τό πρῶτο χωριό παγκύπρια στό ὁποῖο κτίστηκε μινარές, γι' αὐτό καί τό χωριό μας πῆρε τό ὄνομα Μιναραλί Κιόυ, δηλαδή τό χωριό τοῦ μινარέ. Μπαίνοντας στό χωριό μας, τό πρῶτο πού συναντοῦμε εἶναι τό τζαμί αὐτό – τήν ἐκκλησία μας δηλαδή – μέ ἓνα πανύψηλο καί καλοδιατηρημένο μινარέ.

Τό γραφικό αὐτό ἐκκλησάκι τοῦ Τιμίου Προδρόμου εἶναι κτισμένο κοντά στό τζαμί, μέσα στήν τούρκικη συνοικία τοῦ χωριοῦ μας στό βορειοδυτικό τμήμα του. Τά καντήλια τῆς ἐκκλησίας τά ἀναβαν οἱ Τουρκάλες ὅταν ἀντιμετώπιζαν κάποιο πρόβλημα ἢ ἀσθένεια. Σεβόντουσαν ἰδιαίτερα τόν Τίμιο Πρόδρομο. Ἀπό πρόσφατη ἐπίσκεψή μας διαπιστώσαμε ὅτι ὁ ναός βρίσκεται σέ ἄθλια κατάσταση. Οἱ Τοῦρκοι τόν μετέτρεψαν σέ ἀποθήκη σανοῦ. Ἐκεῖνο πού θυμᾶμαι ἰδιαίτερα ἀπό τό ξωκλήσι αὐτό εἶναι τό σήμαντρό του, πού ἄν καί ἦταν βαρῦ τότε γιά μένα, ἐντούτοις μέ πολλή χαρά τό κτυποῦσα καλώντας τούς χριστιανούς νά ἔρθουν στόν ναό γιά νά τιμήσουν τόν Ἅγιο στίς 7 Ἰανουαρίου, μέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου.

ΤΟ ΠΑΡΕΚΛΗΣΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ

Βρίσκεται τέσσερα περίπου χιλιόμετρα νότια τοῦ χωριοῦ, στόν κάμπο πού ἀπλώνονταν μέχρι τήν κοίτη τοῦ Πεδιαίου ποταμοῦ. Μπορεῖ νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἔκταση τοῦ κάμπου τοῦ χωριοῦ μας ἦταν 17 χιλιάδες στρέμματα. Τό ἐκκλησάκι αὐτό φαίνεται μέ γυμνό μάτι ἀπό τά ὑψώματα τῆς Ἀγλαντιᾶς.

Κτίστηκε γύρω στο 1940 πάνω στα ερείπια παλιᾶς ἄγνωστης ἐκκλησίας. Ὁ λόγος πού κτίστηκε εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Κάποιος χωριανός μας, ὁ Στυλλῆς Κκάιλος, πού ὄργωνε τὰ χωράφια του στήν περιοχή, εἶδε τό βράδυ σέ ὄραμα τόν Ἅγιο Θεόδωρο πού τοῦ εἶπε ὅτι ἔπρεπε νά κτίσουν ἐκεῖ τό σπίτι του. Αὐτό τό ἀνέφερε στόν ἱερέα καί στήν ἐκκλησιαστική ἐπιτροπή. Ἐνας ἀπό τούς ἐπιτρόπους ἀρνήθηκε στήν ἀρχή. Ὁμως τό ἄλλο πρῶί σηκώθηκε ἀπό τὰ χαράματα, πῆγε στό σπίτι τοῦ ἱερέα καί τοῦ ὁμολόγησε μέ δέος καί δάκρυα στά μάτια, ζητώντας ταυτόχρονα νά ἀποσυρθεῖ ἢ ἄρνησή του, διότι ὁ Ἅγιος δέν τόν ἄφησε νά κοιμηθεῖ ὅλη τή νύκτα. Δραστηριοποιήθηκαν, λοιπόν, ὅλοι οἱ χωριανοί καί ἐκτίσαν τό ἐκκλησάκι αὐτό.

Ἐλειπουργεῖτο μία φορά τόν χρόνο, τή δεύτερη Κυριακή τοῦ Ὀκτώβρη. Θυμᾶμαι, πρῖν ἀκόμα φέξει ἢ μόλις ἀνέτελλε ὁ ἥλιος, βρισκόμασταν στό ἐκκλησάκι. Θυμᾶμαι, ἐπίσης, τούς καλούς ψάλτες, πού μέ χαρά ἄφηναν καί μένα νά ψάλλω στόν Ἅγιο καί νά τόν δοξάζω. Τό ἐκκλησάκι αὐτό ἦταν πάντα τό καταφύγιο τῶν γεωργῶν καί τῶν βοσκῶν, καθώς καί πολλῶν ἄλλων χριστιανῶν πού περνοῦσαν ἀπό ἐκεῖ, οἱ ὁποῖοι καί τό φρόντιζαν.

Ἐδῶ καί 50 χρόνια οἱ ἐκκλησίες μας παραμένουν βουβές καί ἀλειτούργητες, συλημένες καί ἐρειπωμένες, περιμένοντας τή δική μας ἐπιστροφή γιά νά τίς ξαναφτιάξουμε καί νά τίς ξαναλειουργήσουμε. Νά ἴστε σίγουροι ὅτι θά ἀκολουθήσει καί ἡ ἀνάσταση τῆς Κύπρου μας! Θά ἐπιστρέψουμε πίσω! Πίστη καί ἀγώνας χρειάζεται! Ἐπιστροφή στό Χριστό! Ὁρθωση τοῦ ἀναστήματος, ἀνάταση καί ἀνάσταση τῶν ψυχῶν μας καί θά γίνει τό θαῦμα! Θά ξανακουστεῖ τό «Χριστός Ἄνέστη» στίς ἐκκλησίες μας! Ἀμήν! Γένοιτο!

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Θεολόγος

Μελανῆς Κ. Θεοδώρου

ΟΙ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΣΚΥΛΛΟΥΡΑΣ

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΕΟΥΣΑΣ

τὴν ἀνατολική εἴσοδο τοῦ χωριοῦ εἶναι κτισμένος ὁ μέγανος κεντρικός ναός τῆς Σκυλλούρας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀφιερωμένος στήν Παναγία τὴν Ἐλεούσα. Ἐκεῖ ἐκκλησιαζόμεσαν κάθε Κυριακή καί γιορτή. Ἀπέναντι ἀπό τὴν ἐκκλησία, στή βόρεια πλευρά τοῦ δρόμου, ὅλα τὰ σπίτια ἦταν τούρκικα.

Τό χωριό μου ὑφίστατο κατά τὰ μεσαιωνικά χρόνια, μάλιστα, μέ τὴν ἴδια ὀνομασία. Σέ παλαιούς χάρτες βρίσκεται σημειωμένος ὡς Scilura καί Sciulura. Ὁ Στέφανος Λουζιανός ἀναφέρει τὴ Σκυλλούρα (Squillar) ὡς φέουδο κατά τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας, μνημονεύοντας ἰδιαίτερα τὴν ὑπαρξη τρίκλιτου λατινικοῦ ναοῦ, ἀφιερωμένου στήν Παναγία. Πρόκειται προφανῶς γιά τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας Ἐλεούσας, πού ὑφίσταται καί σήμερα ὡς ναός τῶν Ὁρθοδόξων.

Ἡ οἰκοδόμηση τοῦ ναοῦ ἔγινε κατά τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας καί αὐτό φανερώνει ὅτι ἡ περιοχή τῆς Σκυλλούρας ὑπῆρξε σημαντικό φέουδο. Δέν γνωρίζουμε σέ ποιούς ἀνήκε, πιθανόν στή λατινική ἀρχιεπισκοπή τῆς Λευκωσίας ἢ σέ λατινικό θρησκευτικό τάγμα ἢ ἴσως στά κτίματα βασιλικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ κατοπινὴ ἐγκατάσταση Τούρκων στή Σκυλλούρα ἀποτελεῖ μία ἐπί πλέον ἔνδειξη ὅτι τό χωριό δέν ἦταν ἰδιωτικό φέουδο, ἀλλά μάλλον βασιλικό ἢ ἐκκλησιαστικό, πού κατέσχθη μετά τὴν κατάκτηση τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Τούρκους (1570-71).

Ὁ Νικόλαος Ἱερεΐδης στό βιβλίο του «Ἱστορία τῆς Κύπρου ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα» γράφει ὅτι τό πηγάδι τοῦ ναοῦ μας μέ τό ἅγιασμα βρίσκεται μέσα στό ἱερό Βῆμα καί ὅτι πολλοί πού λούστηκαν θεραπεύτηκαν ἀπό τὴν ψώρα πού ἔπασχαν. Ὁ ἴδιος συνεχίζει καί λέει ὅτι «ὁ ναός εἶναι ἀφιερωμένος στήν Παναγία τὴ Σκυλλουριώτισσα. Εἶναι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Λένε ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας εἶναι μία ἀπό τίς ἑβδομήκοντα πού ζωγράφισε ὁ Ἀπόστολος Λουκάς».

Τό 1911 καί 1924 ἔγιναν ἀνακαινίσεις στόν ναό. Γιά νά μεγαλώσει ὁ ναός, κτίστηκε νέο ἱερό Βῆμα. Τό πηγάδι μέ τό θαυματουργό ἅγιασμα βρίσκεται τώρα κοντά στό ἀριστερό ψαλτήρι. Ἀπό τρίκλιτος ὅμως ὁ ναός ἔγινε μονόκλιτος. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ στηρίζεται σέ σιδηροδοκοῦς

καί ἀπό πάνω ἔχει κεραμίδια. Διασώζει ὅμως διάφορα στοιχεῖα τῆς γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Στίς 5 Μαΐου 1946 τελέστηκαν τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ὑπό τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου καί Τοποτηρητοῦ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου Κύπρου κ.κ. Λεοντίου.

Οἱ Τουρκοκύπριοι τῆς Σκυλλούρας ἔδειχναν ἓνα ἰδιαίτερο σεβασμό στήν Παναγία.

Τό 1970 ἔγινε ξανά ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ. Ὁ ναός πανηγύριζε τήν Τρίτη τῆς Λαμπρῆς. Δυστυχῶς μετά τήν εἰσβολή τοῦ 1974 καί τή συνεχιζόμενη τουρκική κατοχή, οἱ ἐκκλησίες τῆς Σκυλλούρας εἶχαν τήν ἴδια τύχη ὅπως ὅλοι οἱ θρησκευτικοί χώροι τῆς σκλαβωμένης πατρίδας μας. Ἐφαρμόζοντας ὁ βάρβαρος κατακτητής τά ἀποτρόπαια σχέδιά του, νά ἀλλοιώσει καί νά ἐξαφανίσει κάθε ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο, ἔχει μετατρέψει τήν ὁμορφὴ ἐκκλησία τῆς Παναγίας μας σέ τζαμί, ἀφιερώνοντάς το μάλιστα σέ κάποιο Τοῦρκο ἀξιωματικό.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ

Στό μέσο τοῦ χωριοῦ, στά ἀνατολικά τοῦ παλαιοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τῆς Σκυλλούρας, εἶναι κτισμένο τό ἐκκλησάκι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Χτίστηκε πρὶν ἀπό τό 1940 καί παρόλο πού ἦταν ἐρειπωμένο, ἐντούτοις διακρίνονταν κάποιες ἀγιογραφίες.

Τό 1958 ἀναπαλαιώθηκε. Θεία Λειτουργία ἐτελεῖτο κατά τίς γιορτές τῶν Ἀρχαγγέλων καί ἀρκετές φορές ἐτελοῦντο καί ἑσπερινοί. Ἀρκετοί ἦταν οἱ χωριανοί καί οἱ χωριανές πού ἔσπευδαν νά ἀνάψουν τό κερί τους κάθε ἀπόγευμα καί νά ζητήσουν τήν βοήθειά του.

Δυστυχῶς ὁ βάρβαρος κατακτητής μετέτρεψε τήν ἐκκλησία τοῦ Ἀρχαγγέλου σέ ἀποθήκη. Ἀφαίρεσε καθετί πού θύμιζε πῶς ἦταν ἐκκλησία, ὅπως τούς σταυρούς, τήν καμπάνα, ἀκόμα καί τίς δοκοὺς πάνω στίς ὁποῖες ἦταν στερεωμένη ἡ καμπάνα.

ΤΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Πέρα ἀπό τόν ποταμό καί τόν δρόμο πού χώριζε τά τουρκικά σπίτια ἀπό τά ἑλληνικά ὑπῆρχε μιά μικρή πλατεία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ἓνας ἱερός θρησκευτικός χώρος. Ἐπῆρχε κτισμένο μέ πέτρες καί σάν προσκυνητάρι μέ ἓνα μάρμαρο ἀπό πάνω. Κάτω ἀπό τό μάρμαρο ὑπῆρχε κενός χώρος καί ἐκεῖ ἦταν τοποθετημένο ἓνα καντήλι ἀφιερωμένο στόν Ἅγιο Γεώργιο. Καθημερινά πολλοί Σκυλλουριῶτες περνοῦσαν τόν ποταμό πρὸς τήν τουρκικὴν περιοχὴ καί ἄναβαν τό καντήλι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Οἱ Τουρκοκύπριοι σέβονταν τόν Ἅγιο Γεώργιο. Ὁ πατήρ Νεόφυτος στή ραδιοφωνικὴ ἐκπομπή «Δέν ξεχνῶ» στίς 19.02.1994 ἀναφέρ-

θηκε σ' ένα γεγονός πού είχε ἀκούσει ἀπό τόν Τουρκοκύπριο τοῦ ὁποίου τό σπίτι βρισκόταν πολύ κοντά στό προσκυνητάρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου: «Ἐνα βράδυ, μόλις ὁ γείτονας Τουρκοκύπριος ἐτοιμάστηκε νά κοιμηθεῖ, ἄκουσε κτυπήματα στήν πόρτα του. Διερωτήθηκε ποιός νά τοῦ κτυποῦσε τήν πόρτα του τέτοια ὥρα. Σηκώθηκε ἀπό τό κρεβάτι, ἄνοιξε, ἀλλά δέν εἶδε κανένα. Ξαναπῆγε στό κρεβάτι του καί ξανάκουσε κτυπήματα. Κοίταξε πάλι, ἀλλά δέν ὑπῆρχε κανένας. Τό ἴδιο ἐπαναλήφθηκε καί τρίτη φορά. Τότε ἡ γυναίκα του τοῦ εἶπε νά κοιτάξει τό καντήλι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μήπως ἦταν σβηστό. Καί πραγματικά, ὅταν τό κοίταξε ἦταν σβηστό καί τό ἄναψε. Κατάλαβε τότε ὅτι ἦταν ὁ Ἅγιος Γεώργιος πού τοῦ κτυποῦσε τήν πόρτα».

Ἐμεῖς εἴμαστε σίγουροι ὅτι ὁ δίκαιος Θεός κάποτε θά σταματήσει αὐτό τό ἀνοσιούργημα πού ἐπιτελεῖται τόσα χρόνια ἀπό τόν βάρβαρο κατακτητή εἰς βάρος τῆς πατρίδας μας καί τῶν ἱερῶν ναῶν μας. Κι ὅταν ἔρθει ἡ ἅγια μέρα τῆς ἐπιστροφῆς, θά ξαναφτιάξουμε τούς ναούς μας καί πανηγυρικά θά ξαναψάλλουμε τά ἀπολυτίκια τῆς Παναγίας μας καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

ΜΕΛΑΝΗ Κ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Ἐκπαιδευτικός

Πρωτοπρεσβύτερου Ἰωάννη Κ. Ἰωάννου

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΩΝ ΣΟΛΩΝ

Ἡ Σόλοι ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπό τά 12 βασίλεια τῆς ἀρχαίας Κύπρου. Ἰδρύθηκε ὡς βασίλειο κατά τόν 7ο αἰώνα π.Χ. καί ἔχει ἐπιδείξει τεράστια ἀνάπτυξη, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν κατασκευή σπουδαίων δημόσιων μνημείων ὅπως τό θέατρο, τό νυμφαῖο, τά πολυάριθμα ἱερά καί ἡ παλαιοχριστιανική βασιλική.

Ἐπί τῷ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλη τῶν Σόλων κτίστηκε καθ' ὑπόδειξη τοῦ Σόλωνα, πρὸς τιμὴ τοῦ ὁποῦ δόθηκε στήν πόλη τό ὄνομά του. Τό 498 π.Χ. ἔλαβε μέρος στήν ἐξέγερση ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἐνῶ ἀργότερα ἔστειλε βοήθεια στό Μέγα Ἀλέξανδρο κατά τίς ἐκστρατεῖες του στήν Ἀνατολή. Ἡ πόλη ἄκμασε κατά τήν ἑλληνιστική, τή ρωμαϊκή καί τήν πρωτοβυζαντινή περίοδο. Ἡ παρακμή τῆς πόλης ξεκίνησε κατά τόν 7ο αἰώνα μ.Χ. λόγω τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν καί καταστροφικῶν σεισμῶν. Ἐγκαταλείφθηκε κατά τόν 12ο αἰ. μ.Χ. μέ τούς κατοίκους τῆς νά μετακινοῦνται νοτιότερα, ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ σημερινή περιοχή τῆς Σολέας.

Η ΠΡΩΤΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΩΝ ΣΟΛΩΝ

Ἡ βασιλική τῶν Σόλων, πού πιστεύεται ὅτι κτίστηκε ἀπό τόν Ἅγιο Αὐξιβίο, πρῶτο ἐπίσκοπό τῶν Σόλων, ἦταν πιθανότατα ὁ καθεδρικός ναός τῆς πόλης καί εἶναι μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες βασιλικές τῆς Κύπρου.

Σύμφωνα μέ τίς ἀνασκαφές, ἡ βασιλική πού σώζεται σήμερα εἶναι κτισμένη στά ἑρείπια προηγούμενης πεντάκλιτης βασιλικῆς πού εἶχε μήκος 45 μέτρα καί πλάτος 22,50 μέτρα. Τό κεντρικό κλίτος τῆς πρώτης βασιλικῆς εἶχε πλάτος 6,75 μ. καί τά πλάγια κλίτη, τό μέν ἐσωτερικό 4,00 μ. τό δέ ἐξωτερικό 4,50 μ. Τά κλίτη φαίνεται ὅτι χωρίζονταν μέ πεσσούς τῶν ὁποίων ἡ πλευρά ἦταν 0,50 μ. Τά μετακίονια διαστήματα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Τό ἀνατολικό τμήμα τῆς πρώτης αὐτῆς βασιλικῆς δέν ἔχει ἀνασκαφῆ ἀλλά φαίνεται ὅτι ἡ κεντρική ἀψίδα εἶναι παρόμοια, καί στήν ἴδια θέση μέ τήν ἀψίδα τῆς δεύτερης βασιλικῆς. Ὁ ἀνασκαφέας ἔχει ὑπολογίσει ὅτι ὑπῆρχαν 14 πεσσοί ἢ κολόνες σέ κάθε κιονοστοιχία.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΩΝ ΣΟΛΩΝ

Ἐπί τῆς πρώτης βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Αὐξιβίου κτίστηκε τόν 6ο αἰώνα νέα βασιλική, πού σύμφωνα μέ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στό αἶθριο, καταστράφηκε κατά τή δεύτερη ἀραβική ἐπιδρομή ἐναντίον τῆς Κύπρου τό 653. Ἐπισκευάσθηκε τό 655 καί ἐξακολουθοῦσε νά ὑφίσταται κατά

τούς μέσους βυζαντινούς χρόνους ἄν καί ἡ πόλη τῶν Σόλων, ἡ τουλάχιστον ἡ περιοχὴ τῆς βασιλικῆς, φαίνεται ὅτι ἐγκαταλείφθηκε μετὰ τὸν 8ο αἰώνα.

Σύμφωνα μέ τὴν Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, ἡ δευτέρη βασιλικὴ τῶν Σόλων ἔχει μῆκος 47,70 μ. χωρὶς τὴν ἀψίδα καὶ πλάτος 31,40 μ. Εἶναι διαιρεμένη σέ τρία κλίτη μέ δύο λίθινες κιονοστοιχίες πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ 12 κολόνες ἢ κάθε μιά. Οἱ κολόνες ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄνισους σπονδύλους. Στὴν ἀπλή κιβώσχημη βάση ἡ κολόνα ἔχει διάμετρο 1μ. περίπου καὶ στὴν κορυφὴ 0,90 μ. Τὸ ὕψος τῆς κάθε κολόνας μαζί μέ τὴν βάση καὶ τὸ κιονόκρανο εἶναι 6,30 μ. περίπου. Τὰ κιονόκρανα εἶναι ἀπλά, «τοσκανικῶς» τύπου, καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ταινία, σκοτία, ταινία, σπεῖρα, ταινία καὶ πλίνθο. Τὰ μετακίονια διαστήματα ποικίλλουν ἀπὸ 2,10 μ. μέχρι 2,70 μ., γι' αὐτὸ καὶ εἶχε ἐκφρασθεῖ ἡ γνώμη ὅτι οἱ κολόνες στήριζαν εὐθύγραμμο ἐπιστύλιο καὶ ὄχι τόξα. Ὁ ἀνασκαφὴς ὅμως τῆς βασιλικῆς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ κολόνες στήριζαν τόξα, ἐπειδὴ βρῆκε μερικοὺς τοξόλιθους κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

Τὸ μεσαῖο κλίτος ἔχει πλάτος 10,60 μ. καὶ εἶναι πιθανότατα τὸ εὐρύτερο σ' ὅλη τὴν Κύπρο. Τὰ πλάγια κλίτη ἔχουν πλάτος 8,50 μ. περίπου. Τὰ τρία κλίτη τῆς βασιλικῆς τῶν Σόλων καταλήγουν σέ τρεῖς προεξέχουσες ἡμικυκλικές ἀψίδες, ὅπως καὶ σ' ἄλλες βασιλικές τῆς Κύπρου. Ἡ κεντρικὴ ἀψίδα ἔχει χορδὴ 9,50 μ. καὶ βέλος 4,80 μ. Οἱ πλάγιες ἀψίδες, πού δέν βρίσκονται στό κέντρο τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἀλλά πλησιέστερα πρὸς τὸ μέσο κλίτος, ἔχουν χορδὴ μὲν 4,68 μ. καὶ βέλος 2,40 μ. Ἡ κεντρικὴ ἀψίδα ἔχει πάχος 1,50 μ. καὶ ὑποστηρίζεται στό κέντρο ἐξωτερικά ἀπὸ ἰσχυρὴ ἀντηρίδα. Στό κέντρο τῆς ἀψίδας τοῦ βόρειου κλίτους ὑπάρχει θύρα πλάτους 1,35 μ. Βορειότερα τῆς ἀψίδας αὐτῆς, στόν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ βόρειου κλίτους, ὑπάρχει ἄλλη θύρα πλάτους 1,85 μ. Ὁ ἀνασκαφὴς τῆς βασιλικῆς ἐξέφρασε τὴν ἄποψη ὅτι οἱ θύρες αὐτές ὀδηγοῦν στό ἐπισκοπεῖο, τὸ ὁποῖο βρίσκεται σ' ἀνατολικά τῆς βασιλικῆς, ἀλλά δέν ἔχει ἀνασκαφεῖ.

ΤΟ ΣΥΝΘΡΟΝΟ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Στὴν κεντρικὴ ἀψίδα ὑπῆρχε ἡμικυκλικὸ σύνθρονο τὸ ὁποῖο ὅμως καταστράφηκε ὀλοσχερῶς. Μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμικυκλικοῦ τοίχου τοῦ συνθρόνου καὶ τῆς ἀψίδας ὑπῆρχε θολωτὸς διάδρομος πλάτους πέραν τοῦ 0,70 μ. κάπιν πού συναντοῦμε σέ ἀρκετές βασιλικές. Μέ τὸν διάδρομο αὐτὸ ἐπικοινωνοῦσαν τὰ πλάγια κλίτη μεταξὺ τους καὶ ἡ κεντρικὴ ἀψίδα ἐπικοινωνοῦσε μέ τίς πλάγιες ἀψίδες μέ τοξωτὰ ἀνοίγματα.

Τὸ βῆμα τῆς βασιλικῆς ἐκτεινόταν στό μέσο τοῦ κεντρικοῦ κλίτους μέχρι τὴν τέταρτη ἀπὸ τ' ἀνατολικά κολόνα καὶ ἦταν πολὺ ὑπερυψωμένο σέ σύγκριση μέ τίς ἄλλες γνωστές βασιλικές τῆς Κύπρου. Ἡ βάση

τῆς Ἁγίας Τράπεζας δέν σώθηκε ἀλλά βρέθηκαν τρεῖς ἀπό τίς τέσσερις βάσεις πάνω στίς ὁποῖες ὑψώνονταν οἱ κολόνες πού στήριζαν τό κιβώριο πού κάλυπτε τήν Ἁγία Τράπεζα. Δέν βρέθηκαν ἐπίσης πεσίσκοι ἢ θωράκια τοῦ τέμπλου.

Τό δάπεδο τῆς βασιλικῆς ἦταν καλυμμένο μέ μαρμαροθέτημα. Τά σχήματα εἶναι κυρίως γεωμετρικά. Σώζονται ὅμως καί ἐμβλήματα μέ μία πάπια, ἕνα κύκνο καί δελφίνια πού τοποθετοῦνται στή δεύτερη φάση, στά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα.

ΤΟ ΑΙΘΡΙΟ

Ἡ κυρίως ναός τῆς βασιλικῆς ἐπικοινωνοῦσε ἀπ' εὐθείας μέ τήν ἀνατολική στοά τοῦ αἹθρίου μέ τρεῖς εἰσοδούς. Ἡ κεντρική εἴσοδος εἶχε πλάτος 2,90 μ. ἐνῶ οἱ πλάγιες εἰσοδοί εἶχαν πλάτος 2,40 μ.

Ἡ βασιλική δέν εἶχε νάρθηκα. Εἶχε ὅμως στά δυτικά τετράστων αἹθριο διαστάσεων 25x18 μ. περίπου. Στό μέσο περίπου τῆς αὐλῆς τοῦ αἹθρίου ὑπῆρχε φιάλη δωδεκάπλευρη ἐξωτερικά καί ἐξάπλευρη ἐσωτερικά πού στηριζόταν σέ τετράγωνο βάθρο.

Ἡ πυθμένης τῆς φιάλης εἶναι καλυμμένος μέ μαρμαροθέτημα καί οἱ ἐσωτερικές πλευρές ἐπενδυμένες μέ μάρμαρα. Μέ μαρμαροθέτημα εἶναι καλυμμένη καί ἡ ἐξέδρα, στό μέσο τῆς ὁποίας βρίσκεται ἡ φιάλη. Ἡ βόρεια καί ἡ νότια στοά τοῦ αἹθρίου περιβάλλονται μέ δωμάτια πού δέν ἔχουν ἀνασκαφεῖ πλήρως.

Ἡ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Ἡ ὅλες αὐτές οἱ λεπτομερεῖς περιγραφές τῶν μεγάλων παλαιοχριστιανικῶν ξυλόστεγων βασιλικῶν, μπορεῖ νά φαίνονται ἀνιαρές καί μονότονες. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἐπιμέρους λεπτομέρειες, σάν σύνολο συνθέτουν ἕνα τεράστιο οἰκοδόμημα λατρευτικοῦ χώρου, δημιουργώντας μία ἀρχιτεκτονική ναοδομική ἀρμονία πού προσφέρει κατά τήν γνώμη μου, τίς καλύτερες προϋποθέσεις γιά προσευχή καί πνευματική ἀνάταση τῶν πιστῶν. Εἰδικότερα στίς ἱερές βασιλικές, μέ τήν εἴσοδό του κάποιος ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τό κεντρικό κλίτος, ἕνα μεγάλο στενόμακρο διαμέρισμα, μέ κατεύθυνση πρὸς τήν ἀνατολή, μέ τίς κιονοστοιχίες ἐκατέρωθεν, πού θυμίζουν τήν ὁδό, τήν μακράϊωνη πορεία τῆς Ἐκκλησίας, τῶν Ἁγίων καί τῆς ζωῆς τοῦ κάθε πιστοῦ, πού πορεύεται πρὸς τό ἱερό βῆμα μέ τήν Ἁγία Τράπεζα, τήν Πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν, τήν Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου καί μέ τέρμα καί στόχο τά ἔσχατα τήν Δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου μας.

Πρωτοπρεσβύτερος ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ
Ἐφημέριος Κυπερούνας, Ἐκπαιδευτικός

Πρωτοπρεσβύτερου Σπυριδωνος Παπαδόπουλου

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ ΣΤΗΝ ΤΡΕΜΕΤΟΥΣΙΑ

πως είναι γενικά αποδεκτό, ο Ἅγιος Σπυρίδων κατέχει ξεχωριστή θέση στο άγιολόγιο τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας.

Ἐζησε «ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ», γι' αὐτό «τὴν ἀληθινὴν ταπεινοφροσύνην ἐκτίσαστο καὶ δι' αὐτῆς πᾶσας τὰς ἀρετὰς κατεπλούτησεν». Αὐτὴ ἡ ἐνάρετη κατὰ Θεὸν βιοτὴ του, εἴλκυσε τὴν Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ θαυμαστά σημεῖα νὰ παρουσιάζονται στὴ ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ φήμη του ἀπλώθηκε σ' ὅλο τὸ Νησί ὅπως καὶ ἐκτὸς Κύπρου. Μετὰ τὴν κοίμησίν του, ἀναπτύχθηκε ἐνωρὶς ἰδιαίτερη τιμὴ στό πρόσωπό του ἀπὸ τὸν πιστό λαό τοῦ Θεοῦ, μὲ φυσιολογικὴ ἐξέλιξη τὴν ἴδρυση μονῆς στό ὄνομά του γιὰ τὴν ὁποία θά ἀναφερθοῦμε στὴ συνέχεια, κάνοντας ἀρχὴ μὲ τὸν ναό - καθολικὸ τῆς.

Τέλος τοῦ 4ου ἢ ἀρχῆς τοῦ 5ου αἰώνα, κτίστηκε στὴν ἔδρα τῆς Ἐπισκοπῆς του, στὴν Τριμυθοῦντα, τρίκλιτη βασιλικὴ ἀφιερωμένη σ' αὐτόν καὶ σὲ ἄλλους Ἁγίους Ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ κέντρο τῆς μνήμης καὶ τῆς ἐορτῆς του. Σέ ἐργασίες ἐπισκευῆς πού ἔγιναν τὸ 1965-1966 ἀπὸ τὸ Τμῆμα Ἀρχαιοτήτων, ἀποκαλύφθηκαν τὰ ἐρείπια τῆς παλαιοχριστιανικῆς αὐτῆς βασιλικῆς καθὼς καὶ ὅτι τὸ δάπεδό τῆς ἦταν καλυμμένο μὲ ψηφιδωτά. Μάλιστα στό μέσο κλίτος «βρέθηκε μιά πολὺ σημαντικὴ ἐπιγραφή πού μᾶς ἀναφέρει ὅτι τὸ ψηφιδωτὸ ἔγινε ἀπὸ κάποιον ψηφοδέτη Καρτέριο ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ (καθ' ὕπνον βέβαια), τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνος»:

«ΨΗΦΙΔΙ ΓΡΑΪΠΤΗ ΠΟΙΚΙΛΗΤΑΙ ΤΗΝ ΧΡΟΑΝ / ΤΟΠΟΝ

ΚΟΣΜΗΣΑΙ ΑΓΙΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ / ΚΑΡΤΑΙΡΙΟΥ ΧΕΡΣΙΝ ΠΡΟΣΕΤΑΞΕΝ

ΑΓΑΘΕΣ / ΜΝΗΜΗΣ ΣΦΥΡΙΔΩΝ ΜΕΤΑΙΧΩΝ ΑΓΙΑΣ / ΙΚΟΝ ΟΜΟΙΩ

ΔΥΝΑΜΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ».

(Ἡ ἀναφορά στό ὄνομα τοῦ Ἁγίου ὡς Σφυρίδων ἢ καὶ Σφύριος ἀκόμη, προῆλθε ἀπὸ παραφθορὰ καὶ δημιουργήσε τὴ λαϊκὴ παράδοση ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴ γέννησή του ἔφερε τὰ χέρια στό στόμα καὶ σφύριξε τρεῖς φορές).

Τὸ 655, ὁ Ἐπίσκοπος Πάφου Θεόδωρος παρευρέθηκε στὸν ἀνωτέρω ναό κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου, (τότε γινόταν στίς 14 Δεκεμβρίου)

καί μάλιστα ανέγνωσε τόν βίο του πού συνέγραψε κατόπιν πολλῆς ἔ-
 ρευνας. Σ' αὐτόν δίδει δύο σημαντικές πληροφορίες: Α') Ὁ ναός εἶχε
 τοιχογραφίες μέ θαύματα τοῦ Ἁγίου. Συγκεκριμένα, ἀναφέρθηκε στό
 θαῦμα κατά τό ὁποῖο μόνο μέ τήν παρουσία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα ἔ-
 πεσε εἰδωλολατρικό ἄγαλμα πού ὑπῆρχε στήν Ἀλεξάνδρεια, σύμφωνα
 καί μέ ὄραμα πού εἶδε ὁ Πατριάρχης. Αὐτό τό θαῦμα δέν ἦταν γνωστό
 στους κατοίκους καί διερωτήθηκαν ἄν εἶναι ἀλήθεια. Ὅταν ὁμως κά-
 ποιοι κοίταξαν προσεκτικά τίς τοιχογραφίες μέ τά θαύματα, τότε διαπί-
 στωσαν ὅτι μιά ἀπό τίς εἰκόνες ἀναφερόταν ἀκριβῶς σ' αὐτό, πρᾶγμα
 πού εἶδαν καί βεβαίωσαν καί ἄλλοι παρευρισκόμενοι Ἐπίσκοποι. Β')
 Ὑπῆρχε στόν ναό ὁ τάφος — ἡ λειψανοθήκη — ἡ «τιμία αὐτοῦ σορός».
 Μάλιστα ἕνας προσκυνητής τοῦ ἀνέφερε ὅτι ὅταν πλησίασε τόν τάφο
 «αἰσθανόμουν τόσο ἔντονα τήν ἐνέργεια τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ πού
 ἔγινε μέσῳ τοῦ ἁγίου στήν καρδιά μου, πού ὅλη ἐκείνη τή μέρα μου συ-
 νέβη νά μείνω θεληματικά ἄφωνος ..... Ἔτσι ἐνέργησε μέσα μου ἡ χάρη
 πού βρίσκεται στή λειψανοθήκη τοῦ ἁγίου πατέρα μας Σπυρίδωνα». Νά
 ὑπενθυμίσουμε ὅτι τό ἅγιο Λείψανό του εἶναι ἄφθαρτο.

Αὐτή ἡ βασιλική καταστράφηκε πιθανόν κατά τίς ἀραβικές ἐπιδρομές
 τοῦ 8ου αἰώνα. Ἀργότερα αὐτή ἀντικαταστάθηκε μέ ἄλλη, πάλι τρίκλι-
 τη καί μέ τό ἴδιο πλάτος. Ἀπό αὐτή σώθηκαν τρεῖς πεσσοί οἱ ὁποῖοι
 ἐνσωματώθηκαν στόν βόρειο τοῖχο τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας. Σ' αὐτούς
 βρέθηκαν σπαράγματα τοιχογραφιῶν τοῦ 11ου καί 12ου αἰώνα. Στή συ-
 νέχεια ξανακτίστηκε τρίτη βασιλική, μεγαλύτερη ἀπό τίς προηγούμενες.
 Μέσα στό βόρειο κλίτος τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀνακαλύφθηκαν μεσαιωνικοί
 τάφοι πού χρονολογοῦνται ἀπό τόν 13ο μέχρι τόν 16ο αἰώνα μέ βάση
 ἀγγεῖα πού ὑπῆρχαν σ' αὐτούς. Ὅμως καί αὐτή ἡ βασιλική εἶχε τήν ἴδια
 τύχη μέ τίς προηγούμενες.

Φθάνουμε στό 1729 ὅποτε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σίλβεστρος ἀνακαινί-
 ζει τόν ἐρειπωμένο ναό σέ μονόκλιτο, ὅπως μαρτυρεῖ ἐπιγραφή πού
 σώζεται: «*ΑΨΚΘ / ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗΝ Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ / ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑ-
 ΤΟΥΡΓΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ / ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΥ*».
 Λίγα χρόνια ἀργότερα, τό 1738, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Φιλόθεος προχωρεῖ
 σέ νέα ἀνακαίνιση, προσθέτοντας τό νότιο κλίτος καί πιθανόν τόν νάρ-
 θηκα, σύμφωνα μέ ἄλλη ἐπιγραφή πού ὑπάρχει πάνω ἀπό τήν κύρια
 εἴσοδο τοῦ ναοῦ στόν νότιο τοῖχο. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μέσῳ τῆς
 ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δέεται στόν Ἅγιο Σπυρίδωνα νά
 ἐπιστρέψει στήν πατρίδα του τό θαυμαστό Λείψανό του τό ὁποῖο, ὡς
 γνωστόν, εἶχε μεταφερθεῖ πρῶτα στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά προ-
 φυλαχθεῖ ἀπό τίς ἀραβικές ἐπιδρομές καί ἀργότερα στήν Κέρκυρα πρῖν
 τήν ἄλωση τῆς Πόλης. Τό ἐπόμενο ἔτος, 1739, πάνω ἀπό τήν ἀνωτέρω
 ἐπιγραφή, ἀγιογραφήθηκε «ἀπό τόν Ἱερομόναχο Ἰωαννίκιο τοῦ ἁγιο-

γραφικουῦ ἐργαστηρίου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἡρακλειδίου, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε καί ὡς Πρωτοσύγκελλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου, ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα, μαζί μέ τήν ἀναθηματική τοιχογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, πάνω ἀπό τήν κύρια εἴσοδο στόν ναό, στόν νότιο τοῖχο μέ σχετική ἐπιγραφή: «Χεῖρ Ἰωαννικίου ἱερομονάχου / καί πρωτοσυγγέλλου τῆς Αὐτοῦ / Μακαριότητος ΑΨΛΘ ΧΥ Δεκεμβρίου ΙC».

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι «τό εἰκονοστάσιο τῆς ἐκκλησίας εἶναι παλαιότερο, τοῦ 17ου αἰώνα, καί τά βημόθυρά του φέρουν τήν ὑπογραφή τοῦ Παύλου ἱερογράφου μέ τή χρονολογία 1634. Ὁ Σταυρός καί τά Λυπηρά τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι νεώτερα, ἔργο τοῦ Λεοντίου ἱερομονάχου καί χρονολογοῦνται στά 1680. Ἐν τούτοις ἡ παλαιότερη εἰκόνα τοῦ εἰκονοστασίου χρονολογεῖται στόν 16ο αἰώνα».

Στό νότιο κλίτος, κοντά στό Ἱερό, σώζεται ἡ σαρκοφάγος – ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου. Πολλοί πιστοί κατέφευγαν στή Μονή γιά νά προσκυνήσουν, εἰδικώτερα δέ κάποιοι πού εἶχαν προβλήματα ἀκοῆς ἢ πόνους στά αὐτιά, τά ἀκουμποῦσαν σέ ὁπῆ πού ὑπῆρχε στή σαρκοφάγο, μέ τήν πίστη ὅτι ὁ Ἅγιος θά τούς θεράπευε.

Ὅσον ἀφορᾷ τή Μονή πού κτίστηκε καί λειτούργησε γύρω ἀπό τόν πρῶτο ἀναφερθέντα ναό, δέν γνωρίζουμε ἀκριβῶς τόν χρόνο ἱδρύσεώς της. Ὁ Νεοκλῆς Κυριαζῆς ἀναφέρει ὅτι ὑφίστατο ἀπό τόν 15ο αἰώνα. Ἡ παλαιότερη γραπτή μαρτυρία ἀναφέρεται ἀπό τόν Ρῶσο μοναχό καί περιηγητή Βασίλειο Μπάρσκυ, ὁ ὁποῖος τήν ἐπισκέφθηκε τό 1735.

«Ὁ ναός ἦτο ἠρειπωμένος καί ἦτο κενός διά πολλά ἔτη, ὅτε τῆ φροντίδι τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου κυρίου Σιλβέστρου ὠκοδομήθη ὠραῖος λιθόκτιστος ναός, οὐχί μικρός, διωρίσθησαν Ἡγούμενος καί Ἱερομόναχος, οἱ μοναχοί ἤρχισαν νά συναθροίζωνται καί νά δημιουργῆται οὕτως ἡ μονή· ἄς τούς βοηθήσῃ ὁ Θεός διά τῶν προσευχῶν τοῦ ἁγίου».

Τό κύριο μοναστηριακό κτίριο βρίσκεται στή νότια πλευρά μιᾶς μεγάλης αὐλῆς καί ἀποτελεῖται ἀπό πέντε δωμάτια. Ἡ εἴσοδος στό Μοναστήρι εἶναι στό ἀνατολικότερο μέρος τῆς πτέρυγας αὐτῆς. Δίπλα βρίσκονται ἄλλα δύο δωμάτια πού χρησίμευαν σάν ἀποθήκη καί μαγειρεῖο, καθώς καί ἀνώγειο πλινθόκτιστο δωμάτιο. Στά δυτικά ὑπάρχει κτίριο τριῶν δωματίων τά ὁποῖα χρησίμευαν σάν στάβλος καί ἀχυρώνας τῆς Μονῆς. Τά κτίσματα αὐτά ἀνάγονται στόν 18ο αἰώνα, ἀνακαινίστηκαν δέ τό 1791.

Ἡ Μονή ἀπέκτησε σημαντική κτηματική περιουσία στήν Τρεμετουσιά καί στίς κοινότητες Ὁρόκλινη καί Πραστεῖο Μεσαορίας. Στή γειτονική Ἄσσια ἰδρύθηκε Μετόχιο. Στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα διατηροῦσε κοπάδι μέ ἑκατό πρόβατα καί ἄλλα σαράντα στό Μετόχιο, μιμούμενη ἔ-

τσι τόν προστάτη Ἅγιο της πού ἦταν βοσκός. Σέ κατάστιχο τοῦ ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ 1800, ἀναφέρεται ὅτι ἐγκαταβίωσαν τότε στή Μονή ὁ Ἱερομόναχος Παρθένιος καί ἄλλα τέσσερα πρόσωπα, πιθανόν λαϊκοί, ἐνῶ σέ ἄλλο τοῦ 1825 ὅτι ὑπηρετοῦσε ἐκεῖ ὁ ἱερωμένος παπα-Ἀβραάμ ἀπό τήν Τρεμετουσιά καί πέντε ἄλλοι πού ἀναγράφονται, ὅπως καί οἱ προηγούμενοι, μέ τά κοσμικά τους ὀνόματα καθώς καί ὁ τόπος καταγωγῆς τους. Μετά τά τραγικά γεγονότα τοῦ 1821 καί τή λεηλασία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων ἀπό τούς Τούρκους, ἡ Μονή ἄρχισε νά ἐρημώνεται ἀπό μοναχούς, ὅμως διατηρήθηκε ἡ αἴγλη της ἐξαιτίας τῆς μεγάλης τιμῆς πρὸς τόν Ἅγιο Σπυρίδωνα ἀπό τόν λαό.

Συνδεδεμένη μέ τήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου καί κατά συνέπεια μέ τή Μονή ἦταν καί ἡ μεγάλη πανηγύρις πού γινόταν κάθε χρόνο. Ἦδη τόν 7ο αἰῶνα, ὁ Ἐπίσκοπος Πάφου Θεόδωρος ἀναφέρει ὅτι ὁ προαναφερθεὶς προσκυνητὴς τοῦ εἶπε ὅτι πῆγε γιὰ νά προσκυνήσει τόν τάφο τοῦ Ἁγίου ἀλλὰ καί «λόγω τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πτωχῶν ἐνδύματα καί σκεπάσματα ἐν τῇ πανηγύρει τῇ αὐτόθι τελουμένη ἀγοράσαι». Σημαντικὴ εἶναι καί ἡ ἀναφορά τοῦ Βασιλείου Μπάρσκυ: «Ἐπλησίαζεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος, ὅταν ἐπῆγα πρῶτον εἰς τὸ χωρίον Τριμιθοῦντι [Τρεμιθοῦντα], εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ὥρων ὁδοιορίας. Ἐπέρασα ἐκεῖ τὴν νύκτα καί τὴν ἐπομένην πρωΐαν μέχρι τῆς μεσημβρίας μετ' ἄλλων προσκυνητῶν... Ἐψάλαμεν συμφώνως τῶν κανονισμῶν καί ἐπροσκυνήσαμεν τὸν τάφον τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ, ὅπου ἀνεπαύοντο πρότερον τὰ λείψανα αὐτοῦ...». Στὸν 20ο αἰῶνα ὑπάρχει ἀναφορά γιὰ 20.000 προσκυνητὲς στή Μονή κατὰ τὸ πανηγύρι, ἐνῶ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Φώτιος Κωνσταντινίδης παρευρέθηκε στὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου τὸ 1956 καί κήρυξε «ἐνώπιον ἀπειροπληθοῦς λαοῦ ἐξ ὅλης τῆς Νήσου» ὅπως ἔγραψε. Ἀκόμη καί Τουρκοκύπριοι πῆγαιναν στό πανηγύρι διότι τὸν θεωροῦσαν καί δικό τους Ἅγιο.

Γενικά ἡ 12η Δεκεμβρίου, πού τιμᾶται ἡ μνήμη του, ἐτηρεῖτο αὐστηρὰ στὴν περιοχὴ ὡς ἡμέρα ἀργίας «ἀφοῦ ἡ λαϊκὴ εὐσέβεια ἐπέβαλλε νά τηρεῖται ἡ μέρα αὐτὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ οἰκοδομὴ τῶν πιστῶν μέ τὴν προσευχὴ, τὴ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τὴν ἐμπρακτὴ ἐπίδειξη ἀγάπης στὸν πλησίον μέ ἔργα φιλανθρωπίας». (Πρὶν μερικές δεκαετίες ἦταν καί σχολικὴ ἀργία). Ἀπὸ τίς σχετικὲς παραδόσεις πού συνδέονται μέ τὴ βεβήλωση αὐτῆς τῆς ἱερῆς ἑορτῆς καταγράφουμε δύο: «Μιά γυναίκα πού φούρνισε ψωμιά αὐτὴ τὴ μέρα τὰ εἶδε νά μετατρέπονται σέ λίθους». Κάποιος μουσουλμάνος ὁ ὁποῖος «παρὰ τίς προειδοποιήσεις τῶν συγχωριανῶν του, θέλησε νά ἐργαστεῖ στοὺς ἀγρούς, “ἀρπάχθηκε” μαζί μέ τὰ βόδια του ἀπὸ ἀνεμοστρόβιλο, πού τὰ μετέφερε στὴν παραλία».

Γι' αυτό από τότε τηρούσε μέ σχολαστικότητα τή μέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου ὡς ἀργία.

Μιά ἄλλη παράδοση πού συνδέεται μέ τή Μονή καί τήν πανήγυρη τοῦ Ἁγίου ἀναφέρει ὅτι κάποιος νέος ἀπό τήν Πιτσιλιά, πρόσφερε ἕνα καλάθι αὐγά, ζητώντας τή βοήθειά του γιά νά νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες πού γίνονταν στήν Τρεμετουσιά λόγω τῆς ἑορτῆς. Δυστυχῶς κάποιιοι κάτοικοι τῆς Ἀθηαίνου τά ἔκλεψαν καί τά ἔφαγαν. Ὅμως προδόθηκαν διότι τά δόντια τους ἦταν κιτρινωμένα ἀπό τούς κρόκους τῶν αὐγῶν. Ἔτσι τιμωρήθηκαν νά ἔχουν κίτρινα δόντια μετά ἀπό αὐτό τό περιστατικό.

Μετά τήν ἐπισκευή τῆς Μονῆς τό 1965-66 ἀπό τό Τμήμα Ἀρχαιοτήτων, τό 1972 ἄρχισε νά λειτουργεῖ στά μοναστηριακά κτίσματα Ἐργαστήριο Συντήρησης εἰκόνων καί χειρογράφων ὑπό τή διεύθυνση τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Διονύσιου, μετέπειτα ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χρυσορρογιατίσσης. Τότε συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ πολλές εἰκόνες καί σπάνια χειρόγραφα γιά συντήρηση. Δυστυχῶς κατά τήν τουρκική εἰσβολή τοῦ 1974, ἡ περιοχή καταλήφθηκε ἀπό τούς εἰσβολεῖς καί ἡ Μονή μετατράπηκε σέ στρατόπεδο τοῦ κατοχικοῦ στρατοῦ, ὅποταν ὅλα τά ἀνωτέρω κειμήλια βρίσκονται στά χέρια τῶν Τούρκων, ἐνῶ οἱ ἐπισκέψεις στό κῶρο ἀπαγορεύθηκαν.

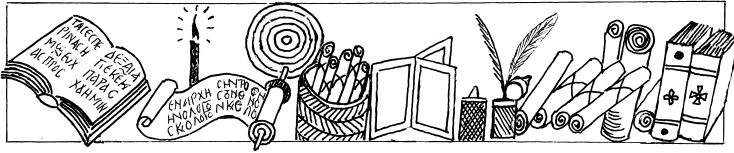
Εἶθε ὁ Ἅγιος νά δώσει ἐλευθερία στή Μονή του καί σ' ὄλο τό νησί μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἀνωτέρω πληροφορίες προέρχονται ἀπό κείμενα τοῦ Βυζαντινολόγου Ἀθανάσιου Παπαγεωργίου καί τοῦ ἐρευνητῆ Κωστή Κοκκινόφτα.

Πρωτοπρεσβύτερος ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ - ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Γεωργίου Ε. Κρασανάκη, Όμοτιμου Καθηγητου Ψυχολογιας Πανεπιστημίου Κρήτης, *Η Διάκριση, Διεπιστημονική θεώρηση*, Ήράκλειο Κρήτης 2024, σσ. 240.

ολός λόγος γίνεται στις μέρες μας, από επαίροντες και μή, για τή διάκριση. Θεωρείται, και δικαίως, τό άποστάλαγμα και ή πεμπουσία τών άρετών κι άπόδειξη πνευματικής ώριμότητας. Ό συγγραφέας του παρόντος επιμένει νά παρουσιάζει τό θέμα αυτό, όπως έπραξε κι άλλοτε σέ άλλα του βιβλία, διεπιστημονικώς, ώστε νά μίν άφήσει άσκολιάστη καμμία του πτυχί. Τό φωτίζει λοιπόν άπό τίν κοινωνική, τή ψυχολογική αλλά και τή θεολογική του πλευρά. Για τή διάκριση άπό τίν κοινωνική της άποψη επισημαίνει και τά πιο κάτω: «Υγιής διάκριση είναι ή ικανότητα της όρθοφροσύνης πού καθιστά τό άτομο ικανό νά βλέπει τό συμφέρον του χωρίς μεροληψίες και έμπαθείς διαφοροποιήσεις. Αντίθετα ή διάκριση πού πάσχει άπό έμπαθείς συγκρίσεις και βλέψεις σέ άλλα πρόσωπα θεωρείται δυσμενής, έχθρική και επικίνδυνη». Από τίν τοποθέτηση του κ. Καθηγητου στην ψυχολογική πλευρά του ζητήματος ύπογραμμίζουμε τό έξής: «Ναι, λοιπόν, μόνο στη διάκριση και στις διακρίσεις πού άπορρέουν άπό εξατομικευμένες ψυχολογικές δράσεις, ικανές νά ώφελήσουν κι όχι νά βλάψουν τόν άνθρωπο». Αναφορικά μέ τή θεολογική θέση επί του θέματος μπαίνει άμέσως στα βαθεία νερά και μäs παραπέμπει στον Άγιον Ίωάννη της Κλίμακος, πού αναλύει τό θέμα ως ακόλουθος: «Διάκρισις, στους μέν αρχάριους είναι ή όρθή επίγνωση του έαυτου των. Στους μεσαίους είναι ή νοερά αίσθησις ή όποια διακρίνει αλάνθαστα τό πραγματικό αγαθό άπό τό φυσικό αγαθό και άπό τό αντίθετό του κακό. Στους δέ τελείους είναι ή γνώσις πού έχουν άπό θεϊκή έλλαμψι και ή όποία έχει τή δύναμι νά φωτίζει πλήρως μέ τή λάμψι της και όσα σκοτεινά ύπάρχουν μέσα στους άλλους. Διάκρισις σημαίνει συνεπίδησις άμόλυπτη και καθαρότητα τών αισθήσεων». Όλοκληρώνω μέ μία σοφή παρατήρηση του Μεγάλου Αντωνίου: «Υπάρχουν γονείς πού κατάρτησαν τά παιδιά τους, γιατί τους έδιναν χωρίς διάκριση χρήματα. Άλλοι τά μάλωναν ύπερβολικά για τά μικροσφάλματά τους και άλλοι ύπερβολικά τά παίνευαν. Η έλλειψη διακρίσεως τών γονέων τά κατέστρεψε». Τω όντι τό παρόν ρίχνει άπλετο φως στο βασικό αυτό ζήτημα.

* * *

Άρχιμ. Ίωάννου Κωστώφ, *Πνευματική σοδειά*, Ό Άπέραντος δέν είναι απένταρος, έκδ. Άγ. Ίωάννης ό Δαμασκνός, Όρωπός 2022, σσ. 286.

Καλών θημωνία, θα χαρακτήριζα τό βιβλίό πού κρατώ στα χέρια μου. Έν πρώτοις, πριν νά επεκταθώ στην ούσία τών πραγμάτων, πρόκειται για ένα άκόμη διαχρονικό ήμερολόγιο του ότιρυρού λευίτη. Έξετάζοντας τήν έκταση τών κειμένων διαπίστωση πώς μερικά είναι πολύ μικρά. Τά άκόλουθο άποτελείται μόνο άπό δύο γραμμές: «Όποιος διδάσκει τή Βίβλο δέ είναι ποτέ δάσκαλος, είναι πάντοτε μαθητής». Για νά μίν παρεξηγούμαστε όμως πρέπει νά μαθητεύσει παρά τους πόδας τών άγιων Πατέρων, όχι νά γίνει έρμαιο του πρώτου τυχόντος. Μιλούμε για τους αίρειτικούς πού διαστρεβλώνουν συνειδητά τό ιερό κείμενο, ώστε νά οδηγήσουν τους ανθρώπους στην άπώλεια. Κι ένα άλλο της ίδιας έκτασης: «Η ευκαιρία θά σου κτυπήσει τήν πόρτα μία φορά. Ό πειρασμός όμως βροντοκοπάει στην πόρτα σου συνέχεια». Όντως έτσι έχουν τά πράγματα. Δέν αναφέρει τό Γεροντικό για τό μοναχό εκείνο πού καρδοκούσε ό διάβολος 18 όλόκληρα χρόνια για νά τόν ρίξει; Ό θεοσοφός άπόστολος τών έθνων πού γνωρίζει τίς παγι-

δες του σατανᾶ, δέν λέγει στον Τιμόθεο και στον καθένα από μᾶς: Σύ δέ νῆφε ἐν πᾶσι; Μόνο οἱ ταπεινοί θά γλυτώσουν ἀπ' αὐτή τήν ἀσταμάτητη κι ἀδυσώπητη ἐπίθεση. «Κάποτε, διάβασα στή σελ. 98, (122), ὁ Διάβολος διαφήμιζε τά ἐργαλεῖα του. Μεταξύ ἄλλων παρουσίασε κι ἕνα ἐργαλεῖο μέ ἀλλόκοτο σχῆμα, στό ὁποῖο ἔγραψε: «αὐτό δέν πουλιέται». Στήν ἀπορία τῶν παρισταμένων ἀπάντησε ὅτι αὐτό εἶναι τό πῶς χρήσιμό του ἐργαλεῖο και τό λένε «ἀπελπισία». Γι' αὐτό στό Μικρό Ἐπίτομο λέμε, μεταξύ ἄλλων: — «Ἡ ἐλπίς μου ὁ Πατήρ, καταφυγή μου ὁ Υἱός, σκέπη μου τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, Τριάς Ἁγία δόξα σοι». Κάποιος «ἔξυπνος» ρώτησε ἕνα πολύ εὐσεβῆ φίλο του: — Πῶς θά σοῦ φανεῖ ἄν πεθάνης και δεῖς τότε ὅτι δέν ὑπάρχει παράδεισος; Αὐτός ἀπάντησε: — Καί νά ἦταν ἔτσι, ἔζησα μιά εὐχάριστη χριστιανική ζωή κι ὁμορφνητή ζωή μου ἢ προσμονή τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πῶς ὅμως θά σοῦ φανεῖ ἔσένα ἄν, ὅταν πεθάνης ἀνακαλύψης ὅτι ὑπάρχει κόλασι; Μ' αὐτό δίνω τέλος στό λόγο. Ὁ λόγος σέ σένα ἀναγνώστη.

* * *

† Μητροπολίτου Νικοπόλεως Μελετίου, *Ἡ κιθάρα*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς προφήτου Ἡλιοῦ, Πρέβεζα 2023, σσ. 80.

Κάθε φορά πού παίρνω στά χέρια κάποιο κείμενο τοῦ μακαριστοῦ ἱεράρχου ἔχω τήν αἴσθησι ὅτι δέν ἀποτελεῖ χάσιμο χρόνου, οὔτε εἶναι μάταιος κόπος ἢ ἀνάγνωσή του. Τουναντίον. Ὅμοιάζει μέ τό ἄνοιγμα σιπαποθήκης. Εἶναι «ὡς ὁσμή ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησε Κύριος» (Γέν. κζ' 27). Τό παρόν ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερις ὁμιλίες τοῦ μακαρίου τῆ λήξης ἐπισκόπου, πού οἱ ἐπιμελητές τῆς ἐκδόσεως χώρισαν σέ ἰσάριθμες ἐνότητες. Σχετικά μέ τή νήψη και τόν ἔλεγχο τῶν λογισμῶν σημειώνει: «Ὅλοι ἔχουμε ἀναλάβει ἕνα πνευματικό ἀγώνα. Ἄλλά ὅλοι ἔχουμε και μιά μικροφυκία μικρότερη ἢ μεγαλύτερη. Καί σέ ὅλους μας ἔρχονται οἱ λογισμοί: «Ἐ δέν πειράζει! Μιά ὀλόκληρη ζωή εἴμαστε σωστοί. Δέν χάθηκε ὁ κόσμος και νά ὑποχωρήσουμε γιά λίγο σέ κάτι». Νά προσέχουμε αὐτούς τούς λογισμούς. Εἶναι ἐπικίνδυνοι». Προειδοποίηση ἀπό κάποιο πολύπειρο μαχητή τοῦ ἀοράτου πολέμου. Ἀντιλώντας ἀπό τήν περίπτωση τοῦ Ζακχαίου καταλήγει στό κατωτέρω συμπέρασμα: «Δέν ὑπάρχει μεγαλύτερη εὐεργεσία γιά τόν κόσμο ἀπό τό νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ παίρνουν τήν ἀπόφασι νά σταυρώσουν τόν ἑαυτό τους, τά πάθη τους και τίς ἐπιθυμίες τους και νά ζήσουν κατά Θεόν καλλιεργώντας τήν ἀγάπη. Αὐτή τήν ἀγάπη πρέπει νά ἐπιδιώκουμε νά τήν ἀποκτήσουμε κι ἔμεις, ἐνθυμούμενοι ὅτι πρέπει νά μεριμνοῦμε και γιά τά ἀδύνατα μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐπινοώντας μεθόδους θεραπείας». Μερικές σκέψεις του τώρα, ἀναφορικά μέ τό φόβο τοῦ Θεοῦ: «Ἐ γιγῆς, λοιπόν, φόβος τοῦ Θεοῦ σημαίνει ἀγάπη! Ἁγάπη, ὄχι μόνο πρὸς τόν Θεό ἀλλά και πρὸς τόν ἀδελφό μας! Φόβος ὄχι μόνο νά μή λυπηθῶμε ἑμεῖς τό Θεό μέ τίς ἁμαρτίες μας και νά μή χάσουμε τήν ἀγκαλιά του ἀλλά και φόβος νά μή λυπηθῶν και οἱ ἀδελφοί μας τό Θεό και νά μή στερηθοῦν και αὐτοί τή ζεστασιά τῆς πατρικῆς Του ἀγάπης!»

Ἐχω, λοιπόν, τήν πεποίθησι ὅτι ἔχω ἀποδείξει ὅτι ὅσα ἀνέφερα στήν ἀρχή δέν εἶναι κολακευτικά σχόλια, ἀλλά ἀπλῶς ἀποτύπωση τῆς πραγματικότητας γιά τό τί πρόσφερε στήν Ἐκκλησία ὁ αἰδῖμος μητροπολίτης Μελετίου. Εἴθε οἱ εὐχές του νά μᾶς συνοδεύουν.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

